

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

**VYBRANÁ ZVÍŘATA V JAPONSKÉ A ČESKÉ
FRAZEOLOGII**

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2014

Bc. Mária Ševčíková

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vybraná zvířata v japonské a české frazeologii

Selected Animals in Japanese and Czech Phraseology

Studijní obor: Japonská filologie

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Tereza Nakaya

Autor: Bc. Mária Ševčíková (roz. Jirásková)

Olomouc 2014

Univerzita Palackého v Olomouci
Philosophical Faculty
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Philology
Forma: Full-time
Obor/komb.: Japonská filologie (JAPFN)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
ŠEVČÍKOVÁ Mária	Kuzmányho 27, Košice	F120986

TÉMA ČESKY:

Zvířata v japonské a české frazeologii

NÁZEV ANGLICKY:

Animals in Japanese and Czech Phraseology

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Tereza Nakaya - ASJ

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Práce se zaměří na postavení vybraných zvířat v rámci české a japonské frazeologie. Základním postupem bude vyhledávání frazeologizmů, které obsahují názvy vybraných zvířat, v jednotlivých frazeologických slovnících. V práci se pak budou hledat podobnosti a rozdíly jako ve využití zvířat ve frazeologismech, tak i vlastnostech, které se těmto zvířatům ve frazeologismech připisují.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Čermák, František a kol. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Praha: Leda, 2009.
Mířačová Eva. Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, 1999.
Vaňková, Irena a kol. Co na srdci, to na jazyku. Kapitoly z kognitivní lingvistiky. Praha: Karolinum, 2005.
Vaňková, Irena. Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1122-8.
Nihon kokugo daidžiten. Tokio: Šógakukan, 2001.
Kokugo kanjōku džiten [Slovník japonské frazeologie]. Ed. Daidži Širaiši. 29.vyd. Tokio: Tōkjódō-šuppan, 1995. ISBN 4-490-10050-7.
Reikai gakušū kotowaza džiten. 2.vyd. Tokio: Šógakukan, 2002. ISBN 4-09-501652-3.

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité
prameny a literaturu.*

V Olomouci dne

Mária Ševčíková

Na tomto mieste by som chcela poďakovať Mgr. Tereze Nakayi za všetky cenné pripomienky a rady a tiež RNDr. Bc. Jonášovi Ševčíkovi za jazykové korektúry, trpezlivosť a podporu.

Anotace

Autor:	Bc. Mária Ševčíková (roz. Jirásková)
Fakulta – katedra:	Filozofická fakulta – Katedra asijských studií
Název práce:	Vybraná zvířata v japonské a české frazeologii Selected Animals in Japanese and Czech Phraseology
Vedoucí práce:	Mgr. Tereza Nakaya
Počet stran:	95
Počet znaků s mezerami:	184 436
Počet titulů použité literatury:	30
Klíčová slova:	frazeologie, zvířata, japonština, čeština, kognitivní lingvistika, frazém, jazykový obraz světa

Tato práce se zabývá zkoumáním skutečností, které mohou frazeologismy obsahující komponenty vybraných zvířat označovat. Jsou zde využity teoretické poznatky kognitivní lingvistiky a frazeologie, na základě kterých práce popisuje část jazykového obrazu vybraných zvířat, která vychází z frazeologie. K tomuto zkoumání byly vybrány čtyři zvířata - pes, kočka, kuň a myš. Frazeologismy obsahující tyto zvířecí komponenty byly excerpovány z různých frazeologických slovníků českého i japonského jazyka. Dále se v práci popisují skutečnosti, které tyto excerpované frazeologismy označují a následně jsou skutečnosti, které dané zvířecí komponenty označují v češtině porovnány se skutečnostmi, které je možné najít u frazémů se stejnými komponenty v japonštině. Tímto způsobem jsou popsány podobnosti a odlišnosti jazykového obrazu zvířat v českém a japonském jazyce.

Obsah

Úvod	10
Metodologie	11
1 Kognitivní lingvistika	14
1.1 Prototypy a kategorizace	16
1.2 Denotace a konotace.....	17
1.3 Konceptualizace zvířat	18
2 Frazeologie	20
2.1 Frazeologismy a jejich klasifikace	20
2.2 Frazeologie z kognitivní a kulturní perspektivy	23
2.3 Shrnutí	24
3 Frazeologismy s komponentem ‚pes‘	25
3.1 České frazeologismy s komponentem ‚pes‘	26
3.2 Japonské frazeologismy s komponentem ‚pes‘	34
3.3 Srovnání.....	38
4 Frazeologismy s komponentem ‚kočka‘	40
4.1 České frazeologismy s komponentem ‚kočka‘	42
4.2 Japonské frazeologismy s komponentem ‚kočka‘	46
4.3 Srovnání.....	51
5 Frazeologismy s komponentem ‚kůň‘	53

5.1	České frazeologismy s komponentem ‚kůň‘	54
5.2	Japonské frazeologismy s komponentem ‚kůň‘	58
5.3	Srovnání.....	65
6	Frazeologismy s komponentem ‚myš‘	66
6.1	České frazeologismy s komponentem ‚myš‘	68
6.2	Japonské frazeologismy s komponentem ‚myš‘	70
6.3	Srovnání.....	72
	Závěr.....	73
	Abstract.....	76
	Seznam literatury	77
	Seznam příloh	79
	Přílohy	80

Ediční poznámka

V celé práci užíváme pro přepis japonštiny do latinky českou transkripci. V případě japonských jmen se držíme pořadí běžného pro nás, tedy křestní jméno a příjmení. Při zapisování japonských frazeologismů uvádíme nejdřív jejich znění japonským písmem, následně v závorce jejich přepis do latinky a překlad. Při tomto překladu uvádíme do co největší možné míry doslovní znění, přičemž japonské reálie jsou, pokud je to potřebné, vysvětleny v poznámkách pod čarou. Pokud není uvedeno jinak, všechny překlady jsou prací autorky.

V rámci praktické části označujeme zvířata v případě, že se vyskytují jako komponenty frazeologismů, označujeme jednoduchými uvozovkami jako „pes“, „kočka“ a podobně. Při takovém označení již, kvůli nadměrnému opakování nepovažujeme za potřebné na všech místech uvádět je slovem „komponent“. Varianty jednotlivých frazémů, pokud se liší jen v určité části, označujeme lomítkem.

Úvod

K lidskému jazyku neodmyslitelně patří idiomatické výrazy, respektive frazeologismy.¹ Jazyk jako takový se totiž neskládá jenom ze slov, které si umíme jednoduše definovat několika větami, ale též z různých přenesených významů a užití jazykových prostředků na vyjádření situací, porovnání a podobně. Rozhodně se při používání jazyka setkáme s případy, kdy význam celku není složen z jednotlivých významů jeho částí. A právě takovým výrazům se budeme v této práci věnovat.

Jedním z důvodů, pro který jsme si zvolili toto téma, je předpoklad, že v těchto výrazech můžeme očekávat určité podobnosti, respektive odlišnosti mezi různými jazyky. Na jedné straně můžeme předpokládat, že i přes odlišné realizace v konkrétním jazyku nese daný idiomatický výraz stejný význam. Můžeme například říci, že najdeme více jazyků, ve kterých existuje idiomatický výraz nesoucí význam našeho frazeologismu „bez práce nejsou koláče“². Naopak, můžeme předpokládat, že frazeologismy obsahující stejné komponenty mohou v různých jazycích označovat jiné skutečnosti.

Ze široké škály frazeologismů jsme si pro tuto práci zvolili oblast zvířecí říše, konkrétně frazeologismy, které obsahují názvy vybraných zvířat – pes, kuň, kočka a myš. V tomto případě se zaměříme na skutečnosti, které tato zvířata ve frazeologismech českého a japonského jazyka označují. Záměrně jsme vybrali právě zvířata, která se běžně vyskytují v obou krajinách, aby bylo jasněji vidět podobnosti a rozdílnosti v obou jazycích. Do určité míry totiž můžeme předpokládat, že zvířata, pokud se budou běžně vyskytovat v obou krajinách, budou nositeli stejných nebo podobných vlastností. Zajímavé jsou také případy, kdy jsou tyto vlastnosti rozdílné. Tam můžeme hledat příčiny těchto rozlišností v kulturních, náboženských, společenských či historických okolnostech.

Do této práce jsme do prvních dvou kapitol zařadili teoretická východiska kognitivní lingvistiky a frazeologie. Kognitivní lingvistika je naším nejširším teoretickým východiskem, dle kterého budeme naše téma zkoumat. V práci totiž pracujeme právě s koncepty, tedy vnímáním zvířat a jednotlivými konotacemi, které při jejich použití

¹ Definici a vysvětlení těchto pojmů se budeme věnovat v kapitole 2.

² Srovnej např. německé „Ohne Fleis keine Preis“, doslova „bez pracovitosti žádná odměna“.

v jazyku vznikají. Právě tyto pojmy se budeme snažit představit v první kapitole. Vzhledem k tomu, že naše práce nezahrnuje celkový koncepční obraz těchto zvířat, ale zaměřuje se hlavně na frazeologismy, které je obsahují, zařadili jsme do druhé kapitoly právě krátký přehled frazeologie jakožto lingvistické disciplíny. Zde se budeme hlavně snažit určit definice jednotlivých jazykových výrazů, kterým se poté budeme věnovat v praktické části práce.

Hlavní část práce se věnuje konkrétním zvířatům, kterých se náš výzkum týká. Nejdříve se budeme snažit vytvořit co největší korpus frazeologismů, ve kterých se vybraná zvířata vyskytují, získaný z různých frazeologických slovníků. Při tvorbě tohoto korpusu není našim cílem poskytnout vyčerpávající seznam takovýchto frazeologismů, naopak si z vyhledaných idiomů vyselektujeme hlavní skutečnosti, které daná zvířata označují. Následně porovnáme tyto získané skutečnosti mezi japonským a českým jazykem. Cílem naší práce je tedy popsat skutečnosti, které mohou vybraná zvířata ve frazeologismech vyjadřovat a též porovnáním zjistit, které označované skutečnosti jsou v obou jazycích stejné anebo rozdílné.

Metodologie

V naší práci budou tedy představeny frazeologismy českého a japonského jazyka, které obsahují názvy vybraných zvířat. Jako první je potřeba vybrat si zvířata, která budeme v rámci práce zkoumat. Vzhledem k rozsahu práce jsme se rozhodli pro čtyři zvířata, konkrétně pro psa, kočku, koně a myš. Důvodem ke zvolení těchto zvířat je především to, že se v naší oblasti vyskytují běžně, jsou tedy známé, stejně jako frazeologismy, v nichž se objevují. Rovněž se často objevují i v Japonsku, což se projevuje i na četnosti frazeologismů, které je obsahují. Pracujeme tedy s frazeologismy, u kterých předpokládáme největší množství podobností či odlišností, jejichž popis je cílem našeho zkoumání.

Před samotnou analýzou frazeologismů budeme sledovat základní významy, které tato zvířata v obou jazycích vyjadřují, a to zkoumáním výkladových slovníků. Pro tyto účely budeme používat pro češtinu *Slovník spisovného jazyka českého* (1989) a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1998), pro japonštinu rozsáhlý výkladový slovník

Nihongo kokugo daidžiten (2000, resp. 2001) a dva znakové slovníky: *Japonsko český studijní znakový slovník* (2005) od Davida Labuse a Jana Sýkory a *The New Nelson Japanese – English Dictionary* (1997) od Andrewa Nelsona.

Pro naši analýzu je nutné nejprve tyto frazeologismy excerpovat, přičemž v našem případě jsme se zaměřili na frazeologické slovníky. Pro frazeologismy v češtině užíváme tematického frazeologického slovníku Evy Mrhačové: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice* (1999), který konfrontujeme a doplňujeme rozsáhlým dílem Františka Čermáka: *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1–4* (2009). Při excerpaci japonských frazeologismů, které vybraná zvířata obsahují, používáme čtyři frazeologické slovníky: *Reikai kan'joku džiten* (2008), *Bun'jarei – nihongo no kan'johjógen* (1999) *Kokugo kan'joku džiten* (1995) a *Kotowaza džiten* (1974).

Je potřeba podotknout, že tímto výběrem nedosáhneme konečného výčtu frazeologismů, které se v daném jazyce nacházejí. Naším cílem totiž není vyjmenování všech konkrétních frazeologismů, nýbrž všímání si skutečností, které zvířata v těchto frazeologismech nejčastěji vyjadřují. Podobně uvažujeme i v otázce aktuálnosti těchto frazeologismů. Je zřejmé, že počet frazeologismů ve slovníku se neshoduje s počtem, se kterým se můžeme v běžném životě setkat. Ovšem pokud bychom chtěli zohledňovat aktuálnost a praktické užívání frazeologismů, záhy se dostaneme k otázce individuální diferenciace, tedy že každý člověk zná a užívá jiný počet frazeologismů. V tomto případě je prakticky nemožné zohledňovat všechny individuální rozdíly, proto se v této práci nezaměřujeme na to, na čehož označení se frazeologismy v reálném životě užívají, nýbrž na to, co zvířata ve frazeologismech mohou vyjadřovat potenciálně.

Po excerpaci frazeologismů, které obsahují pojmenování vybraných zvířat, je zařazujeme do skupin podle určitých společných rysů. Toto seskupování je v některých případech jednoduché, především pokud vícere frazeologismy popisují lehce pojmenovatelnou vlastnost. Ale někdy se setkáme se skupinami, které neumíme popsat pomocí jediné vlastnosti, avšak cítíme, že vyjadřují podobné skutečnosti, proto je zařazujeme k sobě. Samozřejmě nalezneme i jednotlivé frazémy, které nepatří do žádné skupiny, ale i tak je do analýzy zařazujeme, přičemž jim ale přikládáme menší důležitost.

Jako poslední krok naší analýzy porovnáváme tato seskupení v českém jazyce s těmi v jazyce japonském. Budeme se tedy snažit popsat společné i rozdílné body v tom, jaké skutečnosti vybraná zvířata v těchto dvou jazycích popisují. Chceme též sledovat podobnosti a rozdíly v tom, s jakými jinými zvířaty a věcmi jsou daná zvířata spojována. Za pomoci frazeologie se tímto způsobem pokusíme porovnat jazykový obraz čtyř vybraných zvířat v českém a japonském jazyce. Do přílohy jsme zařadili i přehledné seznamy frazémů, které se v práci vyskytovaly.

1 Kognitivní lingvistika

V naší práci se zaměříme na to, jaké skutečnosti mohou vybraná zvířata v japonské a české frazeologii vyjadřovat. Proto považujeme za vhodné zařadit zde jako teoretický základ krátký exkurz do kognitivní lingvistiky, která se mimo jiné zabývá otázkou konceptů neboli obrazů skutečnosti v myšlení jedince.

Kognitivní lingvistika patří k novějším jazykovědným disciplínám, která podle Schwarzové (2009) vznikla v 70. letech minulého století. Ačkoli je kognitivní lingvistika jednou z novějších lingvistických disciplín, vznikají v jejím pojetí mezi badateli znatelné rozdíly. Můžeme se například snažit popsat chápání jazyka jako takového, nebo se zaměřit na jazyk vnímaný určitou kulturou.

Samotných vymezení kognitivní lingvistiky nalezneme vícero, není proto ani naším cílem vyjmenovat všechny přístupy nebo snažit se o jednotnou definici, ale spíše přiblížit čtenáři určité přístupy, které nám budou vzhledem k následujícímu výzkumu nápomocné. Schwarzová (2009, s. 31) o kognitivní lingvistice píše, že je to „část kognitivní vědy, jež se zabývá jazykem jako určitou oblastí kognice“. Schwarzová se ve své publikaci věnuje především obecné otázce kognice, přičemž zdůrazňuje i psycholingvistické hledisko.³ Kognitivnělingvistické uvažování označuje Dolník (2005, s. 41) jako uvažování „o jazykovéj kompetencii nositel'a jazyka, ktorá je integrovaná do jeho kognitívnej kompetencie, t. j. do rámca jeho schopnosti prijímať a spracovať údaje, ukladať ich do pamäti a vyberať ich z nej pri mentálnych aktivitách založených na operáciách s nimi“. S kognitivní lingvistikou úzce souvisí i studium metafor, které zde blíže rozebírat nebudeme.⁴ Vaňková (2005, s. 18) představuje kognitivní lingvistiku jako „studium hluboce uložených, tělesně i kulturně zakotvených a sdílených významů jakožto předpokladů společného kontextu a komunikace, včetně jejích proměn a posunů“. Samotné kognitivní vědy pracují se vztahy mezi mozkem a myslí, v případě kognitivní lingvistiky jde především o to, jak na jedné straně mysl s jazykem pracuje a co o myslí na druhé straně vypovídá jazyk.

³ Blíže v SCHWARZOVÁ, Monika. *Úvod do kognitivní lingvistiky* (2009).

⁴ Blíže například v LAKOFF, George. JOHNSON Mark. *Metaphors we live by* (1980).

Vaňková (2005) představuje kognitivní lingvistiku v opozici k strukturalistickému či komunikativně-pragmatickému přístupu k jazyku jakožto chápání jazyka jako obrazu, respektive interpretace světa. Také hovoří o tom, že kognitivní lingvistika se nevěnuje ani *langue* ani *parole* ze známého Saussurského dělení, ale vymezuje pro ni oblast *langage*, co je podle ní „řeč jako lidská schopnost a činnost spjatá mimo jiné s naší tělesností a životní praxí“ (Vaňková, 2005, s. 27–28).

Pro kognitivní lingvistiku je tedy hlavním hlediskem interpretace daných výrazů. V širším uvažování je možné říci, že v této koncepci je předmětem kognitivní lingvistiky jazyková interpretace světa jako celku a Vaňková (2005) zde uvádí teorii polské, kulturně orientované kognitivní lingvistiky, které v případě takovéto interpretace mluví o jazykovém obraze světa. „Jazyk je součástí poznávání a poznání (*cognition*), podílí se na tom, jak světu rozumíme, jak ho kategorizujeme, jaký obraz světa si vytváříme a jak ho předáváme dál,“ píše Vaňková (2005, s. 21). Samotných definic pojmu jazykový obraz světa existuje více, můžeme ale uvést definici Grzegorzyczkowej (2001, cit. ve Vaňková, 2005):

„[Jazykový obraz světa je] způsob chápání světa (jeho percepce a konceptualizace), který lze vyčíst z jazykových faktů, tj. z flektivních a derivačních zákonitostí jazyka, z frazeologie, synonymických skupin, svědčících o svébytné kategorizaci světa, a konečně i z konotací a stereotypů spjatých s pojmenovávanými objekty.“

Vaňková (2005) uvádí i vlastnosti, které jazykový obraz světa zahrnuje. Jedná se o heterogenost, která naznačuje, že jazykový obraz světa je komplexní systém, který má mnoho vrstev. Dále je to dynamičnost, tedy to, že se jazykový obraz v průběhu času mění, nebo výběrovost, která v této souvislosti popisuje to, že různým částem reality je přiřazována jiná míra pozornosti. K vlastnostem jazykového obrazu patří i axiologičnost, tedy neustálé hodnocení skutečnosti člověkem. Jako další uvádí Vaňková integrálnost a kontextuálnost, které označují to, že v rámci jazykového obrazu nedokážeme od sebe jasně oddělit jazykovou a mimojazykovou reflexi, případně i pragmatické vztahy. Jako poslední z vlastností jazykového obrazu světa se uvádí transcendentnost, která zahrnuje to, že jazyk jako takový obsahuje i svůj vlastní metajazyk, tudíž je schopen sám sebe reflektovat. Jazykový obraz se pak může popisovat pomocí zkoumání primárních

a sekundárních významů zavedených ve slovnících, ve frazeologii anebo v jiných textových jednotkách (viz kapitola 1.3).

1.1 Prototypy a kategorizace

Další z oblastí kognitivní lingvistiky, jež zde chceme uvést, je koncept člověka, který v rámci jazyka uvažuje v kategoriích. Vaňková (2005) o kategorizaci říká, že „tvoří půdorys našeho konceptuálního systému“, což znamená, že realitu vnímáme jako uspořádaný celek tvořený vícero částmi. Když si tedy představíme pojem „les“, vytvoří se nám obraz celku, ve kterém jsou ale též jednotlivé stromy, rostliny nebo zvířata. Takto je realita v našem myšlení propojena do různých celků, které jsou podle Vaňkové (2005) přijímány především z mateřského jazyka. Přemítají se v nich podle ní jak lidské zájmy, tak i limitace, ke kterým patří kulturní prostředí jedince nebo disponování různým množstvím informací.

Pojem kategorie pochází svým původem už od Aristotela, který na rozdíl od kognitivního vnímání vytvářel přesné kategorie s ostrými hranicemi především pro definování jednotlivých jevů. V novějším pojetí se v kognitivní lingvistice objevují kategorie, které se nedají takto striktně oddělovat. Můžeme zde vzpomenout teorie Eleanor Roschové v její práci *Principles of Categorization* (1988) a George Lakoffa v jeho díle *Women, Fire and Dangerous Things* (1987). Grzegorzczikowa (1996, cit. ve Vaňková, 2005) v souvislosti s kognitivní lingvistikou píše o tom, že jevy jako takové nikdy nevnímáme izolovaně, ale vždy je přiřazujeme k nadřazeným jevům. Význam tedy chápeme jenom prostřednictvím nějakého rámce, což znamená, že jednotlivé jevy vnímáme jako exempláře určitého druhu, myslíme tedy v kategoriích. Dále určuje dva druhy takovýchto kategorií: základní, neboli kategorie prvního stupně, ke kterým patří substance, vlastnosti, vztahy a události, a doplňující, neboli kategorie druhého stupně, kam Vaňková zařazuje kvantitu, čas, modalitu, evaluaci a expresi.

Při uvažování nad takovýmito kategoriemi ale nutně vyvstane problém zařazení určitých jevů do striktně definovaných kategorií. Zdá se tedy, že reálně můžeme některé jevy zařadit do více různých kategorií. Vaňková (2005) v rámci kategorizace předkládá pojmy centrum a periferie, pocházející od výše vzpomínané lingvistky Eleanor Roschové.

V tomto případě označuje centrum jev, který nejvíce odpovídá požadavkům dané kategorie a nazýváme jej také prototyp. Na periferii pak stojí jevy, které leží na hranici jednotlivých kategorií, hranice tedy nejsou ostře vymezené.

Vaňková (2005) zde uvádí také pojem stereotyp, který stojí s prototypem někdy v synonymickém vztahu, někdy se ale jejich výklad může lišit. Při těchto odlišnostech je hlavní to, že zatímco prototyp je, jak již bylo uvedeno, vnímáním určitého jedince, stereotyp si můžeme vykládat jako vnímání určitého společného vědomí, tedy vědomí nějakého etnického, kulturního, sociálního či jiného společenství.

Pokud tedy v naší práci zkoumáme zvířata a jejich chápání, mluvíme vlastně o kategoriích jednotlivých zvířat. Z toho vyplývá, že v této práci budeme popisovat určité části kategorií pes, kočka, kuň a myš. Primárně se ale nezabýváme centrem, tedy prototypem těchto kategorií, kterými jsou právě daná zvířata, ale spíše periferií daných kategorií. Kromě toho zkoumáme tyto části kategorií ve dvou odlišných kulturách, z čehož vyplývá, že se v naší práci budeme věnovat dvěma různým *stereotypům*, které budeme rovněž porovnávat.

1.2 Denotace a konotace

V kognitivní lingvistice se při sémantické analýze podle Vaňkové (2005) hovoří o dvou hlavních složkách významu. Denotační složka je postavení daného prvku v lexikálně sémantickém systému jazyka, zjednodušeně jde v tomto případě o definici, která je většinou zavedená ve slovníku. Druhou částí je složka konotační, která denotační složku doplňuje. Ta zahrnuje to, co je s daným výrazem spojeno v konceptuálním systému rodilého mluvčího, tedy co se při použití daného výrazu může v jeho mysli evokovat.

Pokud se tedy z tohoto pohledu budeme snažit vymezit, co je to význam, musíme se zaměřit na celistvý obraz daných jevů. Wierzbická (1999, cit. ve Vaňková, 2005) v této souvislosti vysvětluje význam jako „to, co si lidé při setkání s daným slovem vybaví, k čemu si ho vztáhnou, jak mu rozumějí (hledisko recepcce) a zároveň to, co lidé míní, když daného slova sami užijí (hledisko produkce)“. Z toho vyplývá, že při popisu významu z kognitivního hlediska musíme brát kromě definic, denotací, v úvahu také jednotlivé

konotace. K výkladu takového významu se podle Vaňkové (2005) využívá popis charakterových, respektive prototypových vlastností daného jevu. V centru pozornosti tedy není jev sám o sobě, ale to, jak ho vnímá rodilý mluvčí daného jazyka.

V naší práci budeme zkoumat skutečnosti, které zvířata vyjadřují ve frazeologismech v japonštině a češtině, proto se budeme pohybovat především ve sféře konotací. Opomíjet ale nebudeme ani složku denotační, která také přispívá k pochopení celkového obrazu jevů.

1.3 Konceptualizace zvířat

Jak již bylo popsáno v kapitole 1.1, jazykový obraz světa je způsob, jakým určité lidské společenství vnímá, vysvětluje a hodnotí svět. Jednou z jeho hlavních charakteristik je tedy antropocentrismus, pohled z perspektivy člověka. Při zkoumání zvířecích konceptů je tudíž nutno vycházet nejenom z pojmového inventáře, který je zakotvený v definicích, jako například, že pes je „šelma ochočená k hlídání, lovu ap.“ (SSČ, 1998, s. 268), ale i z lidských zkušeností a jednotlivých konotací, které vykazují často rozdíly mezi jednotlivými etnickými skupinami.

Základní opozicí, kterou Vaňková (2013) při zkoumání konceptů zvířat uvádí, je protiklad „vlastního“ a „cizího“, který se přenesl i na vnímání „lidského“ a „zvířecího“. Frazémy obsahující názvy zvířat podle ní vznikaly často tak, že člověk popisoval zvířata ze svého pohledu, tedy že jim přiřazoval lidské vlastnosti, přičemž nejčastěji se v tomto případě objevují vlastnosti špatné, což může souviset i s výše zmíněnou opozicí. Takto byla například pávovi přiřazena vlastnost „pyšný“, vycházející z jeho vnější podobnosti na pyšného člověka. Páv pak ale ve frazémech zpětně označuje člověka, například ve výrazu „je pyšný jak páv“. Zde Vaňková (2013) uvádí, že jde o popis lidského světa pomocí zvířecího slovníku. Takovýmto způsobem tedy lidé přenášejí negativní vlastnosti na zvířata a pak jich zase zpětně používají na popsání sebe sama.

Při zkoumání konceptů zvířat se primárně nezaobíráme denotační složkou, tedy definicí, která je většinou obecně známa, ale hlavně složkou konotační, která zahrnuje všechny významy, které daný pojem může v lidské mysli vyvolávat. Zde Vaňková (2013) nabízí analýzu konotací v pěti krocích. Prvním je analýza etymologie slova, kdy zkoumáme

motivační prvky, vnitřní formu daného slova nebo jeho slovotvorné souvislosti. Tak, jako název kukačka vznikl z jejího zvukového projevu, zajímavá je též podobnost malého klíštěte s kleštěmi, či souvislost sluníčka sedmítečného se sluncem.

Druhou z metod je sledování sekundárních významů, které jsou, podobně jako definice, zakotvené ve slovnících. Takovýmto způsobem se například dozvíme, že „krysa“ může znamenat „bezcharakterní člověk; záškodník, zrádce, stvůra“ (SSJČ, 1989, s. 457), „kočka“ zahrnuje význam „kožešina z (divoké) kočky“ (SSČ, 1998, s. 137) a „opice“ může označovat „stav opilosti, podnapilosti“ (SSJČ, 1989, s. 564).

Ve třetím kroku se zkoumají významy derivátů zkoumaných výrazů, a to hlavně ty, které jsou konotačně zaměřeny, jako např. „opičit se“, „svinstvo“ nebo „tygrovaný“. Čtvrtým předmětem zkoumání je frazeologie, která je nejbohatším zdrojem konotací. V rámci ní totiž zvířata zpravidla označují právě konotace, které nenalezneme ve výkladových slovnících, ale přispívají k vytváření obrazu těchto zvířat. Z oblastí frazeologie pomáhají k určení určitého stereotypu hlavně přirovnání. V pátém kroku je potřeba věnovat se textovým konotacím, které stojí v protikladu ke konotacím jazykovým, tedy těm, které jsou zakotvené v jazyku a dají se lehko doložit výskytem ve slovníku, jako to je v případě předchozích čtyř kroků. Tyto textové konotace, které se také označují jako slabé, jsou ukotveny v jednotlivých textech. V tomto případě se může jednat jednak o texty rozšířenější, kde jsou dobrým zdrojem pohádky, pověry nebo také vtipy, též ale o texty ne tak rozšířené, kdy to mohou být i konotace, které se objevují jen u jednoho autora. Proto je právě tuto složku těžké obsáhnout, na druhé straně je to ale skupina konotací, která se z dobového hlediska vyvíjí nejrychleji.

V této práci se zaměřujeme právě na čtvrtý z těchto kroků, tedy koncepty zvířat, které jsou zakotvené ve frazeologii. Pro ucelenější popis se ale podle možnosti budeme věnovat i denotačnímu významu a sekundárním významům uvedeným ve výkladových slovnících. Do našeho výzkumu nezařazujeme popis etymologie slova, kterou považujeme spíše za součást vysvětlování vzniku daných konotací, ani textové konotace, které do této práce nezařazujeme z důvodu složitosti výzkumu.

2 Frazeologie

Pokud se v rámci této práce budeme věnovat frazeologismům, jak již bylo zmíněno výše, je záhodno nejprve si ujasnit, co je myšleno pojmem frazeologismus. Proto se v této kapitole budeme věnovat základním pojmům frazeologie a na jejím konci určíme, jaké výrazy budeme v našem výzkumu používat.

Samotný pojem frazeologie může dle Fleischera (1997, s. 3) označovat dvě skutečnosti, přičemž první je „jazykovědná disciplína, která se zabývá výzkumem frazeologizmů“ a druhá „inventář frazeologizmů určitého jazyka“. Těmto dvěma výkladům přiřazuje i specifické pojmy: frazeologický výzkum (*Phraseologieforschung*) a frazeologický lexikon (*Phraseolexikon*). V tomto případě se zaměříme především na první z uvedených skutečností. Pokud ale chceme mluvit o frazeologii jakožto vědě, která zkoumá frazeologismy, musíme si nejdřív vymezit, co pojmem frazeologismus vlastně rozumíme.

2.1 Frazeologismy a jejich klasifikace

Nejjzákladnější a nejjednodušší popis frazeologismu říká, že jde o výraz, ve kterém není možné odvodit význam z jeho jednotlivých složek. Čermák (2007) ale uvádí, že taková definice není dostatečná. V jeho pojetí jsou objektem zkoumání frazeologie frazémy, které jsou podle něho spojení prvků, které se vyznačují určitými anomáliemi, nefungují tedy podle ustálených jazykových pravidel. Tyto anomálie ukazuje na konkrétních příkladech, kdy může dojít například k nemožnosti pragmatické záměny, tedy že v rámci frazému není možné zaměnit jeden prvek za jiný, čemuž se říká také komutační test. Můžeme ho použít například v případě rčení „lež má krátké nohy“, kdy nemůžeme poslední prvek nahradit jinou částí lidského těla, tedy nemůžeme říci, že „lež má krátké ruce“. Podobně se setkáme i s nemožností gramatické transformace, tedy že z frazeologismů je často nemožné vytvořit všechny gramatické tvary, jako například pasivum nebo imperativ. S ohledem na tyto anomálie definuje Čermák (2007, s. 32) frazém jako „takové nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky)“. Dále Čermák uvádí i rozdíl mezi frazémem a idiomem, který se nachází v hledisku, z kterého se

na tyto výrazy díváme. Zkoumáme-li formální rysy výrazů, jedná se o frazém, zaměříme-li se na sémantickou analýzu, označujeme zkoumané výrazy jako idiomy. Je zde ale nutno podotknout, že stanovení hranice mezi těmito pojmy není snadné, proto se často setkáme se zjednodušením a užíváním pojmu frazém pro všechny výrazy bez ohledu na hledisko zkoumání.

Dobrovoľskij a Piirainen (2009, s. 11) popisují jako hlavní oblast frazeologie skupinu idiomů, přičemž těmto jednotkám přiřazují tři vlastnosti. První je polylexikálnost, což znamená, že idiomy jsou složeny z více než jednoho lexému. Druhou vlastností je stabilita, tedy že jsou používány ve více případech se zachovanou formou i obsahem. Jako poslední popisují idiomatičnost, rozložení významů do dvou úrovní – doslovné a přenesené. Malá (2011) popisuje frazeologii jako vědu, která se zabývá zkoumáním ustálených slovních spojení. Frazeologismy chápe jako shrnující pojem pro všechna ustálená spojení. Připisuje jim stejné vlastnosti jako Dobrovoľskij a Piirainen (2009), uvádí ale i to, že frazeologismy se vyznačují i lexikálností, tedy že jsou uchovány ve slovní zásobě daného jazyka. Malá (2011) pak rozděluje frazeologismy do dalších skupin. Jsou to například idiomy, které se vyznačují různými stupni výše uvedené idiomatičnosti. Ty jsou pak rozděleny na verbální, nominální, nebo jiné speciální idiomy zahrnující například přirovnání nebo párové formy. Dalšími skupinami jsou pak oblast přísloví, pořekadel a podobných výrazů⁵, skupina kolokací a tzv. *Funktionsverbgefüge*⁶ a jako poslední skupina komunikativních formulí, tedy pozdravy, přání, nadávky a podobně.

Jako další z pojetí frazeologismů můžeme uvést to, které Harald Burger uvádí ve své publikaci *Phraseologie: Ein Einführung am Beispiel des Deutschen* (1998). Burger zde uvádí dvě základní vlastnosti frazeologismů. Jako první předkládá, že frazeologismus se skládá ze dvou a více slov. Následně říká, že frazeologismus je seskupení slov vyskytujících se v přesně určených kombinacích, a to nejen jednou, ale vícekrát. Výrazy takového typu podle něj utvářejí frazeologii v širším smyslu, frazeologii v užším smyslu popisuje jako skupinu výrazů, které kromě výše uvedených dvou vlastností vykazují

⁵ Německy se zde mluví o tzv. *Parömiologie*, tedy nauce o příslovích.

⁶ Tento termín označuje ustálené spojení, většinou slovesa a podstatného jména, např. německy „in Kraft treten“, srovnej česky „vstoupit v platnost“.

i idiomaticnost. Tu Burger (1998, s. 15) popisuje jako to, že „komponenty tvoří jednotku, která se nedá úplně vysvětlit syntaktickými a sémantickými zákonitostmi vazeb“.

Následně uvádí Burger i svou klasifikaci frazeologismů. V nejzákladnějším dělení uvádí tři skupiny. První jsou referenční frazeologismy (*referentielle Phraseologismen*), které se vážou na objekty, skutečnosti nebo děje. Druhá skupina, strukturální frazeologismy (*strukturelle Phraseologismen*), obsahuje výrazy, které mají funkci pouze v jazyku, například mohou vytvářet gramatické vztahy. Poslední skupinou jsou komunikační frazeologismy (*kommunikative Phraseologismen*), které zahrnují různé pozdravy a formule. Největší skupinou jsou v tomto případě frazeologismy referenční. Ty Burger (1998) dále dělí na nominativní (*nominative Phraseologismen*), tedy ty, které stojí ve větě jako větné členy, a frazeologismy propoziční (*propositionale Phraseologismen*), které obsahují sloveso, tudíž mohou vytvořit samostatnou větu. První z těchto skupin pak podle něho můžeme rozdělit dle stupně idiomaticnosti na idiomy (*Idiome*), částečné idiomy (*Teil-Idiome*) a kolokace (*Kollokationen*), ze kterých poslední vykazuje nejnižší, slabý stupeň idiomaticnosti. Propoziční frazeologismy potom vytváří další tři skupiny. První jsou pevné fráze (*feste Phrasen*), které v rámci textu musí být napojené na kontext, například když „něčí akcie stoupají“. Druhou skupinu tvoří přísloví (*Sprichwörter*), které v rámci textu kontext nepotřebují, srovnej „ráno moudřejší večera“. Poslední skupinou jsou tzv. *Gemeinplätze*, výrazy rovněž stojící i bez kontextu, které vyjadřují určité samozřejmosti, jako například v případě výrazu „žijeme jen jednou“. Poslední dvě skupiny, nezávislé na kontextu, označuje Burger (1998) jako topické formule (*topische Formeln*). Následně Burger popisuje i další skupiny frazeologismů, které do klasifikace výše nezapadají.⁷

Rozsáhlé a různorodé klasifikace uvedené výše jsou důkazem toho, že definování frazeologismu jako takového není jednoduché. Proto považujeme za potřebné důsledně si určit, jaké jazykové jednotky budeme považovat za frazémy a jak je budeme nazývat. Ještě před stanovením těchto definic je dobré zjistit, jak se na frazeologii dá nahlížet, pokud zvažujeme její kognitivní a kulturní aspekty.

⁷ Blíže v BURGER, Harold. *Phraseologie: Ein Einführung am Beispiel des Deutschen* (1998, s. 42–49).

2.2 Frazeologie z kognitivní a kulturní perspektivy

V naší práci jsme se rozhodli zaměřit se na frazeologismy dvou jazykových oblastí, české a japonské, a tomu se musí přizpůsobit i náš náhled na frazeologii. Především proto, že naším cílem je zjistit, co zvířata ve frazeologismech vyjadřují, zcela zde upustíme od popisu formální stránky, tedy nás nebude zajímat, jaké druhy komponentů se ve frazeologismech objevují nebo jakým způsobem se na sebe pojí. Nebude nás zajímat ani pragmatika užívání těchto výrazů, jak již bylo uvedeno výše, nezohledňujeme ani otázku aktuálnosti, ani frekvenci užití. Pro potřeby naší práce můžeme říct, že se na frazeologii díváme z kulturní perspektivy, protože srovnáváme dvě různé kultury, a z perspektivy kognitivní, kde se zabýváme tím, jaké představy mohou zkoumané výrazy vyvolat u rodilého mluvčího daného jazyka.

Kognitivní perspektivu výzkumu jsme naznačili již v předcházející kapitole. Rozhodli jsme se využít teorii jazykového obrazu světa polské, kulturně orientované kognitivní lingvistiky, tu zúžit na jazykový obraz vybraných zvířat a zkoumat je především v rámci frazeologie. Mohli bychom zde tedy mluvit o jazykovém obrazu zvířat v japonské a české frazeologii. Kulturní perspektiva našeho výzkumu označuje srovnání frazeologických výrazů dvou různých kultur. Můžeme se ale setkat i jiným pojetím tzv. *kulturní frazeologie*, kterou představuje například Čechová (1993, s. 40), která ji vnímá jako skupinu frazémů, které „již jsou součástí kulturní historie a kulturního života“. Uvádí zde například frazeologismy související s křesťanskou kulturou, jako u slovního spojení „Kristova léta“, nebo s antickou kulturou jako v případě výrazů „sysifovská práce“ nebo „překročit Rubikon“.

Při zkoumání a srovnávání frazeologismů dvou jazyků vyvstává otázka ekvivalence frazeologismů. V dvoujazyčných frazeologických slovnících můžeme najít mnoho výrazů, které se předkládají jako ekvivalentní. Dobrovoľskij a Piirainen (2009) se ale ve své publikaci *Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte* zabírají otázkou, zda opravdu můžeme tyto frazeologismy označit takovýmto způsobem. Popisují, že některé frazeologismy, které se mohou zdát ekvivalentní, vykazují menší či větší rozdíly, které můžeme sledovat ve třech úrovních. Na sémantické úrovni se můžeme setkat s případy, kdy

přestože obsahují stejné komponenty a popisují stejný mentální obraz, vykazují odlišnosti ve významu. Také se může stát, že frazémy mají stejné komponenty a stejný význam, ale navozují jiný mentální obraz, například když se v jednom z jazyků mísí doslovný a přenesený význam. Na syntaktické úrovni se pak setkáváme s otázkami, s čím se dá daný frazeologismus spojit nebo jaké transformace se v rámci něj přípouštějí. Důležité je též zohledňovat pragmatiku, tedy sledovat stylistické rozdíly, rozdíly v užívání daného frazeologismu, také rozdíly ve vázanosti daného frazému na danou kulturu či rozdíly v ilokutivní a diskursivní funkci.⁸

2.3 Shrnutí

Jak jsme se mohli přesvědčit v předchozích kapitolách, v rámci frazeologie nalezneme mnoho různých koncepcí toho, co je to frazeologismus, nebo jak je možné frazeologismy klasifikovat. Zde je pro naši práci nutné, určit si pojmy a jejich vysvětlení, které budeme používat. Je potřebné vzít na vědomí, že se v této práci věnujeme jenom výrazům obsahujícím názvy zvířat, proto považujeme za přijatelné zjednodušit klasifikaci a vynechat skupiny frazémů jako pozdravy nebo formule.

Pro zjednodušení jsme se rozhodli, že v této práci budeme používat především pojem frazeologismus, který chápeme jako pevné spojení dvou a více lexémů obsahující dva významy: doslovný a přenesený. Kromě toho bude ještě pro nás frazeologismus představovat výraz, který je lexikalizován, tedy že ho můžeme najít ve slovnících, nezahrnujeme tudíž okasionalismy. Pod stejným významem se bude v práci objevovat i pojem frazém. Pro jazykové obohacení práce jsme se rozhodli užívat i rozšířené, i když nepřesně definované pojmy jako přirovnání, přísloví nebo rčení. Pod přirovnáním rozumíme přiřazení určité vlastnosti jedné věci druhé, které se v češtině vyznačuje spojkou „jako“, a v japonštině konstrukcemi のよう (*no jó*), みたい (*mitai*) a podobně. Přísloví budeme užívat pro slovesné nebo větné frazeologické výrazy, na druhé straně rčení pro frazeologické výrazy neslovesné neboli nominální. Na některých místech se mohou objevit i pojmy, které přebíráme z Čermákových slovníků (2009), tedy výrazy neslovesné, výrazy slovesné a výrazy větné.

⁸ Konkrétní příklady a bližší vysvětlení v DOBROVOL'SKIJ, PIIRAINEN. *Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte* (2009).

3 Frazeologismy s komponentem „pes“

Pes je jedním z nejčastěji chovaných domácích zvířat na světě, a také jedním z nejčastějších komponentů, které se ve frazeologismech obsahujících názvy zvířat v češtině i japonštině objevují. Pokud se podíváme na jeho popis v českých výkladových slovnících, zjistíme, že je to „šelma chovaná odpradávná jako pomocník člověka při lovu, k hlídání“ nebo též „samec psovitě šelmy vůbec“, „bezohledný, krutý člověk“, „nadávka, dříve zvláště příslušníkům jiného náboženství“ a „bezvýznamná, krátká role“ (SSJČ, 1989, s. 89–90). Za zmínku stojí také adjektivum „psí“, které je od pojmu „pes“ odvozené, dle slovníku zahrnuje významy „psům vlastní, ze psa pocházející, psů se nějak týkající“, „připomínající něčím psa a jeho vlastnosti“, „vhodný leda pro psy, velmi špatný, bídný, ubohý“ „jako výraz krajního opovržení“ nebo „do bídy, špatného stavu, na mizinu, v bídě, v špatném stavu, na mizině“ (SSJČ, 1989, s. 686–687).

Pro označení psa se v japonštině užívá znak 犬, který se může číst jako *inu* nebo *ken*. Japonský výkladový slovník *Nihongo kokugo daidžiten* (2000, s. 1272), nám o psovi říká následující:

„[Je to] Domácí zvíře z čeledi psovití. Za jeho předka se považuje vlk. Byl prvním domestikovaným zvířetem a z domácích zvířat je nejchytřejší a nejvěrnější člověku. Má výjimečně citlivý čich a sluch a je chován pro lov, u policie, při práci nebo jako domácí mazlíček. Na světě je asi 160 ras psů, od malé čivavy až po velká plemena jako mastif nebo bernardýn, a jejich vzhled se podle rasy velice liší. V Japonsku jsou známá plemena jako *akitainu*, *kaiken*, *kišúinu*, *šibainu* [případně *šibaken*], *tosainu*, *čin* nebo *ainuken*.⁹ V japonštině se hlas psa odráží v citoslovci *wan-wan*. Odborným názvem je *canis familiaris*.“

Dále jsou v tomto slovníku uvedeny další významy, které může znak 犬 označovat. Můžeme uvést významy „člověk, který věrně slouží pánovi“, „pejorativní označení člověka, který tajně odhaluje tajemství jiných a poté o nich informuje; špion; detektiv“, „soukromý detektiv“, „slangové slovo označující policistu“, „děvče, které sloužilo paní, která setravávala v paláci daimjóa nebo šóguna“, „nadávka pro člověka, kterého nemáme rádi“,

⁹ Zde jsme ponechali japonské názvy, protože tahle plemena se jako původně japonské rozšířila pod těmito názvy.

„*Inuómono*¹⁰“ nebo „hračka nebo znak [ve tvaru psa], které vycházejí z víry, že pes může člověka ochraňovat též jako talisman a vypuzovat duchy, proto se dětem na čelo píše znak 犬, nebo se do jejich blízkosti pokládá pes z papíru“. V tradiční japonské hudbě *gagaku* může označovat i „*komainu*“, mytologické zvíře, jehož socha často stojí před vstupem do šintoistické svatyně. Znak 犬 se ve složeninách může objevovat i jako prefix, který může označovat tři skutečnosti: „vyjadřuje pocity pohrdání, opovrhování či nenávisť“, „vyjadřuje to, že se něco hodně podobá, ale ve skutečnosti je to jiné“ a „označuje zbytečnost nebo nehodnotnost“.

Ze složenin, které nalezneme ve znakovém slovníku a ve kterých se tento znak nachází, můžeme vzpomenout například 犬馬 (*kenba*, doslovně „pes a kůň“), co znamená skromné označení sebe, tedy podobné našemu „moje maličkost“, nebo spojení 犬齒 (*kenši*, doslovně „psí zub“) označující špičák. Výraz 犬侍 (*inuzamurai*, doslovně „psí samuraj“), který popisuje zpustlého nebo odepsaného samuraje, můžeme uvést jako důkaz výše zmíněného významu, kdy se znak 犬 jakožto prefix užívá na označení zbytečnosti. Podobně můžeme uvést příklad významu souvisejícího s policií, kdy se složenina 警察犬 (*keisacuken*, doslovně „policejní pes“) používá na pojmenování policejního špeha.

3.1 České frazeologismy s komponentem ‚pes‘

V české frazeologii se komponent ‚pes‘ dle Mrhačové (1999) objevuje nejčastěji ze všech zvířat. Známý je v našich končinách především jako domácí zvíře, které je nejčastěji chované. V následujícím popisu budeme zohledňovat tři komponenty, konkrétně ‚pes‘, deminutivum ‚pejsek‘ a adjektivum ‚psí‘.

V rámci pozitivně zabarvených skutečností, které mohou frazeologismy obsahující tyto komponenty označovat, je nejznámější věrnost a poslušnost. O tom se můžeme přesvědčit i v případě přirovnání „být věrný jako pes“, „chodit/běhat za někým jako pes/pejsek“ nebo „být poslušný jako pejsek“. S podobným významem se setkáme též v případě neslovesného výrazu „psí oddanost“. Kromě těchto vlastností ale nenalezneme

¹⁰ Tímto termínem se označovala událost psiho honu v období Kamakura (1185–1333).

mnoho případů, kdy by frazém s komponentem ‚pes‘ vyjadřoval skutečnost, kterou bychom mohli označit za pozitivní.

Ve více případech narazíme na skutečnosti, které můžeme zařadit do skupiny negativně zabarvených. Nalezneme frazeologismy, které přímo označují někoho jako psa, například expresivní větné výrazy „ten pes jeden“ nebo „ty jsi ale pes“ popisující krutého, případně bezcitného člověka. Tento význam nalezneme také u vysvětlení ve výkladovém slovníku, jak již bylo zmíněno výše. Podobně označuje též frazém „být na někoho jako pes“ bezcitné, kruté, případně vzteklé chování. V případě, že se zde jedná o oboustrannou bezcitnost či krutost, užívá se přirovnání „být na sebe jako dva psi“. S krutostí se váže i frazém „vyhnat někoho jako prašivého psa“, tedy nelítostně někoho vyhnat.

Často se setkáme s frazeologismy, ve kterých by se dal ‚pes‘ respektive ‚psi‘ nahradit slovem „zlý“. Jsou to rčení jako „psí počasí“, „psí zima“, „mít psí den“, „mít psí život“ nebo „mít psí náladu“, případně i přísloví „být/mít se/ malovat/mluvit/psát/recitovat/střílet pod psa“. V těchto výrazech označuje adjektivum samotný negativní význam, což znamená, že komponenty ‚psi‘ nebo ‚pod psa‘ bychom mohli nahradit slovy „zlý/špatný“ respektive „špatně“. V poněkud konkrétnějším významu se můžeme setkat i s vulgárním frazémem „to je rovné/křivé jako když pes chčije“, který popisuje, že to, co mělo být rovné je úplně křivé, můžeme to tedy také označit za špatné. Také v přísloví „život je pes“ můžeme komponent ‚pes‘ nahradit slovy jako „špatný“ nebo případně „těžký“. Podobně bychom sem mohli zařadit skupinu frazeologismů, kde komponent ‚pes‘ označuje skutečnost, že se daná aktivita dělá špatně, nebo konkrétněji nešikovně. Takové významy nalezneme v případě přirovnání „jde mu to jako psovi pastva“, případně „dělat něco jako když se pes pase“. Podobně se pomocí ‚psa‘ vyjadřuje nešikovný tanec v případě výrazu „tancovat jako když psa zebou nohy“ nebo falešný zpěv v případě přirovnání „výt jako pes na měsíc“.

V jiných případech se ale můžeme setkat i s tím, že je ‚pes‘ použitý jako komponent, který zvyšuje intenzitu skutečnosti se zlým významem, která je vyjádřena jiným komponentem. Můžeme uvést například přirovnání „být zlý jako pes“, „být unavený/utahaný jako pes“ nebo „bolí/pálí/štípe to jako pes“, kde bychom mohli spojení

„jako pes“ nahradit podle situace slovy „hodně/velmi/silně“. Kromě toho figuruje komponent ‚pes‘ i ve frazeologismech, které popisují příliš velkou intenzitu. Slovesný výraz „být pes na pořádek“ například označuje přehnaně pořádkumilovného člověka, frazém „i psovi do boudy by vlezl“ zase člověka nadmíru zvědavého. Podobně vyjadřuje expresivní přirovnání „mlít hubou jako pes ocasem“ neustálé mluvení, rovněž expresivní výraz „byl tak ožralý, že říkal psovi slečno“ popisuje nadměrnou opilost.

Najít můžeme i frazeologismy, ve kterých ‚pes‘ označuje neužitečnost nebo bezcennost. Můžeme jmenovat například přirovnání „platný/užitečný jako pes v kostele“ nebo „platný/užitečný jako slepý pes na lovu“, která popisují situaci, kdy je člověk na určitém místě zbytečný, nebo přímo překáží. Význam nedůležitosti obsahují slovesné výrazy „přít se o psí chlup“, „nestojí to ani za psí štěk/stojí to za psí štěk“, nebo dokonce vulgární výraz „být důležitý jak psí hovno“. Podobně se setkáme i s označením nedůležitosti a bezcennosti v příslovích „psí hlas k měsíci/do nebe nedoletí“ a „Pánbůh psí hlas neslyší“, které ale mohou kromě nevýrazného slabého hlasu vyjadřovat též hloupé nápady, kterými se nikdo nechce zabývat.

Setkáme se i se skupinou frazeologismů, kde se objevuje slovní spojení „ani pes“. V těchto výrazech se ‚pes‘ klade jako určitá nízká hranice, nejnižší postavené stvoření, které zvýrazňuje negativní působení popisované skutečnosti. Takovéto frazémy se objevují mimo jiné v souvislosti s počasím, například přísloví „venku je počasí, že by člověk ani psa nevyhnal“ označuje velmi špatné počasí. Se zvýrazněním negativní stránky skutečnosti se můžeme setkat i ve slovesném výrazu „to by ani pes nežral“ popisujícím nechutné jídlo, nebo u výrazů „ani pes o něj nezavadí“, případně „ani pes po něm neštěkne“, které označují člověka, jehož si nikdo nevšimne, přičemž v druhém případě se zvýrazňuje i to, že daný člověk byl v minulosti vlivný, ale svou moc ztratil. Člověka, kterým ostatní opovrhují, popisuje frazém „ani pes by od něho kůrku chleba nevzal“. Můžeme vzpomenout i přísloví „i pes touží po pohlazení“ označující to, že každý člověk touží po pochvalě. Přestože se v něm neobjevuje výše uvedená kombinace slov, opět staví ‚psa‘ do pozice určité hranice.

Dále se objevují frazeologismy, které pomocí komponentu ‚pes‘ popisují ponižování nebo zahanbení člověka. Pozici poniženého člověka označuje slovesný výraz „cítit

se/připadat si/být jako prašivý pes“, jeho vzhled zase popisuje frazém „chodí/je/kouká/sedí/vypadá jako spráskaný pes“. Naopak se v případě přirovnání „jednat/zacházet s někým jako se psem/hůř než se psem“ popisuje pozice toho, kdo poníží. Podobně je tomu i v případě slovesného výrazu „honit někoho jako psa“, jehož významem je neustálé popohánění někoho, a to často potupným způsobem, nebo v případě přirovnání „házet někomu něco jako psovi kost“, které označuje podávání určité věci opovržlivým způsobem. Také slovesný výraz „hrát hundy¹¹“ označuje u herců hraní podřadných a malých rolí.

Jako další skupinu frazeologismů s komponentem ‚pes‘ můžeme uvést ty, které označují zuřivost, rozzuření, nebo prudkou reakci, jako přirovnání „být vzteklý jako pes“, nebo „řádit/vyvádět/vyletět jako vzteký pes“. Tato skutečnost se přenáší i do oblasti slovních konfliktů. Frazém „být/utrhnout se/utrhovat se na někoho jako na psa“ popisuje neoprávněnou nebo nečekanou vzteklou odpověď, případně kritickou poznámku. Slovesný výraz „vynadat někomu jako psovi“ nebo expresivní přirovnání „seřvat někoho jako psa“ podobně vyjadřují intenzivní vyhubování. Setkáme se i s přirovnáním „štěkat na někoho jako pes“, které zahrnuje význam slovního útočení nebo vzteklého křiku, případně s frazémou „tahat se o něco jako psi o kost“ nebo „hádat se jako psi“, které označují hádku. S významem na pomezí slovního a fyzického útočení nalezneme přirovnání „dorážet na někoho jako pes/psi“. Dále se objevuje vyjádření silného fyzického napadení, například ve frazeologismech „vrhnout se na někoho jako psi“, „hnát se/rozehnat se za někým jako vzteký pes“ nebo „zmlátit/zbít někoho jako psa“. Další přirovnání, „rvát se o něco jako o psí kost“ nebo „rvát se jako psi“ popisují bitku. Se zuřivostí se setkáme i v případě frazému „zastřelit někoho jako psa“, který označuje zabití v zuřivosti.

Komponent ‚pes‘ může ve frazeologismech označovat také skutečnosti, které se spojují s lidskými smysly, vjemy nebo pocity. Opět se ale setkáme spíše s označením negativních skutečností, například chladu v případě frazémů „je tam zima jako v psí boudě“ a „studený jako psí nos/čumák“, případně i vulgární „být zmrzlý jako psí/sobolí hovno“. Se zimou, případně ale i se strachem, se váže též přirovnání „třást se jako malej

¹¹ Z německého slova *Hund*, které označuje psa.

pes/ratlík“. Kromě toho nalezneme i popis hladu v případě přirovnání „mít hlad/být hladový jako pes“. S hladem souvisí i popis vyhladovělého psa, konkrétně frazém „být hubený/vychrtlý jako pes“ označuje vyhublého člověka. Nalezneme také vyjádření zápachu v případě frazeologismu „smrdět jako psí kšíry“. K lidským pocitům, které se mohou pomocí frazeologismů s komponentem ‚pes‘ označovat, patří i chuť na něco, a to například u přísloví „chodit kolem něčeho jako mlsný pes“. Únavu člověka můžeme vyjádřit pomocí frazému „unavený/utahaný jako pes/štěně“. S únavou souvisí i označení neustálé práce, které nalezneme ve slovesném výrazu „honit se jako pes“. Dále nalezneme i popisy opuštěnosti člověka, například u přirovnání „být opuštěný jako pes“, nebo podobně u slovesného výrazu „zajít/chcípnout jako prašivý pes u cesty“, který vyjadřuje osamělou smrt člověka.

Nalezneme i vyjádření toho, že určitá skutečnost nebo člověk nejsou takové, jaké se zdají, nebo jak se o nich říká. Zde můžeme uvést například přísloví „pes, který štěká, nekouše“ popisující člověka, který hodně mluví, slibuje či vyhrožuje, ale daná slova neuskutečňuje. Také větný výraz „každý pes na svém dvoře nejsilněji štěká“ popisuje rozdíl mezi tím, jak se člověk cítí silný ve vlastním prostředí a jak v prostředí cizím. Podobně označuje frazém „chválené maso psi žerou“ to, že věc, která je vychvalována, nemusí být zákonitě i kvalitní. Setkáme se i s popisem toho, že to, co je předkládáno jako nadmíru neobvyklé, ve skutečnosti za tak neobvyčejné považováno není, a to konkrétně v příslovích „to hluchej neslyšel a pes to nežral“ nebo „svět to neviděl, pes to nežral“. Také se v této souvislosti setkáme s popisem pomlouvání v případě slovesného výrazu „nasazovat někomu psí hlavu“.

Další z oblastí, ve kterých se ve frazeologismech objevuje komponent ‚pes‘, můžeme označit jako popisování množství. Tento komponent se totiž objevuje ve frazému „bylo/je jich tam jako psů“, který označuje velké množství, podobně označuje komponent ‚pes‘ přesilu v případě rčení „mnoho psů zajícova smrt“. Naopak, ve frazeologismu „ani psí noha tu nezůstala“ se setkáme s tím, že zde komponenty ‚psí noha‘ vyjadřují to, že tam nebyl nikdo.

Můžeme zde jmenovat i skupinu frazeologismů s komponentem pes, které určitým způsobem popisují zkušenosti. Vůle poučovat někoho, kdo už zkušený je, se může vyjádřit pomocí slovesného výrazu „chtít učit starého psa štěkat“. Nalezneme také přísloví „starého psa novým kouskům nenaučíš“, které popisuje skutečnost, že pro starého člověka je náročné zbavit se svých návyků nebo si osvojit nové. Nalezneme i přirovnání „zkusit/vytrpět jako pes“, které podobně označují bohaté zkušenosti, avšak zde se jedná spíše o zkušenosti negativní.

Komponent ‚pes‘ figuruje i ve frazeologismech, které označují podobnost věcí, nebo naopak jejich rozdílnost. Frazém „pes psa pozná“ popisuje to, že lidé podobného založení jsou si vždy blízcí. Můžeme uvést i přísloví „kdo se psy léhá, s blechami vstává“ popisující to, že člověk, který je ve špatné společnosti, začne přebírat špatné návyky, tedy se této společnosti začne připodobňovat. Také slovesný výraz „je to jeden pes“ označuje to, že všechno je stejně špatné, zde můžeme opět vycítit negativní zabarvení. V opačném významu nalezneme vyjádření různorodosti věcí, které jsou v jednom celku. Tuto různorodost je možné vyjádřit frazémem „být každý pes jiná ves“. Zde bychom mohli uvést i přirovnání „sluší mu to jako psovi uši“, jenž označuje věci, které člověku nesedí nebo se k němu nehodí, nebo také slovesný výraz „vypadat jako psí kšíry“, jenž popisuje, že daný člověk vypadá nemožně.

Vzpomenout můžeme i souvislost frazémů se ‚psem‘ s časem. Frazém „uvázaný jako pes u boudy“ vyjadřuje zavázanost povinnostmi, které člověku nedovolují dělat něco jiného, poukazuje tedy i na nedostatek času. Též se setkáme s přirovnáním „otřepat/oklepat se jako pes“, což znamená rychle se z něčeho vzpamatovat, popis rychlosti nalezneme i v případě vulgárního frazému „honem se ani pes nevyseré“ ve významu, že některé věci nelze uspěchat. Zajímavé je také přísloví „ať si psi štěkají, karavana jde dál“, které vyjadřuje nezastavitelnost času a vývoje. S časem souvisí i rčení „hodina mezi psem a vlkem“, která může v literatuře označovat ranní šíráni, nebo přeneseně i rozpoložení mezi napětím a nejistotou.

S komponentem ‚pes‘ se ve frazeologismech setkáme i v některých případech, kdy se popisuje určitý problém. Frazém „v tom je zakopaný pes“ označuje podstatu problému,

případně i jeho skrytou příčinu. Vyjádření obcházení určitého problému nalezneme v přísloví „chodit kolem něčeho jako pes kolem horké kaše“.

V případě malých psů a hlavně štěňat se střetneme s přirovnáními jako „ospalý jako štěně“, „hravý jako štěně“ nebo „přítulný jako štěně“, ale též „vynést někoho ven jako štěně“, ve smyslu vynést někoho snadně. Také se setkáme s frazémem „je to ještě úplné štěně“, ve smyslu, že určitý člověk se chová jako dítě. K zevnějšímu malého pejska se váže také jeho pohled, který se objevuje ve frazeologismu „dělat na někoho psí oči/mít psí oči“.

Pokud hledáme jiná zvířata, která se spolu s komponentem ‚pes‘ ve frazeologismech vyskytují, nalezneme především komponent ‚kočka‘. Jejich společný výskyt ve frazeologismech naznačuje nepřátelskost, jako v případě přirovnání „mít se rádi/být na sebe jako pes a kočka“.

Kromě těchto skupin můžeme najít řadu dalších frazeologismů, které obsahují komponent ‚pes‘, ty už ale neumíme spojit do větších skupin podle podobného významu, proto je zde jenom vyjmenujeme. Slovesný výraz „dělat psí kusy“ vyjadřuje zbrklé chování, frazémy „chovat se jako když pustí psa z řetězu“, případně „chovat se jako pes puštěný ze řetězu“ podobně popisují bujaré chování. Přirovnání „chodit jako panský pes“ zase označuje chůzi naboso. Neslovesný výraz „hlídací pes“ může kromě doslovného významu označovat i určitý kontrolní orgán. Popis lehkého spánku nalezneme v přirovnání „spát jako na psí kůži“. Krajní chudobu označuje větný výraz „nemá, čím by za psem hodil“. Můžeme také zmínit frazém „žít na psí knížku“, který vyjadřuje nesezdané soužití. Známe je též vyjádření nudy pomocí přísloví „tam/tady/tu chcipl pes“. Náročnou nebo i nebezpečnou situaci označuje frazém „to by pes chcipl“. Větný výraz „mrtvý pes neštěká“ se užívá v situaci, kdy mrtvý člověk už nemůže nic prozradit, nebo někomu ublížit. Příklad „dobrá psovi moucha“ označuje to, že v nouzi si člověk musí vystačit s málem. Podobně i frazém „živý pes je lepší jako mrtvý pes“ vyjadřuje nezbytnost uspokojit se i s horší, ale dostupnou možností. Příklad „kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde“ vyjadřuje to, že důvod k výtkám se vždy snadno najde. Setkáme se i s žertovným frazémem „pán poručil psovi, pes ocasovi, ocas si lehl, ani se nehl“, který popisuje přesouvání určitého úkolu na jiného člověka, což v konečném důsledku způsobí nesplnění daného úkolu. V žertovném duchu se

nese i větný výraz „sněds psovi voběd a ted' za něj musíš štěkat“, kterým se označuje škytající člověk.

Kdybychom měli shrnout výše uvedené skutečnosti, které může komponent ‚pes‘ ve frazeologismech vyjadřovat, nemůžeme si nevšimnout, že nalezneme o mnoho více významů s negativním zabarvením. I přes tento fakt patří poslušnost a věrnost, jakožto pozitivní vlastnosti, k těm známějším. Můžeme si všimnout, že pokud někoho popisujeme přímo jako psa, jde o označení krutého nebo bezcitného člověka. Také se setkáme se skupinou frazeologismů, kde figurují komponenty ‚psí‘ a ‚pod psa‘, které označují skutečnosti, které jsou špatné, případně aktivity, které se dělají špatně. Podobný význam nalezneme i v případě frazémů, které popisují konání nesprávné, nebo případně nešikovné, jako například při označení tance nebo zpěvu. V další skupině frazeologismů označuje komponent ‚pes‘ intenzitu, ať už jde o intenzitu velkou, či dokonce o intenzitu příliš velkou. Další ze skutečností, které může ‚pes‘ ve frazémech vyjadřovat, je popis neužitečnosti, bezcennosti nebo nedůležitosti. Zajímavou skupinou jsou frazeologismy, které obsahují slovní spojení „ani pes“. Jak již bylo zmíněno výše, mohli bychom je označit za popis určité nízké hranice a objevují se při popisech špatného počasí, nechutného jídla nebo člověka, kterého si ostatní nevšimnou nebo se s ním nechtějí bavit. Další skupina výrazů vyjadřuje zahanbování nebo ponižování člověka, ať už jde o pocit ponížení, ponižující zacházení, či popis podřadných věcí. Důležitými prvky, které se v rámci námi zkoumaných významů objevují, jsou zuřivost, slovní napadení, hádka nebo fyzické napadení. Můžeme si všimnout, že komponent ‚pes‘ v těchto případech vystupuje jak v pozici subjektu (srovnej výše uvedené „řádit/vyvádět/vyletět jako vzteklý pes“), tak i v pozici objektu (srovnej „být/utrhnout se/utrhnout se na někoho jako na psa“). Setkáme se tedy jak s popisy zuřivého psa, tak i s popisem člověka, který je zuřivý ve vztahu k psovi. Kromě toho může ‚pes‘ ve frazémech označovat určité vjemy nebo pocity, kde opět převažují vjemy a pocity negativní, jako chlad, hlad, zápach, únava nebo osamělost. Nalezneme také frazeologismy, které popisují, že určitá skutečnost není taková, jaká se zdá být, ať se jedná o chválu, zdůrazňování neobyčejnosti či vyhrůžky. Dále se setkáme s popisy skutečností, které se nedají označit ani za pozitivní, ani za negativní. Jedná se zde o vyjádření množství, frazeologismy související s časem či problémy a výrazy, které popisují bohaté zkušenosti.

Kromě toho se setkáme i s popisy podobností a rozdílností, případně i toho, že určité věci k sobě nepatří. Najdeme též výrazy, ve kterých se vyskytuje komponent ‚štěně‘, které nejčastěji označují ospalost, hravost nebo přítulnost. Co se vztahu s ostatními zvířaty týče, ve spojení s komponentem ‚kočka‘ označuje ‚pes‘ hlavně nepřátelství. Kromě toho se komponent ‚pes‘ může použít i na označení mnoha dalších jednotlivých skutečností vyjmenovaných výše, které nelze jednoduše zařadit do těchto skupin.

Celkově považujeme u frazeologismů, které obsahují komponent ‚pes‘ za nejvýraznější fakt, že mnoho skutečností, které označují, má negativní charakter. Kromě toho můžeme vidět, že škála skutečností, které se prostřednictvím těchto frazeologismů vyjadřují, je velmi široká, což souvisí i s tím, že se zde jedná o zvířecí komponent, který se v českých frazeologismech objevuje nejčastěji, jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly.

3.2 Japonské frazeologismy s komponentem ‚pes‘

Podobně jako v češtině, i v japonštině patří komponent ‚pes‘ v rámci našeho výzkumu k nejfrekventovanějším komponentům ve frazeologismech obsahujících názvy zvířat výrazům obsahujícím názvy zvířat, ačkoliv se, na rozdíl od češtiny, nenachází na prvním místě. V rámci našeho výzkumu je ‚pes‘ až třetí nejfrekventovanější po komponentech ‚kůň‘ a ‚kočka‘.

Jako jednu z pozitivních skutečností může ‚pes‘ v japonských frazeologismech označovat přátelství, vycházení spolu, například rčení 犬も朋輩鷹も朋輩 (*inu mo hóbai, taka mo hóbai*, „i pes je přítel, i jestřáb je přítel“) znamená, že i když je mezi kolegy rozdíl v postavení nebo neshody, měli by se k sobě chovat slušně. Rovněž poslušnost je jednou z pozitivních vlastností, které se u frazémů s komponentem ‚pes‘ vyskytují, například ve frazému 犬も人を見れば尾を振る (*inu mo hito o mireba o o furu*, „i pes, když uvidí člověka, zavrtí ocasem“). Setkáme se též se zobrazením psí věrnosti v případě přísloví 犬は三日飼えば三年恩を忘れぬ (*inu wa mikka kaeba, sannnen on o wasurenu*, „když chováš psa tři dny, tři roky na laskavost nezapomene“) nebo v případě neslovesného výrazu 家の前の瘦犬 (*ie no mae no jaseinu*, „hubený pes před domem“), který popisuje, že věrný pes čeká na pána před domem, přestože je zubožený.

Nalezneme též frazeologismy, které dávají ‚psa‘ do souvislosti s volbou dobrého pána, respektive v přeneseném významu partnera, jako je tomu v případě přísloví 犬になるなら 大家の犬になれ (*inu ni naru nara ója no inu ni nare*, „když se máš stát psem, staň se psem bohatého pána“) nebo 大所の犬になるとも小所の犬となるな (*ódoko no inu ni naru to mo kodoko no inu to naruna*, „když se chceš stát psem bohaté rodiny, nesmíš se stát psem nízké rodiny“).

Z negativních skutečností, které může komponent ‚pes‘ ve frazémeh označovat, můžeme uvést hloupost, například v případě rčení 犬に論語 (*inu ni rongo*, „psovi Konfuciovy spisy“) se popisuje to, že když určitou hodnotnou a užitečnou informaci říkáme nechápavému člověku, nedokáže si uvědomit důležitost dané informace. Nešikovnost, anebo také to, že každý může dělat chyby, může vyjadřovat frazém 犬も歩けば棒にあたる (*inu mo arukeba bó ni ataru*, „i psa při chůzi trefí palice“). Komponent ‚pes‘ může též popisovat nesmělost v neslovesném výrazu 犬の遠吠え (*inu no tóboe*, „vzdálené vytí psa“), kdy slabé vytí označuje psa, který se bojí přiblížit k lidem. Ve frazeologismech také vystupuje ‚pes‘ jako ten, kterému je sebrána věc, jež už jednou získal. Například přísloví 犬骨折って鷹の餌食 (*inu hone otte taka no edžiki*, „pes se snaží, kořist je jestřábova“) je popsána situace, kdy psovi při lovu kořist ukradne jestřáb.

Komponent ‚pes‘ nalezneme též v popisech zbytečného konání, například v neslovesném výrazu 捨て犬に握り飯 (*sute inu ni nigirimeši*, „toulavému psovi hnětenou rýží“), kdy se v Japonsku považuje za zbytečné dávat toulavému psovi hnětenou rýži, v Japonsku považovanou za jeho oblíbené jídlo, protože po jídle uteče a nebude za ni vděčný. Podobně rčení 犬の糞に手裏剣 (*inu no kuso ni šuriken*, „do psích výkalů *šuriken*¹²“) označuje vyplývání důležité věci na něco zbytečného. Nepotřebnou námahu nebo hnaní se za něčím bez efektu vyjadřuje frazém 犬の川端歩き (*inu no kawabata aruki*, „chození psa po břehu řeky“), kde se popisuje marné úsilí psa hledat potravu na břehu řeky, když všechna potravu pluje v řece. Komponent ‚pes‘ se objevuje též ve frazému 犬に肴の番 (*inu ni sakana no ban*, „dát psovi na starosti rybu“), označujícím svěřením důležité věci

¹² *Šuriken* je tradiční japonská zbraň s malými ostrými čepelemi.

nesprávnému člověku. Ryba je totiž v Japonsku považována za oblíbenou potravu psa, a tedy si ji nedokáže uhlídat. Setkat se můžeme též s vyjádřením zbytečné smrti ve rčení 犬死に (*inudži ni*, „psí smrtí“), které je také příkladem užití japonského znaku 犬 jako prefixu, jak již bylo uvedeno v úvodu kapitoly 3. Komponent ‚pes‘ může také poukazovat na skutečnost, kterou nemá cenu poslouchat, jako je tomu v případě frazeologismu 驢鳴犬吠 (*romei kenbei*, „hýkání osla, štěkot psa“).

Další z vyjádření, se kterými se můžeme v případě japonských frazeologismů s komponentem ‚pes‘ setkat, je zatajování určitých skutečností. Nalezneme například popis ukrývání svého neúspěchu ve rčení 暗りの犬の糞 (*kuragari no inu no kuso*, „psí výkal ve tmě“). Podobnou skutečnost označuje i přísloví 食つく犬は吠えつかぬ (*kuicuku inu wa hoe cukanu*, „pes, který žere, nevyje“), které popisuje to, že pes nemůže zároveň výt a žrát, proto musí při jídle od vytí upustit. V přeneseném významu se ve slovníku setkáme s vysvětlením, že člověk, který mnoho mluví nebo vyhrožuje, se může zdát být strašidelný, ale mnohem větší strach způsobuje člověk, který mlčí, a nic o něm nevíme.

Nalezneme též popis zrady ve frazému 飼い犬に手を噛まれる (*kai inu ni te o kamareru*, „být pokousán psem, kterého chováš“) nebo vyjádření nečestné pomsty ve slovesném výrazu 犬の糞で敵をとる (*inu no kuso de kataki o toru*, „chytit nepřítele psími výkaly“), který popisuje situaci, kdy náš nepřítel přede dveřmi najde psí výkal. Kromě toho se setkáme i s vyjádřením obviňování níže postavených v případě frazému 大犬は小犬をせめ小犬は糞せめる (*óinu wa koinu o seme, koinu wa kuso semeru*, „velký pes obviňuje malého, malý pes obviňuje výkal“). Ve frazeologismech s komponentem ‚pes‘ se též objevuje vyjádření bezmocnosti člověka proti někomu mocnému a nutnost snášet jeho, často nespravedlivé, jednání. Je tomu tak ve rčení 殿の犬には食われ損 (*tono no inu ni wa kuwarezon*, „škoda z pokousání panským psem“).

V japonských frazeologismech s komponentem ‚pes‘ se objevují i vyjádření související s časem. Můžeme uvést opozici krátkého života psa s životem člověka, jako v případě neslovesného výrazu 犬の一年は三日 (*inu no ichinen wa mikka*, „jeden rok psa jsou tři dny“), který poukazuje na to, že jeden rok psa se rovná třem dnům člověka,

v přeneseném významu tento frazém vyjadřuje, že člověk by si měl vážit každého dne. Můžeme najít i rčení 犬一代に狸一匹 (*inu icidai ni tanuki ippiki*, „pes za deset let jednoho *tanuki*¹³“), kde je zamlčeno sloveso „chytit“. Tento frazém popisuje, že tak, jako pes za svůj život nechytí zvíře tak velké jako je *tanuki* více než jedenkrát, tak ani člověk nedostane mnoho velkých šancí.

Z méně častých skutečností, které frazeologismy s komponentem „pes“ vyjadřují, můžeme uvést popis pobízení druhého člověka ve slovesném výrazu 吠える犬にけしかける (*hoeru inu ni kešikakeru*, „vybízet štěkajícího psa“). Vyjádření toho, že místo, ve kterém žijeme, máme vždy rádi a nelíbí se nám, když jej někdo kritizuje, můžeme najít ve rčení 犬の糞に所びいき (*inu no kuso ni tokoro biiki*, „i psi výkal má rád své místo“). Podobně jako v českých frazémech, které obsahují slovní spojení „ani pes“, se i v japonštině setkáme s výrazy, kdy je „pes“ dáván jako nízká hranice, například slovesný výraz 犬も喰わぬ (*inu mo kuwanu*, „ani pes nežere“) označuje nechutné jídlo. Komponent „pes“ se též může použít na označení něčeho jednoznačného, jako v případě rčení 犬が西向きや尾は東 (*inu ga nišimuki ja o wa higaši*, „když směřuje pes na západ, ocas směřuje na východ“).

Podíváme-li se na ostatní komponenty zvířat, které se spolu se „psem“ ve frazeologismech objevují, nalezneme popis zlého vztahu pomocí společného výskytu „psa“ a „opice“ v neslovesných výrazech 犬と猿 (*inu to saru*, „pes a opice“) nebo 犬猿の仲 (*ken'en no naka*, „kamarádi pes a opice“). Spolu s komponentem „kočka“ vystupuje „pes“ ve frazému 犬は人につき猫は家につき (*inu wa hito ni cuki neko wa ie ni cuki*, „pes je věrný pánovi, kočka je věrná domu“), který popisuje, že při stěhování bude pes následovat svého pána, zatímco kočka zůstane v prázdném domě. Zde se tedy jedná o opozici věrnosti a nezávislosti. Kromě toho nalezneme také popis těžké práce v případě výskytu komponentů „pes“ a „kůň“ ve rčení 犬馬の労 (*kenba no ró*, „práce psa a koně“). Uvést můžeme i označení přátelství pomocí spojení komponentů „pes“ a „jestřáb“ uvedeném na začátku této kapitoly.

¹³ *Tanuki*, (česky psík mývalovitý) je zvířetem, které se často objevuje v japonských pohádkách nebo v mytologii.

V japonských frazeologismech, ve kterých se objevuje komponent „pes“, můžeme tedy najít vyjádření pozitivně zabarvených skutečností jako přátelství, věrnost nebo poslušnost. Také se setkáme s popisem toho, že jak je pro psa důležité vybrat si dobrého pána, tak i pro lidi je důležité vybírat si dobré partnery. Ze skutečností, které bychom mohli označit jako negativně zabarvené, můžeme uvést označení hlouposti, kdy druhý člověk nerozumí důležitosti věci, která je mu předkládána. Podobně mohou frazémy se „psem“ označovat i nešikovnost nebo též nesmělost. Nalezneme i popis toho, když je člověku sebrána věc, kterou už jednou získal. Komponent „pes“ v japonských frazémeh může vyjadřovat i zbytečnost, ať se jedná o zbytečné konání, plýtvání důležité věci, zbytečnou smrt nebo námahu nepřinášející výsledky. Dále nalezneme svěřením určité věci nesprávnému člověku. V případě výrazů, které popisují zatajování, se setkáme s vyjádřením ukrývání neúspěchu nebo též s popisem toho, že ten, kdo se zdá být nebezpečný, ve skutečnosti až tak nebezpečný není. Kromě toho se „pes“ objevuje i ve frazeologismech označujících zradu, nečestnou pomstu nebo obviňování níže postavených osob. Též se pomocí tohoto komponentu může vyjádřit tiché snášení ponížení. Komponent „pes“ se rovněž vyskytuje i ve výrazech, které souvisí s časem, kdy je porovnávána délka lidského a psiho života, nebo se popisuje to, že velké šance nepřicházejí často. Také můžeme naléznout „psa“ ve vyjádření nízké hranice, u popisu jednoznačné skutečnosti nebo povzbuzování druhého člověka, případně též u označení toho, že místo, kde žijeme, máme zákonitě rádi. Zaměříme-li se na to, s jakými jinými zvířecími komponenty „pes“ ve frazeologismech vystupuje, můžeme uvést komponent „opice“, který ve spojení se „psem“ označuje nepřátelství. Dále se „pes“ objevuje společně s komponentem „kočka“, kde je popisován protiklad věrnosti a nezávislosti. Také se ve frazeologismech se „psem“ může objevovat „jestřáb“, který je popisován jako silnější zvíře, které psovi krade kořist, tyto dva komponenty ale nalezneme také u vyjádření přátelství. Japonské zvíře „tanuki“ jako komponent se ve spojení se „psem“ užívá pro označení velké šance.

3.3 Srovnání

Pokusíme-li se srovnat výše uvedené frazeologismy s komponentem „pes“, nalezneme mnoho společných i rozdílných bodů. Už z hlediska frekvence nalezneme rozdílnost v tom, že zatímco v češtině je „pes“ z hlediska frekvence užití mezi zvířecími komponenty

nejčastější, v japonštině se v rámci našeho výzkumu nacházel až za komponenty ‚kůň‘ a ‚kočka‘. V češtině se tedy setkáme i s větším počtem skutečností, které může komponent ‚pes‘ označovat.

Když se podíváme na skutečnosti, které ‚pes‘ v japonských a českých frazeologismech označuje, nalezneme společné rysy v označování věrnosti a poslušnosti jakožto pozitivních vlastností. Kromě toho se ale v japonštině objevuje i popis přátelství, který v češtině nenajdeme. Dále se v češtině setkáme s nahrazováním komponentů ‚pes‘ nebo ‚psí‘ za slova ‚zlý‘ nebo ‚špatně‘, přičemž v japonštině nalezneme jenom konkrétnější popis nešikovnosti.

Jak v češtině, tak i v japonštině můžeme ve frazeologismech s komponentem ‚pes‘ najít vyjádření zbytečné nebo nedůležité věci. Můžeme si ale všimnout, že zatímco v češtině převažují věci, jejichž zbytečnost je popsána pomocí spojení ‚jak pes‘ případně spojením substantiva s adjektivem ‚psí‘, v japonštině se spíše setkáme s konáním psa nebo souvisejícím se psem, které je označováno jako zbytečné (srovnej např. 犬の川端歩き výše). Společnými jsou také výrazy obsahující spojení ‚ani pes‘, v japonštině 犬も, které popisují nízkou hranici. Zde můžeme uvést i zdánlivě ekvivalentní¹⁴ frazémy ‚to by ani pes nežral‘ a 犬も喰わぬ, popisující nechutné jídlo.

V českém jazyce se ‚pes‘ objevuje v různých frazémách popisujících ponižování, v japonštině jej nalezneme jenom v označení tichého snášení ponižování. Dále se ‚pes‘ objevuje ve frazeologismech obou jazyků v souvislosti s časem. V konkrétních případech se ale v japonštině popisuje spíše krátkost života, v českém jazyce nacházíme popis rychlého konání nebo nezastavitelnost času. Z dalších společných skutečností, které může ‚pes‘ vyjadřovat, můžeme vzpomenout popis toho, že určitá skutečnost není taková, jaká se jeví, i v tomto případě ale nalezneme širší škálu vyjádření v jazyce českém. Zajímavé je zde též srovnání frazeologismů ‚pes, který štěká, nekouše‘ a 食付く犬は吠えつかぬ („pes, který žere, nevyje“), jež využívají podobných komponentů a označují také

¹⁴ Jako zdánlivě ekvivalentní je označujeme proto, že ačkoliv jsou si blízké ve formální podobě i v označované skutečnosti, nezkoumali jsme jejich pragmatické užití, proto je nemůžeme označit za jednoznačně ekvivalentní.

podobnou skutečnost, tedy že ten, kdo se ozývá častěji, je méně nebezpečný než ten, kdo se neozývá vůbec.

Frazeologismy s komponentem ‚pes‘ v češtině mohou označovat také zuřivost nebo fyzické či slovní napadení. V japonštině se s takovými vyjádřeními nesetkáme, ale v podobném významu nalezneme popisy pomsty, zrady nebo obviňování. Zde bychom mohli srovnat český frazém „pán poručil psovi, pes ocasovi, ocas si lehl, ani se nehl“ a japonské přísloví 大犬は小犬をせめ小犬は糞せめる („velký pes obviňuje malého, malý pes obviňuje výkal“). Přestože v prvním případě se jedná o vyjádření přesouvání úkolů na podřízeného a v druhém se popisuje obviňování druhého člověka, můžeme si všimnout podobné pořadí komponentů, které označuje přesouvání odpovědnosti, respektive viny na prvek nižšího postavení.

Zajímavé je též spojování ‚psa‘ s komponenty jiných zvířat. Zatímco v češtině je při popisu nepřátelství užíván komponent ‚kočka‘, v japonštině se na tuto pozici dosazuje komponent ‚opice‘. Komponent ‚kočka‘ se v japonských frazémech se ‚psem‘ objevuje spíše při popisování nezávislosti a věrnosti. Též se v japonském jazyce můžeme setkat se spojením ‚psa‘ a ‚koně‘ při popisu těžké práce, nebo se spojením ‚psa‘ a ‚jestřába‘ v popise přátelství či kradení kořisti. Tyto zvířecí komponenty se ale v češtině neobjevují.

V češtině figuruje komponent ‚pes‘ i ve skupině frazeologismů označujících silnou intenzitu či množství, také u vyjádření různých smyslových vjemů jako chladu, hladu či zápachu nebo u popisu zkušeností. Tato vyjádření se ale v japonštině neobjevují. Podobně se v případě jednotlivých frazeologismů uvedených výše objevují i další skutečnosti, ve kterých ale mezi japonštinou a češtinou nenalezneme podobnosti.

4 Frazeologismy s komponentem ‚kočka‘

Kočka je podobně jako pes jedním z nejčastěji chovaných domácích zvířat v naší oblasti. Podíváme-li se na její význam v českém výkladovém slovníku, dozvídáme se, že je to „malá kočkovitá šelma, chovaná v domácnostech, na venkově zvláště pro hubení myší; kočka domácí“, též „malá nebo středně velká šelma s hustým kožichem“, „samice

kočkovité šelmy vůbec, expresivně každá kočkovitá šelma vůbec“, „kožešina na límci, kolem krku nebo ramen“, případně „věc připomínající některou vlastnost kočky“ nebo „druh dutek“ (SSJČ, 1989, s. 900).

Co se derivátů slova „kočka“ týče, najedeme spojení „kočkovati se“ ve smyslu škádlit se nebo hašteřit se, „kočkovitý“ v případě něčeho připomínajícího kočku, „kočičina“, která označuje nelibozvučnou směs zvuků, nezbednost, kočičí zápach nebo kožešinu. Setkáme se též se slovem „kočičák“, což může být pytlík z kočičí kůže nebo velký dlažební kámen, nebo s výrazem „kočičář“ expresivně označujícím milovníka koček.

Kočka se v japonštině označuje znakem 猫, který se může číst *neko*, případně *hjó*. Podíváme-li se do japonského výkladového slovníku *Nihongo kokugko daidžiten* (2001, s. 655) nalezneme pod heslem 猫 následující definici:

„Označuje domácí kočku, ochočené domácí zvíře z čeledi kočkovití. Divoká kočka se označuje jako *jamaneko* a od domácí kočky se odděluje. Tělo má flexibilní a na spodní straně pacek má silnou svalovou hmotu, [proto] dokáže kráčet bez vydání zvuku. Fousky jí pomáhají při aktivitě ve tmě a zorničky se jí zavírají a otevírají podle toho, či je světlo, anebo tma. Oproti silně sociálnímu psovi vede kočka ze své podstaty nezávislý život, kočka domácí také sama venku loví myši či malé ptáky a dokáže se množit, proto se z ní lehko může stát toulavá kočka. Existují druhy jako perská kočka nebo siamská kočka, podle barvy se rozlišuje například tříbarevná kočka, černá kočka nebo tygrovaná kočka. Byla domestikována z původního druhu divoké kočky plavé (*Felis libica*) v dobách starověkého Egypta, byla považována za posvátnou a byla chována pro hubení myši ničících sýpky. V Japonsku se kočky začaly chovat v období Nara, kdy byly přivezeny z Číny. Podle jedné teorie byly při předávání buddhismu kočky přidávány k sůtrám jako ochrana před škodami způsobenými myšmi. [Kočičí] Kůže se užívá k potažení trupu *šamisen*¹⁵. [Také pod starým názvem] Nekoma. Odborný název je *Felis catus*.“

Jako další významy najdeme i „jenom na povrchu se tvářit mile; předstírání nevědomosti, i když o dané věci víme; taky takový člověk“, „mít rád ryby; takový člověk“, „(z toho, že se na něj používá kočičí kůže) označení pro *šamisen*“, nebo „(kvůli tomu, že při práci používá *šamisen*) označení gejši“. Slovo *neko* může také dle slovníku označovat

¹⁵ *Šamisen* je lutna se třemi strunami, jeden z tradičních japonských strunných nástrojů.

neoficiální prostitutku, milence nebo milovníka žen, náplast nebo součást lodi japonského typu. Ve zlodějském žargonu pak může označovat nos, smrt způsobenou požitím jedu na potkany, chorobou anebo sebevraždou, případně i policistu či detektiva. Dále může být i zkratkou pro kočičí záda (*nekoze*), ohřívadlo (*nekohibači*), kolečko (*nekoguruma*) nebo jed na potkany (*nekoirazu*).

Ze složenin, ve kterých kočka vystupuje, můžeme ještě vzpomenout výraz *nekodžita* (猫舌, doslovně „kočičí jazyk“), označující averzi vůči horkému jídlu, nebo výše uvedená slova *nekoze* (猫背, doslovně „kočičí záda“, označuje ohnutá, zaoblená záda), *nekoguruma* (猫車, doslovně „kočičí vůz“, označuje kolečko) a *nekoirazu* (猫要らず, někde i 猫入らず doslovně „není potřeba kočky/bez toho, aby kočka vešla“, označuje jed na potkany).

4.1 České frazeologismy s komponentem ‚kočka‘

Kočka je bezesporu zvířetem běžným pro českého rodilého mluvčího a zvířetem často chovaným v českých domácnostech. Možná i proto se objevuje v českých frazeologismech docela často. Mrhačová (1999) ji z hlediska frekvence výskytu řadí na třetí místo, po psovi a koňovi. V této práci zohledňujeme jak komponent ‚kočka‘, tak i její mužský protějšek ‚kocour‘ a její mládě ‚kotě‘.

Jako první skupinu frazeologismů můžeme uvést tu, kde ‚kočka‘ nebo ‚kocour‘ přímo označují muže nebo ženu. Komponent ‚kočka‘ ve frazému „to je ale kočka“ vyjadřuje atraktivní ženu. Naproti tomu ‚kocour‘ ve spojení „mlsný kocour“ popisuje buď člověka vybíravého v jídle anebo staršího muže chtivého milostných požitků. Druhý ze zmíněných popisů může vyjadřovat také frazém „starý kocour“, který ale může označovat i nevrlého staršího muže. Expresivní rčení „to je ale starý mlsný kocour“ pak označuje záletníka, a to většinou též postaršího muže.

Ve frazémech s komponentem ‚kočka‘ se často objevují oči kocoura nebo kočky, jako v případě frazeologizmu „mhouřit oči jako kocour/kočka“ ve významu mhouření spokojeností, únavou nebo před sluncem. S kočičíma očima se setkáme i v přirovnáních „mít oči jako kočka“, případně „vidět jako kočka“ ve smyslu dobrého zraku nebo bedlivého sledování. Kromě toho nalezneme i frazém „oči někomu svítí jako kočce“, a to ve významu

radosti nebo očekávání. Uvést můžeme i vulgární slovesný výraz „vyvalovat oči jako když kocour sere do řezanky“, který označuje pohled člověka při velké fyzické námaze. Při porovnávání vnějšího vzhledu s kočkou nebo kocourem se objevuje i přirovnání „mít drápy jako kocour/kočka“, které označuje dlouhé a ostré nehty. Kočičí drápy, konkrétně jejich škrábání zase nalezneme ve frazému „škrábat jako kocour/divoká kočka“, který označuje silné škrábání, často až do krve. Můžeme ještě vzpomenout přísloví „podívej se kočce pod ocas“, které se užívá pro zesměšnění člověka, který se stále prohlíží v zrcadle.

Další skupina frazémů se spojuje s pohyby kočky. Vyzdvihuje se v nich její rychlost, například ve rčeních „být mrštný/hbitý jako kočka“ nebo „být mrštná kočka“, což může označovat jednak pohyblivost, ale také rychlé reakce. Tichý pohyb zase vyjadřuje přirovnání „chodit/našlapovat jako kočka“. Podobně se u adjektivních derivátů setkáme se neslovesnými výrazy jako „kočičí chůze“, „kočičí mrštnost“ nebo „kočičí pohyby“ vyjadřujícími hbitou nebo tichou chůzi. Setkáme se i s výrazem „stočit se do klubíčka jako kočka“, tedy pohodlně si lehnout.

Z pozitivně zabarvených skutečností, které se pomocí komponentu ‚kočka‘ vyjadřují, můžeme uvést například odolnost. Setkáváme se s frazémy „mít život/devět životů/sedm životů jako kočka“ nebo „mít kočičí život“, které vyjadřují právě to, že daný člověk je odolný a hodně toho vydrží. V této souvislosti můžeme najít i přísloví „kočka dopadne vždy na všechny čtyři“, které znamená, že pokud je člověk šikovný, dokáže vyklouznout z jakékoli situace.

Ve frazeologismech s komponentem ‚kočka‘ můžeme nalézt i vyjádření, která jsou negativně zabarvená. Uvést můžeme například nešikovnost u přirovnání „psát/škrábat/drápat jako kocour“, které označuje nečitelné písmo. Často se setkáme i s tím, že je komponent ‚kočka‘ použitý v popisu falešného zpěvu nebo hraní, například ve frazémech „hrát/zpívat jako když kočku tahá za ocas“, „hrát/zpívat jako když šlape kočce na ocas“, nebo „kočičí muzika“. Komponent ‚kocour‘ může také vyjadřovat to, že člověku něco nesedí, například u přirovnání „vypadat v něčem jako kocour v botách“, kde se popisuje nadměrně velká obuv. K záporným skutečnostem, které ‚kočka‘ vyjadřuje, patří též lenost, která se objevuje v přísloví „kočka ráda ryby jí, ale do vody se jí nechce“.

Známý je také frazém „chodit kolem něčeho jako kočka/kocour kolem horké kaše“, který označuje obcházení situace nebo vyhýbání se řešení či odpovědi.

Frazeologismy obsahující komponent ‚kočka‘ nebo ‚kocour‘ mohou také vyjadřovat hněv. Je tomu tak například v přirovnání „ježít/naježít vousy jako kocour“ nebo frazému „prskat jako kocour/kočka“, které ale kromě hněvu může znamenat i prskání po sněžení špatného jídla. Někdy se setkáme i s vyjádřením zbytečnosti, jako v případě frazému „přenášet/tahat něco sem tam jako kočka kořata“ ve významu zbytečného opakovaného přenášení. Věc, která za nic nestojí, pak můžeme popsat, že „to je pro/na kočku“.

S kočkou se v českém jazykovém prostředí spojuje rovněž neupřímnost, v přirovnání „být falešný jako kočka“ nebo „být falešná kočka“. Objevuje se také zrádnost ve spojení „být lstivý jako kočka“. Falešným drahým kovům se často říká „kočičí zlato/stříbro“. Také se setkáme s frazémy „být úlisný jako kočka“, „lísat se jako kočka“ nebo „kočičí povaha“, které označují neupřímnou zdvořilost. Komponent ‚kočka‘ nalezneme i v popisu situace, kdy něco není takové, jaké se zdálo, například v přísloví „kupovat kočku v pytli“, které vyjadřuje to, že zboží nebylo předem dostatečně obhlédnuto.

S kočkou nebo kocourem se často spojuje mlsnost, jako ve rčeních „být mlsný jako kocour/kočka“ nebo „chodit kolem něčeho jako mlsný kocour“ s významem toužebného chození kolem něčeho, na co má člověk chuť. Také v případě frazému „olizovat se jako mlsný kocour“ se popisuje situace, kdy se člověk olizuje před dobrým jídlem, případně i při vzpomínce na něj.

Komponent ‚kotě‘ se objevuje u označování vlastností jako hravost v případě přirovnání „být hravý jako kotě“, nebo přítulnost ve frazému „být přítulný jako kotě“. Přirovnání „vykukovat jako kotě zpod almárky“ vyjadřuje nesmělé a opatrné sledování z úkrytu. Frazeologismus „být slepý jako kotě“ zase opisuje krátkozrakého člověka. Setkáme se též s vyjádřením únavy ve frazému „být unavený/utahaný jako kočka/kotě“. Dále se s komponentem ‚kotě‘ spojuje i popis snadného a často nemilosrdného utopení v přirovnání „utopit někoho jako kotě“, nebo označení přemočeného a zuboženého člověka v případě frazému „vypadat/být jako utopené kotě“.

Podíváme-li se na frazémy, které spojují ‚kočku‘ nebo ‚kocoura‘ s ‚myší‘, vystupují většinou v nepřátelském vztahu, jak se můžeme přesvědčit v případech přirovnání ‚jsou na sebe jako kočka s myší‘ nebo ‚mají se rádi jako kočka s myší‘ označujícími nepřátelství. Kočce, respektive kocourovi, se připisuje i nadřazená a silnější pozice. Například frazém ‚když není kocour/kočka doma, myši mají přé‘ označuje situaci, kdy si v nepřítomnosti nadřízeného každý dělá to, co chce. Vyjadřování své převahy pomocí pohledu se zase popisuje přirovnáním ‚koukat se/dívat se na někoho jako kočka na myš‘. Objevuje se také frazém ‚číhat na někoho jako kočka na myš‘, který v přeneseném významu vyjadřuje sledování určité osoby za účelem využití její chyby k zahájení útoku. Přemýšlení o své budoucí kořisti a potěšení z budoucího vítězství se popisuje ve frazému ‚kočce o myších se snívá‘. Přirovnání ‚hrát si s někým jako kočka s myší‘ zase označuje převahu nad někým a pohrávání si s ním. Dalším zvířetem, se kterým se ‚kočka‘ ve frazeologismech vyskytuje, je výše uvedený ‚pes‘. Přirovnání ‚mají se rádi jako pes a kočka‘ nebo ‚jsou na sebe jako pes a kočka‘ označují podobně jako v případě vztahu kočky a myši nesnášenlivost a nepřátelství.

Kromě toho můžeme uvést jednotlivé frazeologismy jako přísloví ‚nemá vždycky kocour posvícení‘, které vyjadřuje, že není možné mít úspěch stále, nebo frazém ‚až kočička/kočka vejce snese‘, který označuje skutečnost, která se stát nemůže. Setkáme se i s vyjádřením toho, že člověk nedokáže rozlišit dobré od špatného, ve větném výrazu ‚potmě je každá kočka černá‘. Rovněž mohou frazeologismy s komponentem ‚kočka‘ vyjadřovat zkušenost, jako je tomu v přísloví ‚chtít učit starého kocoura myši chytat‘, které znamená chtít poučovat někoho, kdo již zkušený je. S ‚kočkou‘ se též spojuje její důkladné mytí, proto se setkáváme s přirovnáním ‚mýt se jako kočka‘. Nalezneme ale i vyjádření spokojenosti u frazému ‚příst jako kočka‘, tedy být šťastný nebo spokojený. Slovesný výraz ‚svěřit kočce pečení‘ zase popisuje svěření určité záležitosti nesprávné osobě. Uvést můžeme i slovesný výraz ‚dělat/nadělat někde kocoury‘, který označuje dělání výrazných šmouh nebo pruhů.

České frazeologismy, které obsahují komponent ‚kočka‘, případně i ‚kocour‘ nebo ‚kotě‘, se tedy užívají na popsání různých, pozitivně i negativně zabarvených skutečností. Pokud přímo popisují člověka, může ‚kočka‘ označovat atraktivní ženu a ‚kocour‘ většinou

staršího záletníka. Když se ve frazémech objeví oči kočky nebo kocoura, označují spokojený, radostný, unavený pohled anebo ostrý zrak. Ve frazémech se objevují i kočičí drápy, které popisují dlouhé a ostré nehty, případně i silné škrábání. Dále se ve frazeologismech popisují pohyby kočky, které jsou rychlé, obratné nebo též tiché. Také se můžeme setkat s označením pohodlného ležení. Komponent ‚kočka‘ může ve frazémech popisovat i odolnost člověka, nebo to, že dokáže ustát každou situaci. Taktéž se setkáme s vyjádřením zkušeností, především v případě spojení „starý kocour“. Objevit se může i vyjádření spokojenosti anebo důkladného mytí. Jako negativně zabarvené skutečnosti může ‚kočka‘ označovat nešikovnost, konkrétně v případě psaní nebo zpěvu. Vyskytuje se i popis toho, že člověku něco nesedí, anebo označení lenosti, případně obcházení problému. V případě těchto frazémů se setkáme i s označením hněvu nebo zbytečné věci. Dále popisují vícere frazeologismy neupřímnost, falešnou zdvořilost, nebo to, že daná věc není taková, jaká se původně zdála být. Také mlsnost je jednou z vlastností, které se pomocí komponentu ‚kočka‘ nebo ‚kocour‘ mohou označovat. Komponent ‚kotě‘ může označovat především hravost nebo přítulnost, ale také jej objevíme v případě popisu zvědavého pohledu nebo u vyjádření únavy. Také může označovat krátkozrakého člověka. Tento komponent se objevuje i v souvislosti s utopením anebo s mokrým člověkem. Co se týče ostatních zvířat, které se s těmito komponenty ve frazeologismech společně objevují, můžeme uvést především komponent ‚myš‘. Zde se popisuje nepřátelství a nadřazené, silnější postavení kočky nad myší. Také se setkáme s vyjádřením čekání na chybu druhého anebo pohrávání se s druhým člověkem. Podobně i v případě společného výskytu s komponentem ‚pes‘ označují tyto dva komponenty nepřátelství.

Celkově můžeme říci, že takovýto jazykový obraz kočky není tak negativní, jako tomu bylo v případě výše popsanych frazémů s komponentem ‚pes‘ (viz kapitola 3.1). Také se zde oproti frazeologismům se ‚psem‘ častěji objevují přirovnání k vnějšímu vzhledu a chování.

4.2 Japonské frazeologismy s komponentem ‚kočka‘

Mezi japonskými frazémy se rovněž setkáme s komponentem ‚kočka‘ relativně často. Co se týče četnosti výskytu, v rámci našeho výzkumu se mezi čtyřmi zvířaty zkoumanými ve čtyřech slovnících objevuje na druhém místě po komponentu ‚kůň‘.

Jednou ze skutečností, které může komponent ‚kočka‘ ve frazeologismech označovat, je neupřímnost nebo schovávání pravého charakteru. To popisuje frazém 猫の魚辞退 (*neko no uo džitai*, „odmítnutí ryby kočkou“), který pomocí situace, kdy kočka odmítne své oblíbené jídlo, označuje chování, při kterém člověk zapírá svůj opravdový charakter. Najít můžeme i rčení 猫かぶり (*nekokaburi*, „zakrývání kočky“) nebo též slovesný výraz 猫をかぶる (*neko o kaburu*, „zakrývat kočku“), které podobně vyjadřují skrývání charakteru, nebo též to, když se člověk tváří, jakoby nevěděl o něčem, o čem ví. Také výraz 借りて来た猫 (*karite kita neko*, „jako půjčená kočka“) označuje člověka, který se chová neobvykle ukázněně. Frazeologismy 猫糞 (*nekobaba*, „kočičí výkaly“) nebo 猫糞に決め込む (*nekobaba o kimekomu*, „jako kdyby to byly kočičí výkaly“) pomocí popisu kočky zahrabávající své výkaly označují špatnou věc, kterou se člověk snaží ukrýt. Kromě toho může frazém obsahující komponent ‚kočka‘ popisovat i věci, které se zdají být jiné, než ve skutečnosti jsou, jako je tomu v případě přirovnání 猫の子を貰うよう (*neko no ko o morau jó*, „jako když dostane koťátko“), které označuje to, že dostat koťátko je sice lehké, ale starat se o něj je už o mnoho těžší. Objevuje se též nesprávné označení viníka ve frazému 皿嘗めた猫が科を負う (*sara nameta neko ga toga o ou*, „kočka, která vylíže talíř, utrpí trest“) popisuje situace, kdy kočka, která z talíře ukrade rybu, uteče, zatímco druhá kočka, která přijde talíř vylízat, je odhalena a je jí přičtena celá vina. Přeneseně tedy označuje situace, kdy je chycen jenom malý viník, zatímco hlavní viník není dostižen. Přísloví 鳴く猫は鼠を捕らぬ (*naku neko wa nezumi o toranu*, „kočka, která mňouká, nechytá myši“) označuje člověka, který moc slibuje nebo vyhrožuje, ale dané vyhrůžky nebo sliby neuskutečňuje.

Úmyslné zamlčení vlastních schopností ve frazeologismech můžeme označit do určité míry jako pozitivní, pokud poukazuje na důvtip člověka. To můžeme najít v přísloví 獵ある猫は爪をかくす (*rjó aru neko wa cume o kakusu*, „kočka, která je na lovu, ukrývá

drápky“), které popisuje situaci, kdy kočka, která loví, je většinou potichu, respektive ukrývá drápy. Přeneseně se tím může označovat člověk, který má určité schopnosti a využívá je, ale moc o nich nemluví.

Kromě toho může kočka ve frazémech označovat člověka, který je nechápvavý nebo nevděčný. Je tomu tak ve rčeních jako 猫に胡桃あずける (*neko ni kurumi azukeru*, „dát kočce na starosti ořech“), kdy kočka nepochopí výživnost a dobrou chuť ořechu, 猫に小判 (*neko ni koban*, „dávati kočce *kobany*¹⁶“), kdy kočka nerozumí hodnotě zlaté mince *koban*, nebo 豚に念仏猫に経 (*buta ni nenbucu neko ni kjó*, „praseti formulku *nenbucu*¹⁷, kočce sůtru“), kdy kočka nepochopí důležitost a hodnotu sůter. V těchto případech bude tedy kočka tyto věci pravděpodobně ignorovat, anebo za ně minimálně nebude vděčná. Také zde můžeme uvést příklad svěřením důležité věci nesprávnému člověku, které je popsáno ve frazému 猫に鰯節 (*neko ni kacubushi*, „dát kočce *kacubushi*¹⁸“), jenž vyjadřuje to, že pokud dáme kočce její oblíbenou rybu, těžce se udrží, aby ji nesnědla.

Komponent ‚kočka‘ se také někdy užívá pro vyjádření něčeho nepotřebného nebo nedůležitého. Rčení 鼠とらぬ猫 (*nezumi toranu neko*, „kočka, která nechytá myši“) popisuje to, že kočka, která nechytá myši, je pro domácnost nepotřebná, proto tento frazém označuje nepotřebnou věc. Také neslovesný výraz 猫の尻尾 (*neko no šippo*, „kočičí ocas“) vyjadřuje nepotřebnou věc pomocí ocasu, který kočka moc nevyužívá. Také přísloví たくらだ猫の隣歩き (*takurada neko no tonari aruki*, „chození po okolí hloupé kočky“) popisuje kočku zbytečnou pro pána v situaci, když chytá myši všude v sousedství, jen ne doma. Podobně se ‚kočka‘ objevuje i v přísloví 猫の追うより皿を引け (*neko no ou jori sara o hiki*, „namísto toho, abys odháněl kočku, zbav se talíře“), kdy nestačí kočku od talíře odhánět, protože se bude stále znovu vracet, ale je třeba dát pryč samotný talíř.

Další z vlastností, které se pomocí frazémů obsahujících komponent ‚kočka‘ vyjadřují je proměnlivost, například v přirovnání 猫の目のよう (*neko no me no jó*,

¹⁶ *Koban* je zlatá oválná mince, jedno z japonských platidel v období Edo.

¹⁷ Jako *nenbucu* se označuje formulka vzývání buddhy Amidy.

¹⁸ *Kacubushi* označuje hoblíny japonské sušené ryby *kacuo* – česky tuňák pruhovaný (*Katsuwonus pelamis*).

„jako kočičí oči“), kde se přirovnávají oči kočky, které se mění dle světla nebo tmy, k situacím, které se často mění. Také frazém 女の心は猫の眼 (*onna no kokoro wa neko no me*, „ženské srdce je kočičí oko“) podobně popisují měnící se ženské srdce. V souvislosti se změnou se setkáme i se rčením 猫は禿げても猫 (*neko wa hagate mo neko*, „i když kočka vypelichá, je to stále kočka“), které vyjadřuje, že nic se nemůže úplně změnit.

Frazeologismy, které obsahují komponent ‚kočka‘ mohou také vyjadřovat určité zákonitosti. Například frazém 猫に居るのは屋根の上鳥の居るのは木の上 (*neko ni iru no wa jane no ue karasu no iru no wa ki no ue*, „kočka sedí na střeše, vrána sedí na stromě“) popisuje to, že všechno má své místo. Přísloví 猫が肥えれば鯉節が痩せる (*neko ga koereba kacubushi ga jaseru*, „když kočka přibere, kacubushi zhubne“) zase vyjadřuje, že pokud se něco zlepší, musí se něco jiného zhoršit. Dále se můžeme setkat také se rčením 男猫が子を生む (*otokoneko ga ko o umu*, „kocour porodí koťata“) popisujícím situaci, která nemůže nastat. Kromě toho existuje též frazém 猫に天木蓼 (*neko ni matatabi*, „dát kočce *matatabi*¹⁹“), který popisuje něco, co člověku pomáhá, co má rád, nebo co má na něj nějaký efekt. Můžeme zde uvést i přísloví 結構毛だらけ猫灰だらけ (*kekko ke darake neko hai darake*, „kočka plná chlupů je plná i popela“), které označuje, že daná situace nebo věc je v pořádku, že je tak, jak má být.

Komponent ‚kočka‘ se objevuje i ve frazeologismech souvisejících s počasím. Můžeme uvést přísloví 猫が顔を洗うと雨 (*neko ga kao o arau to ame*, „když si kočka myje tvář, bude pršet“) nebo 秋の雨が降れば猫の顔が三尺になる (*aki no ame ga fureba neko no kao ga sandzaku ni naru*, „když prší podzimní déšť, kočičí tvář se natáhne na tři šaku“²⁰).

Komponent ‚kočka‘ se, podobně jako u českých frazémů, objevuje často ve spojení s komponentem ‚myš‘. V tomto případě vyjadřuje komponent ‚kočka‘ většinou silnějšího partnera, případně něco nedosažitelného, jako u frazému 猫の額にある物を鼠の窺う (*neko no hitai ni aru mono o nezumi no ukagau*, „myš se dívá na věc, kterou má kočka na

¹⁹ Česky aktinídie stříbrná (*Actinidia polygama*), japonská rostlina, která kočky přitahuje.

²⁰ Šaku je japonská mírka délky, přibližně 30,3 cm.

čele“). Přísloví 窮鼠猫を囓む (*kjúso neko o kamu*, „myš zahnaná do kouta kousne kočku“) zase vyjadřuje, že i slabší, pokud je zahánán do úzkých, může povstat proti silnějšímu. Spojení komponentů ‚kočka‘ a ‚myš‘ může též vyjadřovat strach slabšího před silnějším, například ve rčení 猫の前の鼠 (*neko no mae no nezumi*, „myš před kočkou“), které označuje ustrnulost a neschopnost postavit se silnějšímu protivníkovi.

Na druhou stranu, pokud se komponent ‚kočka‘ objevuje společně s komponentem ‚tygr‘, hraje roli slabšího prvku. Je tomu tak například ve frazeologismu 猫は虎の心を知らず (*neko wa tora no kokoro o širazu*, „kočka nezná pocity tygra“), který vyjadřuje, že člověk nižšího postavení, nebo s menší mocí, nemůže chápat pohnutky a pocity člověka výše postaveného. Kromě toho je ‚kočka‘, jakožto někdo rozumný nebo slušný, postavena do opozice s ‚tygrem‘, který označuje někoho divokého. Je tomu tak v případě přísloví 猫にもなれば虎にもなる (*neko ni mo nareba tora ni mo naru*, „může se stát kočkou, ale může se stát též tygrem“), popisujícího situaci, kdy se člověk dle reakcí partnera může chovat ukázněně, nebo divoce.

Přímé spojení s komponentem ‚pes‘ jsme ve frazeologismech neobjevili. Oproti psí věrnosti se ale kočka popisuje jako nevázaná na svého pána, jako je tomu ve frazému 猫は三年飼っても三日で恩を忘れる (*neko wa sannnen katte mo mikka de on o wasureru*, „i když chováš kočku tři roky, za tři dny na laskavost zapomene“), který můžeme porovnat s obdobným frazémem v případě komponentu ‚pes‘ (viz kapitola 3.2).

Kromě těchto skutečností mohou frazeologismy s komponentem ‚kočka‘, podobně jako je tomu v případě komponentu ‚pes‘, vyjadřovat určitou nízkou hranici, jako u přísloví 猫の手も借りたい (*neko no te mo karitai*, „půjčil bych si i kočičí ruku“), který vyjadřuje nedostatek času a pomocníků. Setkáme se i s případy, kdy se ‚kočka‘ objevuje v označení dobrého nápadu, který se ale neuskuteční, například v neslovesném výrazu 猫の首に鈴 (*neko no kubi ni suzu*, „kočce na krk zvoneček“). Zde se podle příběhu myši shodnou na tom, že dát kočce na krk zvonek, aby ji slyšely, je dobrý nápad, ale není nikoho, kdo by jej zrealizoval. Vábivý, někdy možná i úlisný hlas popisuje frazém 猫なで声 (*neko nadegoe*, „hlas kočky, když je hlazena“). Můžeme se setkat i s označením úzkého předmětu jako 猫

の額 (*neko no hitai*, „kočičí čelo“). Frazém 猫も杓子も (*neko mo šakuši mo*, „kočka i bambusová lžice“) se užívá na označení dvou věcí a dal by se parafrázovat jako „jedno i druhé“.

Shrneme-li skutečnosti, které může komponent ‚kočka‘ v japonských frazémech označovat, můžeme uvést popis neupřímnosti, ať už jde o schovávání svého charakteru, předstíranou nevědomost nebo zakrývání špatné věci. Také se může tento komponent vyskytovat ve frazémech vyjadřujících to, že daná skutečnost není taková, jaká se zdá být. Objevuje se zde i popis nespravedlivého určení viníka. Setkat se můžeme ale i s pozitivním vnímáním této neupřímnosti, hlavně v případě ukrývání svých schopností. Komponent ‚kočka‘ se objevuje i ve frazeologismech, které označují nechápavost nebo nevděčnost, případně i svěření určité záležitosti nesprávnému člověku. Také se setkáme s vyjádřením zbytečné věci nebo činnosti. Oči kočky se objevují ve frazémech, které popisují proměnlivost, zde se k nim přirovnává i ženské srdce. Nalezneme i označování určitých zákonitostí, například toho, že všechno má své místo, nebo že je určitá situace nemožná, případně označení věci, která je efektní. Komponent ‚kočka‘ se též vyskytuje v označení věci nebo situací, které jsou v pořádku. Dále se ‚kočka‘ objevuje v souvislosti s počasím, konkrétně s deštěm. Co se ostatních zvířecích komponentů týče, při spojení s komponentem ‚myš‘ označuje ‚kočka‘ většinou silnější prvek. Naopak, pokud se ve frazémech objevuje spolu s komponentem ‚tygr‘, vyjadřuje ‚kočka‘ spíše slabší prvek. Přímě s komponentem ‚pes‘ se ‚kočka‘ neobjevuje, ale existuje obdoba frazému, ve kterém se popisuje psí věrnost, kdy ale komponent ‚kočka‘ vyjadřuje spíše to, že se na nikoho neváže. Celkově komponent ‚kočka‘ v japonských frazémech většinou označuje spíše negativně zabarvené, případně neutrální skutečnosti.

4.3 Srovnání

Při srovnání českých a japonských frazeologismů s komponentem ‚kočka‘ nalezneme několik společných a o trochu více odlišných skutečností, které mohou tyto výrazy vyjadřovat. Jako jednu ze skutečností, kterou tyto frazeologismy označují v obou jazycích, můžeme uvést označení neupřímnosti. Zde je ale zajímavé si povšimnout, že zatímco v češtině se kočka přímo popisuje přirovnáním jako falešná, v japonštině se objevují spíše

situace, ve kterých kočka vystupuje, například u zakopávání výkalu nebo odmítnutí ryby. Jenom v japonštině se ale setkáme i s pozitivním vnímáním této neupřímnosti, a to při zamlčování svých schopností. Společným je také označení zbytečné věci nebo konání. Dále můžeme jako skutečnost, kterou pomocí komponentu ‚kočka‘ oba jazyky vyjadřují, uvést popis toho, že je určitá situace nemožná. Zde bychom mohli vzpomenout i konkrétní příklady velmi podobných frazeologismů „až kočička/kočka vejce snese“ a 男猫が子を生む („kocour porodí koťata“), které poukazují na nemožný jev popisováním porodu respektive snášením vejce.

Jako podobné můžeme označit i vyjádření vábivého, neupřímně lichotivého hlasu, respektive člověka. Konkrétně to můžeme najít u japonského frazému 猫なで声 („hlas kočky, když je hlazena“) a u českého neslovesného výrazu „být úlisný jako kočka“. Rovněž svěřením určité záležitosti nesprávnému člověku se v obou jazycích popisuje pomocí komponentu ‚kočka‘. Můžeme uvést japonský frazém 猫に鰐節 („dát kočce *kacuobuši*“) a český slovesný výraz „svěřit kočce pečení“.

Je zajímavé také srovnat, co ve frazémech označují určité části kočičího těla. Zatímco v češtině označují komponenty ‚oči kočky‘ určitý typ pohledu, ať už radostný, unavený pohled či ostrý zrak, v japonštině tyto komponenty opisují častou změnu. Též se v rozličných situacích objevuje kočičí ocas. V japonštině označuje zbytečnou věc a v češtině se spojuje s prohlížením se v zrcadle.

Co se týče spojení s ostatními zvířecími komponenty, můžeme mezi češtinou a japonštinou najít určité odlišnosti. Při spojení ‚kočky‘ s komponentem ‚myš‘ se v češtině objevuje jak popis kočky nadřazené nad myši, tak i kočky jako nepřítel myši. V japonštině je ale spíše zvýrazněna větší kočičí síla oproti té myši. Ve spojení s komponentem ‚pes‘ se v českých frazeologismech podobně jako u ‚myši‘ setkáme s vyjádřením nepřátelství, v japonštině se tyto dva komponenty spolu neobjevují, ale v podobném frazému označuje ‚kočka‘ nevázanost na místě, kde ‚pes‘ označuje věrnost. Kromě těchto zvířat se v japonštině objevuje i komponent ‚tygr‘. V tomto spojení vyjadřuje ‚kočka‘ oproti ‚tygrovi‘ slabší prvek.

K odlišnostem mezi těmito jazyky patří i to, že komponent ‚kočka‘ může v češtině označovat oproti japonštině více skutečností, které jsou negativně zabarvené, jako lenost, hněv, mlsnost nebo nešikovnost. Na druhé straně se v češtině setkáme i s pozitivně zabarvenými skutečnostmi jako odolnost nebo zkušenosti, které se ale v japonštině neobjevují. V japonštině si zase můžeme všimnout, že se těmito frazémy častěji označují určité neutrální skutečnosti, například různé zákonitosti nebo počasí. Kromě toho se objevují i různé jednotlivé frazémy, ve kterých jsme ale už podobnosti nenašli.

5 Frazologismy s komponentem ‚kůň‘

Kůň patří, podobně jako kočka i pes, ke zvířatům, které se v naší oblasti, především na venkově, chová běžně. Můžeme se tedy domnívat, že i ve frazémech bude často užíván. V českém výkladovém slovníku, SSJČ (1989, s. 1035) se o něm píše, že je to „velký jednokopytník původem ze stepí, člověkem ochočený a užívaný k tahu a jízdě“. K dalším významům tohoto slova v češtině patří „věc nějak koně připomínající“ a „nadávka, zpravidla člověku omezenému“.

Z derivátů zde můžeme vzpomenout zdrobnělinu „koník“, o kterém slovník říká, že je to „zdrobnělina ke kůň, expresivně kůň vůbec“, „záliba, libůstka, koníček“, „dřevěná figurka na kolotoči v podobě koně“, „posuvná část obráběcího stroje (soustruhu, brusky) s upínacím hrotem“, „kožešina hříbat“ (SSJČ, 1989, s. 932–933). Další zdrobnělina, „koníček“, může kromě významů výše obsahovat i významy „hádanka, která se luští spojováním slabik na čtverečkovaném obrazci podle skoků koně na šachovnici“, „kobyłka“, „drobná mořská rybka připomínající šachovou figurku koně“, „přenosná plechová záložka umožňující v kartotéce snadnější hledání“ nebo „tělocvičná hra“ (SSJČ, 1989, s. 932).

Japonský jazyk koně označuje znakem 馬, který se čte *uma*, případně i *ma*, *ba* nebo *me*. V japonském výkladovém slovníku *Nihongo kokugo daidžiten* (2000, s. 405–406) se pod heslem 馬 uvádí následující:

„Domestikované zvíře z čeledi koňovití. Výška [jeho] těla je asi 1,2–1,7 metrů. Má dlouhý krk, kštici a hřívu, ocas má pokrytý dlouhými chlupy, je býložravec s vyvinutými stoličkami. Srst může mít hnědou, černou, červenohnědou nebo bílou a odpradáva se mu

říká například hnědák, vraník, ryzák nebo sívák. Původem je z Evropy a Asie, jako domestikované zvíře se ale chová na všech místech na světě. Existuje několik desítek jeho plemen jako arabský plnokrevník nebo anglický plnokrevník, z japonských byla známá například *nanbúma*, *miharuuma*, *saidžóma* nebo *sendaiuma*, v současnosti již zachovávají podobu původních druhů jenom plemena jako *kisóma* a *misakiuma*. Kromě toho, že se užívají v zemědělství, pro dopravu, ježdění nebo u dostihů, jejich maso se používá k jídlu. Kůže se užívá pro kožené výrobky. [Také pod starým názvem] Koma. Odborný název je *Equus caballus*.“

Nalezneme zde i další významy, které může japonský výraz 馬 zahrnovat, konkrétně „(při hře nebo představení) napodobování koně, také taková role.“, „hračky, hry nebo předměty, které mají formu koně nebo užívají názvu koně“, „jedno z označení rodinných erbů, které připomínají koně, jako *hanareuma* nebo *cunagiuma*“, „věc, která se koni podobá nebo vyvolává představu o něm“, „[...]člověk, který jde vybírat peníze za zákazníkem při nezaplacení nebo nedostatku při vyrovnání účtu[...]“, „zkratka výrazu *umaoi*²¹“, „označení dostihů“ nebo „v žargonu zlodějů označení policisty v tréninku“. Znak 馬 najdeme také v pozici prefixu, kde „označuje velkého jedince mezi zvířaty nebo rostlinami stejného druhu“.

Podíváme-li se na složeniny, které znak 馬 obsahují, můžeme naléznout například výraz 馬手 (*mete*, doslovně „koní ruka“) označující pravou ruku, 馬脚 (*bakjaku*, doslovně „koňské nohy“), který označuje pravý charakter, 馬糞紙 (*bafunši*, doslovně „papír koních výkalů“) označující silnou lepenku nebo též označení hlupáka v případě spojení 馬鹿 (*baka*, doslovně „kůň a jelen“).

5.1 České frazeologismy s komponentem ‚kůň‘

V rámci českých frazeologismů obsahujících zvířecí komponenty se ‚kůň‘, co se četnosti týče, zařazuje podle Mrhačové (1998) na druhé místo, hned po komponentu ‚pes‘. Tuto početnost můžeme vysvětlit tím, že koně se v naší oblasti chovají již dlouho, nacházejí se často na hospodářských statcích a patří mezi nejužívanější tažná zvířata.

²¹ *Umaoi* označuje nakládání věcí nebo lidí na koně.

V našem výzkumu budeme zohledňovat jak základní komponent ‚kůň‘, tak i jeho ženský protějšek, komponent ‚kobyly‘ a mládě, komponent ‚hříbě‘.

To, že kůň je často používané tažné zvíře, můžeme podložit frazeologismy, kde se ‚kůň‘ vyskytuje u popisu práce, námahy nebo únavy. Velké a trvalé množství práce se objevuje v přirovnání „být zapřažený jako kůň“, těžkou práci zase vyjadřuje frazém „dřít se jako kůň“. Únava se objevuje v přirovnáních „být uštvaný jako kůň“ nebo „být zedřený jako kůň/drožkářská kobyly“. Takovýto druh těžké práce může vést k zubožení člověka. Proto nalezneme i popis vyhublého člověka ve slovesném výrazu „být hubený jako drožkářská kobyly“.

Komponent ‚kůň‘ může také popisovat velkou sílu, například v přirovnání „být silný/mít sílu jako kůň“, nebo v případě frazeologismu „to je ostré/silné, jako když kopne kůň“, který vyjadřuje jak ostré jídlo, tak i silnou ránu. S velkou nebo silnou dávkou se setkáme ve frazémeh „to je dávka jako pro koně“ nebo „to je koňská dávka“. Silná žena se podobně označuje rčením „kobyly jedna“ nebo větním výrazem „to je ale kobyly“.

Kromě síly může komponent ‚kůň‘ ve frazémeh označovat i intenzifikaci výrazu, se kterým společně v daném frazému vystupuje. Jde o přirovnání jako „potit se/být zpocený jako kůň“, tedy být moc zpocený, nebo „řehtat se jako kůň/kobyly“ ve významu hlasitého a bezprostředního smíchu. Frazém „řičet jako kůň“ podobně označuje hlasitý řev, případně smích, a také přirovnání „mít zadek jako pivovarský kůň/kobyly/klisna“, popisuje zadek veliký. Taktéž slovesný výraz „dupat jako kůň/kobyly“ označuje hlasitou chůzi. Rovněž se ‚kůň‘ objevuje ve výrazech označujících nepřiměřenou reakci v rámci obrany u přirovnání „kopat/bít kolem sebe jako splašený kůň“.

Dále může komponent ‚kůň‘ ve frazeologismeh znamenat i to, že člověk musel ve svém životě projít mnohými, často negativními zkušenostmi. Je tomu tak například ve frazeologismu „zkusit/vytrpět/trpět jako kůň“. Velká odolnost se popisuje v přirovnání „vydržet/snést jako kůň“, případně v neslovesném výrazu „koňská nátura“.

Další ze skutečností, které může ‚kůň‘ díky svým dispozicím vyjadřovat, je rychlost. Například slovesný výraz „bude tam jako na koni“ označuje to, že daný člověk přijde

rychle. Frazém „běžet/letět jako splašený kůň“ podobně označuje rychlý běh. S rychlostí se setkáme i ve spojitosti s časem, a to konkrétně v přirovnání „čas běží jako splašený kůň“. Tento frazeologismus popisuje to, že čas běží rychle a nedá se zastavit. Také slovesný výraz „prásknout do koní“ označuje rychlý útěk nebo zrychlení. Rychlé lidské zapomínání pak vyjadřuje frazeologismus „pro slíbené jed’ na rychlém koni“, který popisuje situaci, kdy člověk na slíbenou věc rychle zapomíná.

Štěstí a neštěstí, případně úspěch a neúspěch, jsou dalšími ze skutečností, které může komponent „kůň“ ve frazémehch popisovat. Například frazeologismus „vsadit na správného/špatného koně“ znamená podporovat někoho, což může skončit úspěchem nebo neúspěchem, podle toho, či odhadneme situaci dobře nebo špatně. V podobném významu najdeme slovesný výraz „být něčí kůň“, tedy být oblíbencem někoho. Setkáme se i s frazémem „být na koni“, tedy mít navrch, být úspěšný, nebo s příslovím „kdo bývá na koni, bývá i pod koněm“, které popisuje, že když člověk slaví úspěchy, může přijít i neúspěch. Frazém „nemoc/neštěstí na koni přijíždí, ale pěšky odchází“ vyjadřuje to, že neúspěch nebo nemoc přijdou rychle, ale vzpamatovat se z nich už tak snadné není.

Mezi frazémy s komponentem „kůň“ najdeme i výrazy, které popisují lidské chybování nebo hloupost. Řčení „to je ale kůň“ nebo „kůň jeden“ označují člověka, který udělal chybu. Podobně i frazém „kobyly má čtyři nohy, a přece/a taky zakopne“ vyjadřuje to, že každý se může zmýlit. Hloupost můžeme objevit i v neslovesném výrazu „koňský nápad“, tedy hloupý nápad. Rovněž přísloví „hledá kobylu a sedí na ní“ popisuje situaci, kdy člověk hledá něco, co je dostupné a očividné. Můžeme zde uvést i frazém „sedlat koně od ocasu“ označující nevhodné nebo nesmyslné začínání od konce. Také slovesný výraz „zapřahat koně za vůz“, případně „zapřahat vůz před koně“ znamená dělat něco nepřirozeným způsobem nebo naopak. Do této skupiny můžeme zařadit také přísloví „kovářova kobyla chodí bosa“, které vyjadřuje, že daný člověk nemá to, co sám vyrábí nebo prodává.

Další ze skutečností, které „kůň“ ve frazeologismech popisuje, je krásná vnější forma, která ale nemusí znamenat stejně krásný obsah, jako v případě přísloví „pozlacená uzda nedělá lepšího koně“. Setkáme se též s frazémem „když už do pekla, tak na pěkném

koni“ ve smyslu dělat zlé věci tak, aby to za to stálo. Známým je také frazém „darovanému koni na zuby nehled“, který vyjadřuje, že na darované věci bychom se neměli dívat kriticky.

U zdobnělidy od komponenty „kůň“ se setkáme s frazémem „mít svého koníčka“, což znamená mít hobby, věnovat se zálibě. Malým dětem se také často říká „pást koníčky/hříbata“, kdy dítě leží na břiše se zvednutou hlavou. Komponent „hříbě“, jakožto mládě koně, se pak objevuje v přirovnáních vyjadřujících čilost a hravost, jako „být bujný jako mladé hříbě“, „být hravý jako hříbě“, nebo „skotačit/poskakovat jako mladé hříbě“. Taktéž můžeme najít vyjádření lásky ve frazeologismu „mít někoho rád jako valach hříbě“.

Kromě těchto větších skupin se setkáme též s dalšími frazémy, například přísloví „nechme to na koňovi, ten má větší hlavu“ vyjadřuje výzvu na ukončení řešení určitého problému a spolehnutí se na to, že se vyřeší sám. Tvrdohlavost označuje přísloví „ani párem koní ho tam nedostaneš/s ním nehneš“. Skutečnost, že skupinu musí vždy vést jen jeden člověk, se objevuje ve frazému „když jsou dva na koni, jeden musí sedět vzadu“. Příklad „nemáš-li koně, chod' pěšky“ zase označuje to, že je třeba spokojit se s dostupnými možnostmi. Kromě toho najdeme i popis vracení se k dětskému chování v starobě ve větném výrazu „kůň je jednou hříbětem, člověk dvakrát dítětem“, nebo výzvy k rozvaze ve chválení v přísloví „koně chval teprve po měsíci a ženu po roce“. Frazeologismus „až kobyle rohy narostou“ označuje situaci, která se nikdy nemůže stát, přísloví „koně, ženu a flintu nikdy nepůjčuj“ zase popisuje to, že není dobré důvěřovat druhým lidem ve všem. Skutečnost, že každý člověk má jiné schopnosti a má dělat to, k čemu má předpoklady, vyjadřuje frazém „kůň k tahu, pták k letu a člověk k práci“. Komponent „kůň“ se vyskytuje i v neslovesných výrazech „bílý kůň“, jakožto prostředník nelegálního obchodu, anebo „trojský kůň“, který popisuje vynalézavou lest. V souvislosti s počasím je známý frazém „svatý Martin přišel na bílém koni“, když na svátek svatého Martina nasněží.

V českých frazeologismech tedy komponent „kůň“ označuje často těžkou práci, únavu nebo až zuboženost. Též vyjadřuje sílu, nebo silnou věc, zde se objevuje jako silné i kopnutí koně. Podobně i komponent „kobyla“ označuje silnou ženu. Kromě toho může komponent „kůň“ vyjadřovat i intenzifikaci jiného výrazu, například hlasitost nebo velikost. Další ze skutečností, které může „kůň“ ve frazémech označovat, je to, že si člověk prošel

mnohými negativními zkušenostmi. V těchto frazémech nalezneme často i popis rychlosti a to i v souvislosti s nezastavitelným časem, útekem anebo rychlým zapomináním na slib. S ‚koněm‘ se setkáme často i v případě popisů štěstí a neštěstí, případně úspěchu a neúspěchu. Nalezneme i označení toho, že se úspěch nebo neúspěch v životě člověka střídají. Zde je zajímavé si povšimnout, že úspěch se ve frazémech pojí s pozicí na koni, zatímco neúspěch se váže na pozici pod koněm. Kromě toho nalezneme i frazémy, které označují lidskou hloupost nebo dělání chyb, případně i nesprávný způsob konání. Komponent ‚kůň‘ se může objevovat i v porovnání vnější a vnitřní formy, která se nemusí shodovat. Zdrobnělinou ‚koníček‘ se označuje určitá záliba. Mládě koně, ‚hříbě‘ se zase vyskytuje ve frazémech, které popisují hravost, lásku nebo polohu dítěte na břiše. Kromě toho se ‚kůň‘ vyskytuje i v dalších jednotlivých frazémech, které popisují například výzvu k neřešení problému, případně k rozvaze u chválení a další skutečnosti popsané výše.

5.2 Japonské frazeologismy s komponentem ‚kůň‘

Mezi japonskými frazeologismy, které obsahují názvy zvířat, jsou výrazy obsahující komponent ‚kůň‘, co se týká početnosti, s velkým předstihem na prvním místě. Oproti frazémům s komponentem ‚kočka‘ je jich skoro o polovinu víc. Můžeme tedy předpokládat, že i skutečnosti, které frazémy s tímto zvířetem popisují, jsou velmi různorodé.

Komponent ‚kůň‘ se vyskytuje v japonských frazeologismech podobně jako v českých u popisu únavy nebo těžké práce. To můžeme vidět v neslovesném výrazu 犬馬の勞 (*kenba no ró*, „práce psa a koně“), který vyjadřuje práci ze všech sil. Příliš velký náklad práce popisuje frazém 瘦馬に重荷 (*jowauma ni omoni*, „hubenému koňi těžký náklad“). Označení šikovnosti v práci nalezneme v přísloví 生き馬の目を抜く (*ikiuma no me o nuku*, „vybrat oko živému koni“), energickou práci můžeme vyjádřit výrazem 馬力を掛ける (*bariki o kakeru*, „zapřáhnout koňskou silou“). S prací okrajově souvisí i frazém 馬も買わずに鞍買う (*uma mo kawazu ni kura kau*, „bez toho, aby koupil koně, koupí sedlo“), který označuje dělání věcí v nesprávném pořadí.

Nalezneme též ‚koně‘ v pozici rychlého, nebo pomalého, jako je tomu v neslovesném výrazu 早い馬も千里のろい牛も千里 (*hajai uma mo senri noroi uši mo senri*, „jak

rychlý kůň tisíc *ri*, tak i pomalá kráva tisíc *ri*“), který popisuje, že ať už je to rychlá cesta v případě koně, nebo pomalá v případě krávy, vzdálenost i cíl jsou stejné, proto není potřeba se unáhlit, ale je lepší si cestu užít. V podobném významu se objevuje i frazém 跛馬宵から乗り出せ (*bikkoumajoi kara noridase*, „vyrazit na jízdu od nešikovného koně“), který vyjadřuje, že pomalejší musí začít dřív. S rychlostí se setkáme i v popisu japonských her *go* a *šógi*, konkrétně ve spojení 将棋早馬碁は思案 (*šógi hajauma go wa šian*, „rychlý kůň v *šógi*, *go* je přemýšlení“), které staví do protikladu rychlost ve hře *šógi* a rozvahu ve hře *go*. Zbrkllost se zase pojí se slabým člověkem a je popsána ve slovesném výrazu 弱馬道を急ぐ (*jowauma miči o isogu*, „slabý kůň cestou spěchá“), rychlé vysílení nalezneme ve frazeologismu 壁に馬を乗りかける (*kabe ni uma o norikakeru*, „jet s koněm proti zdi“).

Kromě toho se můžeme setkat i s frazémy, které popisují zkušenosti, nebo konkrétně nabývání zkušeností v případě neslovesného výrazu 鞍掛馬の稽古 (*kurakakeuma no keiko*, „cvičení na koni se sedlem“), který vyzdvihuje učení se praxí a poukazuje na nedostatečnost teoretického učení. Zkušeného či nezkušeného člověka popisuje rčení 馬は馬方 (*uma wa umakata*, „kůň je jezdec“) popisující to, že zatímco nezkušeného člověka kůň po čase přestane poslouchat, u zkušeného jezdce se chová podle jeho vůle. Najdeme také frazémy jako 老いたる馬は道を忘れず (*oitaru uma wa miči o wasurezu*, „starý kůň cestu nezapomene“) nebo 老馬の智 (*róba no čí*, „moudrost starého koně“), které vyzdvihují zkušenosti starších lidí. Na druhou stranu se setkáme i s popisy nedostatečné zkušenosti, například u přísloví 馬持たずに馬貸すな (*uma motazu ni uma kasuna*, „když nechováš koně, nepůjčuj si ho“). Setkáme se též s popisem metod k dosažení určitého cíle, přísloví 馬に乗るまでは牛に乗れ (*uma ni noru made wa uši ni nore*, „dokud nejedíš na koni, jezdi na krávě“) označuje to, že i použití druhé nejlepší metody, tedy krávy namísto koně, je lepší než nedělat nic. Frazém 牛を馬に乗換える (*uši o uma ni norikaeru*, „přesednout si z krávy na koně“) zase znamená zvolit si metodu nejvhodnější.

Mnoho frazeologismů s komponentem ‚kůň‘ popisuje zlozvyky. Například přísloví 噛む馬は終いまで噛む (*kamu uma wa šimai made kamu*, „kousající kůň kouše až do smrti“), nebo podobný 跳ねる馬は死んでも跳ねる (*haneru uma wa šindemo haneru*,

„skáčící kůň bude skákat i po smrti“) vyjadřují to, že jak kůň, tak i člověk se jenom těžko může zbavit svých zlovyků. Na druhou stranu se setkáme i s výrazy popisujícími zlovyky z pozitivní stránky, konkrétně frazém 癖なき馬は行かず (*kuse naki uma wa ikazu*, „kůň bez zlovyků nepojede“) označuje to, že i když zlovyky nemáme, neznamená to automaticky úspěch. Také přísloví 癖ある馬に能あり (*kuse aru uma ni nó ari*, „kůň se zlovyky má rozum“) znamená, že i když máme zlovyky, máme zároveň i dobré stránky. Slovesný výraz 癖ある馬に乗りあり (*kuse aru uma ni noriari*, „jezdit s koněm, který má zlovyky“) znamená, že dle schopností jezdce může být kůň klidný, nebo divoký, tedy že při patřičném úsilí se i zlovyky dají ovládat. V této souvislosti můžeme vzpomenout i frazeologismy 千里の馬も蹴躓き (*senri no uma mo kecumazuki*, „i kůň tisících *ri*²² zakopne“) případně 竜馬の躓き (*rjúme no cumazuki*, „zakopnutí dobrého koně“), které říkají, že jak kůň, který projede tisíc *ri*, respektive dobrý kůň, může zakopnout, tak i člověk dělá chyby. Podobně frazém 名馬に癖あり (*meiba ni kuse ari*, „skvělý kůň má chybičky“) vyjadřuje to, že jakkoli dobrý kůň nebo člověk má vždy nějaké nedostatky. Výrazy 人喰馬にも合口 (*hito kurai uma ni mo aikuči*, „i kůň, který kouše, má přítele“) nebo 跛馬も主が褒める (*bikkouma mo nuši ga homeru*, „pán chválí i nešikovného koně“) zase znamenají, že i s chybami se dá dosáhnout úspěchu.

Kromě toho se v případě frazeologismů s komponentem „kůň“, podobně jako u komponentu „kočka“, objevuje nevďěčnost, nebo přímo ignorace, jako je tomu ve rčeních 馬の耳に風 (*uma no mimi ni kaze*, „vítr do uší koně“) nebo 馬の耳に念仏 (*uma no mimi ni nenbucu*, „*nenbucu* do uší koně“), které popisují to, že kůň si vítr, respektive formulku *nenbucu* nebude všímat, tedy ani za ně nebude vděčný. Taktéž neslovesný výraz 馬耳東風 (*badžitófú*, „východní vítr do ucha koně“) vyjadřuje, že kůň si ani nevšimne, ze které strany vítr fouká, proto na to nebude dbát.

Povzbuzování, nebo zlepšování toho, co už dobré je, vyjadřují frazémy jako 駆け馬に鞭 (*kake uma ni muči*, „běžícímu koni bičem“) nebo 行く馬に鞭 (*juku uma ni muči*, „jedoucímu koni bičem“), případně 走り馬にも鞭 (*haširi uma ni mo muči*, „do běžícího

²² *Ri* je japonská délková míra zahrnující 500 metrů.

koně bičem“). Podobně slovesný výraz 驚馬に鞭打つ (*toba ni muči ucu*, „bičem bít slabého koně“) znamená, že je potřeba slabému člověku dodávat sílu.

Najdeme i frazeologismy, kde se pomocí ‚koně‘ vyjadřuje to, že něco není tak, jak vypadá, nebo tak, jako nám to druhý člověk předkládá. Můžeme uvést frazémy jako 鹿を指して馬となす (*šika o sašite uma to nasu*, „ukazovat na jelena a je to kůň“) nebo 馬を鹿 (*uma o šika*, „z koně jelena“), které popisují vědomé prosazování nesprávné věci. Podobnou situaci popisuje i přísloví 驢を呼んで馬となす (*ro o jonde ba to nasu*, „zavolá osla a přijde kůň“). Frazeologismus 馬脚をあらわす (*bakjaku o arawasu*, „ukázat nohy koně“) znamená odhalit své skryté schopnosti. Hraní si se slovy zase vyjadřuje frazém 白馬は馬にあらず (*hakuba wa uma ni arazu*, „bílý kůň není koněm“), opisující filozofování nad tím, že bílý kůň se podle své barvy ke koňům přiřadit nemůže. V této souvislosti můžeme uvést i neslovesný výraz 瘦馬の声嚇し (*jaseuma no koe odoši*, „vyhrožování hlasem hubeného koně“) označující prázdné hlasité vyhrůžky člověka, který ale ve skutečnosti silný není. Příklad 内で掃除せぬ馬は外で毛を振る (*uči de sódzisenu uma wa soto de ke o furu*, „koni, který doma nemá pořádek, venku padají chlupy“), které popisuje to, že někdo doma pěstuje špatné návyky, mezi lidmi se to hned pozná, proto je důležité chovat se doma stejně jako ve společnosti.

Setkat se můžeme také s frazémy, které vyjadřují beznaděj. Slovesný výraz 腐り縄に馬をつなぐ (*kusari nawa ni uma o cunagu*, „uvázat koně špatným lanem“) označuje situaci bez naděje na úspěch, výraz 死馬にも鍼 (*šiniuma ni mo hari*, „vpichovat jehlu i do mrtvého koně“) zase popisuje to, že i v beznadějně situaci je nutno udělat vše, co se dá, aby toho pak člověk nelitoval, a že není třeba se rychle vzdávat.

Frazémy s komponentem ‚kůň‘ mohou též vyjadřovat zbytečnost, jako v případě slovesného výrazu 死馬に鍼さす (*šiniuma ni hari sasu*, „vpichovat jehlou do mrtvého koně“). Zbytečnou věc nebo líného člověka zase pomocí přirovnání k levnému koni popisuje frazeologismus 百で買った馬のよう (*hjaku de katta uma no jó*, „jako když koupíš koně za stovku“). Příklad 鳥もちで馬を刺す (*torimoči de uma o sasu*, „přilepit

koně na ptačí lep“) označuje věc, která se nemůže stát problémem, protože když se kůň na ptačí lep přilepí, nic vážného se mu nestane.

Mezi těmito frazémy nalezneme i popis chudoby, například neslovesný výraz 裸馬の捨鞭 (*hadaka uma no sutemuči*, „vyhozený bič nahého koně“) označuje ztrátu celého majetku a zoufalství s ní spojené. Frazém 瘦馬の行先は草まで枯れる (*jaseuma no jukisaki wa kusa made kareru*, „na místě, kam jde hubený kůň, uschne i tráva“) je zase vysmíváním se chudým lidem, že ostatním závidí. S chudobou souvisí i spojení 馬疲れて毛長し (*uma cukarete mo ke nagaši*, „když je kůň unavený, má dlouhou srst“) a 馬痩せて毛長し (*uma jasete ke nagaši*, „když kůň zhubne, má dlouhou srst“), ta říkají, že stejně jako vyhublému nebo unavenému koni jde navenek vidět dlouhou srst, tak chudé lidi poznáme hned z jejich zevnějšku.

Kromě toho se „kůň“ objevuje i ve frazémeh popisujících skupiny, ve rčení 馬は馬づれ牛は牛づれ (*uma wa umazure uši wa ušizure*, „kůň má koňské přátele, kráva má kravské přátele“) zdůrazňujícím to, že harmonie je zachovávána výběrem podobného partnera. Najdeme i popis davové psychózy v přísloví 一匹狂えば千匹の馬も狂う (*ippiki kurueba senpiki no uma mo kuruu*, „když se jeden kůň splaší, splaší se jich i dalších tisíc“), které popisuje situaci, kdy skupina někoho slepě následuje. Frazém 尻馬に乗る (*širiuma ni noru*, „jet na koňském zadku“) zase vyjadřuje nekritický souhlas, kdy člověk dělá všechno, co mu jiní řeknou.

S komponentem „kůň“ se setkáme i v popisech určitých rad. Jde například o přísloví 人を射んとせばまず馬を射よ (*hito o in to seba mazu uma o ijo*, „pokud chceš sestřelit člověka, sestřel nejdřív jeho koně“) nebo 将を射んとせば馬を射よ (*šó o in to seba uma o ijo*, „když chceš sestřelit generála, sestřel nejdřív jeho koně“), která předkládají, že když chceme na někoho zaútočit, musíme začít od jeho slabých stránek. Dále se též jedná o frazémy 人には添うて見よ馬には乗って見よ (*hito ni wa sôte mijo uma ni wa notte mijo*, „na lidi se dívej, pokud kráčíš vedle nich, na koně se dívej, když na něm jezdíš“), případně 馬には乗って見よ人には添うて見よ (*uma ni wa notte mijo hito ni wa sôte*

mijo, „na koně se dívej, když na něm jezdíš, na člověka se dívej, když jdeš vedle něho“), které popisují to, že jenom na základě zevnějšku bez vyzkoušení danou věc nedokážeme ohodnotit.

Frazémy, ve kterých se ‚kůň‘ vyskytuje, mohou rovněž popisovat počasí, jako slovesný výraz 天高く馬肥ゆ (*ten takaku uma koju*, „nebe je vysoko a koně přibírají“) označující dobré podzimní počasí s jasnou oblohou, příjemnou teplotou a sklizeň, díky které lidé i zvířata přibírají. Kromě toho se setkáme i s příslovími 夕立は馬の背を分ける (*júdači wa uma no se o wakeru*, „večerní deštík dělí záda koně na půlky“) nebo 夏の雨は馬の背を分ける (*nacu no ame wa uma no se o wakeru*, „letní déšť dělí záda koně na půlky“) popisujícími večerní letní deště, které jsou tak lokální, že na jednom místě prší a na druhém ne. Probouzení jara pak nalezneme ve frazému 春先は死んだ馬の首も動く (*harusaki wa šinda uma no kubi mo ugoku*, „přicházející jaro pohne krkem i mrtvému koni“) s významem, že se začínajícím jarem se všechno probouzí k životu.

Kromě těchto skupin skutečností může ‚kůň‘ v menší míře ve frazeologismech označovat i nepravidelné pohyby v případě přirovnání 莧蕪を馬につけたよう (*konnjaku o uma ni cuketa jó*, „jako kdybys na koně dal *konnjaku*²³“). Věc, která nesedí, označuje rčení 駄賃馬に唐鞍 (*dačinuma ni karakura*, „tahounovi kočáru ozdobné sedlo“), frazeologismus 乞食が馬を貰ったよう (*kodžiki ga uma o moratta jó*, „jako když žebrák dostane koně“) popisuje nevhodný dar, jenž se stane přítěží. Rčení 馬の骨 (*uma no hone*, „kost koně“) označuje věc, o které nevíme, jaký má původ. Čas zevšednění se objevuje ve frazému 女房百日馬二十日 (*njóbo hjakuniči uma hacuka*, „manželka sto dní, kůň dvacet“), konání bez rozmyslu, jako když má kůň zakryté oči, najdeme u přirovnání 馬車馬のよう (*baša uma no jó*, „jako kůň v zápřahu“). Starého nebo blízkého přítele označuje frazeologismus 竹馬の友 (*čikuba no tomo*, „kamarád s chůdami“), člověka, se kterým dobře vycházíme, popisuje rčení 馬が合う (*uma ga au*, „koně se jim shodují“). Můžeme najít též vyjádření hravosti a energičnosti hříběte ve výrazu 子馬の朝駆け (*kouma no*

²³ *Konnjaku* zde označuje jednu z přísad do japonských jídel, která se podobá želatině.

asagake, „ranní běh hříběte“) nebo frazeologismus 意馬心猿 (*iba šin'en*, „koňský rozum, opičí srdce“), jenž popisuje, že pro splnění svých přání se člověk musí ovládat, tak jako opice ovládá své vyvádění a kůň svůj běh.

Pokusíme-li se shrnout skutečnosti, které japonské frazeologismy s komponentem ‚kůň‘ vyjadřují, můžeme jako první uvést popis práce. Ta může být na jedné straně těžká nebo neúnosná, na druhé straně ale i šikovná nebo energická. Objevuje se zde i označení nesprávného pořadí úkonů. Dále se setkáváme i s popisem rychlejšího nebo pomalejšího prvku. Nalezneme i opozici rychlosti a rozvážnosti u japonských her. Také zde můžeme zařadit popisy zbrklosti nebo rychlého vysílení. Kromě toho mohou frazémy s komponentem ‚kůň‘ označovat i zkušenosti, buď v případě jejich nabývání anebo při popisu zkušeného nebo nezkušeného člověka, případně i u vyjádření nedostatečné zkušenosti. Také se ‚kůň‘ objevuje u popisu výběru vhodné metody k dosažení cíle. Komponent ‚kůň‘ se užívá rovněž při popisech různých zlovyků a chyb. Objevují se zde na jedné straně vyjádření toho, že zlovyků se nedá lehce zbavit, na druhé straně se zde popisuje i to, že každý člověk má nějaké chyby, a také, že se úsilím dá se zlovyky bojovat. Frazémy s ‚koněm‘ mohou označovat i nevděčnost nebo ignoraci určitých skutečností z nevědomosti o jejich hodnotě. Setkáme se i s popisy povzbuzování nebo zlepšování něčeho, co už dobré je. Pomocí tohoto komponentu se může vyjádřit i to, že daná věc není taková, jak vypadá, nebo jak je předkládána. Jde zde například o prosazování nesprávné informace, slovíčkaření nebo též prázdné vyhrůžky. V těchto frazémech nalezneme i označení beznaděje. Zde je zajímavé, že se popisuje na jedné straně beznadějná situace, ve které se již nedá nic dělat, a na straně druhé nalezneme vyjádření toho, že i v beznadějně situaci je potřeba dělat vše, co je v našich silách. Komponent ‚kůň‘ se může vyskytovat i ve frazeologismech, které označují zbytečnou věc nebo konání, případně také věc, která nemůže být problémová. U těchto frazémů se setkáme i s vyjádřeními chudoby, nebo s popisy skupin, ať už to je rozumění si v rámci jedné skupiny nebo slepé následování jedinice skupinou. Nalezneme rovněž popisy určitých rad, ze kterých jedna předkládá poražení nepřítele zjištěním jeho slabých stránek a druhá to, že je důležité hodnotit až po tom, co danou věc nebo situaci vyzkoušíme. Komponent ‚kůň‘ se užívá i při popisech počasí, konkrétně v případě lokálního letního deště. Dále se ještě setkáme s různými

konkrétními vyjádřeními, které jsou uvedeny výše. Co se týče společného výskytu komponentu ‚kůň‘ s jinými zvířecími komponenty, objevuje se jedině spojení s komponentem ‚pes‘ u popisu těžké práce a ‚opice‘ u vyjádření ukázněnosti.

5.3 Srovnání

Chceme-li porovnat skutečnosti, které frazeologismy s komponentem ‚kůň‘ v češtině a japonštině vyjadřují, měli bychom nejdříve zohlednit jejich četnost v rámci zvířecích komponentů, kde se v japonštině ‚kůň‘ v rámci našeho výzkumu nachází na prvním místě, zatímco v češtině až na místě druhém. Přesto nenalezneme tolik společných bodů, kolik bychom jich mohli předpokládat u tak velké početnosti v případě japonských frazémů.

Jedním ze skutečností, které tyto frazémy označují v obou jazycích, je nepochybně popis práce. Avšak zatímco v případě češtiny se popisuje práce těžká, únavná nebo přímo neúnosná, v japonštině se setkáme i s popisem práce energické nebo šikovné. Dále se v obou jazycích objevují frazémy vyjadřující rychlost. Zde můžeme ale opět objevit malé odchylky, kdy se v češtině objevuje spíše popis rychlosti jako takové, ale v japonštině se kromě ní objevuje i označení zbrklosti či postavení rychlosti do opozice k rozvážnosti v případě japonských stolních her. Rovněž se v obou jazycích můžeme setkat s označením zkušeností, které mají ale v češtině spíše negativní charakter, naproti tomu v japonštině mohou označovat zkušeného či nezkušeného člověka nebo též získávání zkušeností. Kromě toho můžeme v českém a japonském jazyce ještě najít vyjádření hlouposti nebo chybování, které je v japonštině ještě doplněno popisováním zlozvyků. Společným je i popisování hravosti u komponentu ‚hříbě‘.

U ostatních společných skutečností se jedná spíše o konkrétní podobné frazémy. U obou jazyků se setkáme s popisem nesprávného postupu, konkrétně u frazeologismů 馬も買わずに鞍買う („bez toho, aby koupil koně, koupí sedlo“) a „sedlat koně od ocasu“. Můžeme srovnat i český frazém „nemáš-li koně, choď pěšky“ a japonské přísloví 馬に乗るまでは牛に乗れ („dokud nejezdíš na koni, jezdí na krávě“), kdy obojí označuje využití ne nejlepší, ale dostupné možnosti. V tomto případě si můžeme všimnout toho, že druhá

nejlepší metoda po jízdě na koni se v češtině popisuje pěší chůzí a v japonštině ježděním na krávi.

V obou jazycích se objevují i popisy darů, v tomto případě se ale v japonštině vyjadřuje nevhodný dar ve frazému 乞食が馬を貰ったよう („jako když žebrák dostane koně“) a v češtině se spíše popisuje to, že na dar jako takový by se nemělo hledět jako na vhodný a nevhodný, kdy se objevuje frazém „darovanému koni na zuby nehled“. Také bychom mohli přirovnat český frazém „kůň k tahu, pták k letu a člověk k práci“ a japonský frazém s komponentem „kočka“ 猫に居るのは屋根の上鳥の居るのは木の上 („kočka sedí na střeše, vrána sedí na stromě“). I když se v prvním frazému popisuje to, že každý člověk má jiné schopnosti a ty má využívat, a v druhém to, že každá věc má své místo, můžeme vidět podobné zařazení komponentů k příslušným místům, respektive činnostem.

V českém jazyce se kromě výše vzpomenutých skutečností objevuje i popis velké síly, intenzity v určitém konání, nebo též označení úspěchu a neúspěchu. Na druhé straně se v japonštině vyskytují popisy zlozvyků, povzbuzování či zlepšování něčeho, co už dobré je. Také se zde komponent „kůň“ užívá pro označení chudoby, beznadějně situace, nebo zbytečné věci. Kromě toho nalezneme ještě mnoho jednotlivých frazémů, ve kterých se nám ale nepodařilo najít společné rysy.

6 Frazeologismy s komponentem „myš“

V další kapitole se budeme zabývat frazeologismy s komponentem „myš“. Je to další ze zvířat, jež jsou v naší oblasti, a podobně i v Japonsku, běžně k nalezení, ovšem oproti předchozím třem zvířatům je myš většinou stavěna do pozice škůdce, nikoliv do pozice chovaného zvířete. Proto bychom zde mohli očekávat spíše negativní konotace.

Podíváme-li se do českého výkladového slovníku (SSJČ, 1989, s. 159–160), zjistíme, že myš je „drobný hlodavec s dlouhým holým ocáskem a s velkými boltci“, ale též „něco bezvýznamného, nicotného“. Z derivátů slova „myš“ můžeme vzpomenout slovo „myšák“ ve významu „sameček myši“, „pes nebo kocour, který dobře chytá myši“, „kůň šedé barvy (jako myš)“, nebo „šedě zabarvený africký pták“, podobně „myšař“ označuje

kromě výše vzpomenutého psa nebo kocoura i „člověka hubícího myši“, slovo „myšárna“ zase označuje „stavení nebo místnost, kde je plno myši“, případně přeneseně „vůbec zpustlé stavení nebo místnost“. Též se setkáme s výrazy jako „myšina“ ve smyslu „pach po myších nebo připomínající myši“, případně „myší trus“, který označuje i slovo „myšinec“. Zdrobnělina „myška“ může obsahovat kromě deminutiva i významy „mladá žena, dívka“ nebo „drobný hlodavec příbuzný myši“, případně i „část zbroje kryjící loket“. Sloveso „myškovati“ zase označuje „lovit myši“ nebo „pískat jako myši, napodobovat myši pištění“.

Pro myš se v japonštině užívá znak 鼠 se čtením *nezumi*, případně *šo* nebo *so*. Japonský výkladový slovník, *Nihongo kokugo daidžiten* (2001, s. 675) předkládá definici myši následovně:

„Všeobecný pojem pro savce patřícího do čeledi myšovití [lat. Muridae]. Délka jeho těla je pět až třicet pět centimetrů. Má podélný ocas, který je pokrytý kolagenovými šupinami a často bez chlupů. [Myši] Srst může mít šedou, černohnědou nebo jinou podobnou barvu. Na horní i dolní čelisti má jeden pár řezáků, které využívá pro hlodání. Vyznačuje se silnou porodností, mláďata rodí několikrát do roka. Existuje jich mnoho druhů, dělí se hlavně na domácí myši, které žijí v lidských obydlích, například potkany a krysy, a na divoké myši žijící ve volné přírodě, například hraboše nebo myšice východní²⁴. Existují druhy, které se chovají jako domácí mazlíčci nebo pro medicínské pokusy, další část druhů je ale považována za škůdce, protože mohou užírat zemědělské plodiny, potraviny, případně dřevo, nebo mohou přenášet viry.“

Kromě toho se zde uvádějí i další významy. Znak 鼠 může označovat „zrádce, který tajně škodí, také zlého člověka, který se nachází v blízkosti panovníka“ nebo „zrádce v robotnickém hnutí“. Jako zkratka se pak užívá pro slova 鼠色 (*nezumi*iro, doslovně „myší barva“) označující šedou barvu, 鼠木戸 (*nezumi*kido, doslovně „myší dvířka“) popisující malé dřevěné dveře, 鼠花火 (*nezumi*hanabi, doslovně „myší ohňostroj“) označující jeden druh ohňostrojů nebo 鼠半切 (*nezumi*hangiri, doslovně „myší řez napůl“) vyjadřující šedý papír nízké kvality. V žargonu zlodějů může zase označovat pilu na zámky, duplikát klíče

²⁴ V tomto případě jde o druh, který se vyskytuje výlučně ve východní Asii, proto jsme zde uvedli celý jeho název.

nebo útěk z vězení. Můžeme vzpomenout i složeniny 鼠背 (*sohai*, doslovně „myší záda“) popisující nedůležitého člověka, 鼠盜 (*sótó*, doslovně „myší krádež“) označující krádeže, nebo 鼠疫 (*soeki*, doslovně „myší nákaza“) označující mor.

6.1 České frazeologismy s komponentem ‚myš‘

Ačkoli je myš v naší oblasti běžné zvíře, není její zastoupení ve frazémeh tak vysoké, jako tomu bylo u předchozích tří zvířat. Mrhačová (1998) ji řadí na jedenácté místo, společně s komponenty ‚pták‘ a ‚zajíc‘. V tomto případě budeme zohledňovat jak komponent ‚myš‘, tak i zdrobnělinu ‚myška‘.

Vícero frazeologizmů vychází z toho, že myš je malé zvíře, a tedy se objevuje v popisech malých nebo úzkých prostor. Výrazy s komponentem ‚myš‘ popisují například nepřístupné a střežené místo, jako je tomu v případě frazému „ani myš/myška by tam neproklouzla“. Nalezneme i přísloví „nenechat se vtěsnat/vehnat do myší díry“, které znamená nenechat se vehnat do úzkých. Opačný význam můžeme najít ve slovesném výrazu „nechat se vtěsnat/vehnat do myší díry“.

Ve frazeologismech, které obsahují komponent ‚myš‘ se můžeme setkat s popisy několika druhů jejího pohledu. Vyjevený, případně přihlouplý pohled popisuje expresivní výraz „hledět/koukat na někoho/něco jako čerstvě vyoraná myš“. Další typ pohledu, který může ‚myš‘ označovat, je nesmělý a zvědavý, konkrétně v případě frazeologismu „vykukovat jako myš z komisárku“.

Komponent ‚myš‘ může ve frazeologismech vyjadřovat určité množství. V případě velkého množství, se o tom můžeme přesvědčit u přirovnání „bylo/je jich tam jako mladých myší“. Malé, respektive vůbec žádné množství naopak nalezneme v případě přísloví „ani myš tam není“.

Nalezneme i frazémy, v nichž ‚myš‘ vyjadřuje nevýraznost, jako rčení „šedá myš“ popisující člověka, který v ničem nevyniká a je bezvýznamný. Podobný význam má i frazeologismus „kancelářská myš“, kde se popisuje úředník bez ambicí, který si jenom vykonává svou práci. Z podobně krátkých spojení můžeme uvést i neslovesný výraz „německá myš“, který je obrazným pojmenováním pro potkana.

Komponent ‚myš‘ se často užívá k vyjádření chudoby, například v přirovnání „být chudý jako kostelní myš“. V dalším přirovnání „být mokrý jako myš“ zase může toto zvíře znamenat jednak promočení, ale též zpocení. Komponent ‚myš‘ se objevuje i při hrozbě nepořádníkovi, konkrétně ve slovesném výrazu „dají se ti tam myši“. Známý je též frazém „hora porodila myš“, jenž označuje malý, nedostatečný výsledek po velké snaze nebo očekávání. Nešikovného člověka popisuje frazém „ten tak může akorát myši chytat“

Zdrobnělina ‚myška‘ se objevuje například v přirovnání „být tichý/tiše jako myška“, tedy nemluvit a nehýbat se. V podobném významu nalezneme i slovesný výraz „ani myš se nehnula“, který označuje úplný klid a ticho. S deminutivem ‚myška‘ se setkáme i v přirovnání „proklouznout jako myška“ ve smyslu nenápadně se odněkud dostat. Tento komponent se může objevit i ve rčení „udělat myšku“, které znamená dostat se obloučkem před někoho při předjíždění aut kolem nebo motorkou. Frazém „vidět bílé myšky“ může popisovat zrakové přeludy opilého člověka.

Jak již bylo zmíněno v kapitole 4.1, komponent ‚myš‘ se často ve frazémech objevuje spolu s ‚kočkou‘, která je jejím lovcem a je silnější. Proto se můžeme setkat s frazeologismy jako „číhat na někoho jako kočka na myš“, tedy čekání na chybu druhého, nebo „hrát si s někým jako kočka s myší“, kde se zobrazuje převaha kočky a bezbrannost myši. Též se objevuje ve spojení s kocourem ve výše vzpomenutých spojeních „chtít učít starého kocoura myši chytat“ nebo „když není kocour doma, myši mají pré/bál/posvícení“.

České frazeologismy tedy pomocí komponentu ‚myš‘ mohou označovat několik rozličných skutečností. Vycházejíc z toho, že je myš malá, se objevují popisy nepřístupného místa nebo přirovnání myši díry k dostání se do úzkých. Také mohou frazémy s komponentem ‚myš‘ popisovat různé pohledy, ať už jde o pohled překvapený, nechápavý, nesmělý či zvědavý. Najdeme zde i označení velkého či nulového množství. Tyto frazémy mohou rovněž popisovat nevýrazného člověka anebo úředníka bez ambicí. Nalezneme také frazeologické označení potkana. Frazeologismy s komponentem ‚myš‘ mohou rovněž popisovat chorobu, nebo též mokrého či zpoceného člověka. Tento komponent se objevuje i ve frazémech popisujících hrozbu nepořádníkovi, malý výsledek po velkém očekávání nebo nešikovného člověka. Zdrobnělina ‚myška‘ se objevuje ve

vyjádřeních ticha a klidu, nenápadnost nebo zrakové přeludy. Komponent ‚myš‘ se ve frazémech objevuje také společně s komponentem ‚kočka‘ nebo ‚kocour‘. Ve frazémech uvedených již v případě předešlých komponentů označuje ‚myš‘ oproti ‚kočce‘ slabšího nebo bezbranného jedince. Komponent ‚myš‘ se rovněž objevuje ve frazému, kde označuje podřízené, kteří si v nepřítomnosti nadřízeného dělají, co chtějí.

6.2 Japonské frazeologismy s komponentem ‚myš‘

Také v případě japonských frazeologismů, které obsahují komponent ‚myš‘, nemůžeme mluvit o příliš velké skupině. V rámci našeho výzkumu, tedy u čtyř zvířat, je nejméně častým zvířecím komponentem.

Frazeologismy, které obsahují komponent ‚myš‘, často popisují její rychlost. Je tomu tak v případě přirovnání 独楽鼠のよう (*komanezumi no jó*, „jako tancující myš“), které označuje hbitý a rychlý pohyb. Setkáme se i s popisováním ztráty věcí, jež je připisována právě myši, jako je tomu v případě rčení 頭の黒い鼠 (*atama no kuroi nezumi*, „myš s černou hlavou“). Spojení 袋の鼠 (*fukuro no nezumi*, „myš v kapse“) zase označuje situaci, ze které již nejde uniknout.

Kromě toho se ‚myš‘ užívá i pro vyjádření nesprávného postupu, konkrétně ve frazému 鍋蓋で鼠を押さえたよう (*nabebuta de nezumi o osaeta jó*, „jako když přitlačíš myš poklicí“), který popisuje nesprávné chytání myši, protože pokud se poklice přitlačí moc silně, je možné, že myš usmrtíme a poklice se zašpiní, na druhé straně při slabém přitlačení může myš utéct. Nalezneme i výraz 大山鳴動して鼠一匹 (*taizan meidósite nezumi ippiki*, „hlásá hory a je to myš“), který označuje děláni povyku nad nedůležitou věcí. Přísloví 鼠壁を忘る壁鼠忘れず (*nezumi kabe o wasuru kabe nezumi wasurezu*, „myš zapomene na zeď, ale zeď na myš nezapomene“) vyjadřuje to, že jako když myš zapomene na zeď, do které udělala díru, díra ve zdi nezmizí, tak i člověk, který zraňuje, zapomene rychle, ale ten, který je zraněný, na ránu nezapomene dlouho.

Zajímavé je i spojení ‚myši‘ s ohněm. Najdeme frazém 鼠がいなくなると火事になる (*nezumi ga inakunaru to kadži ni naru*, „když nebudou myši, nastane požár“), které by

mohlo evokovat, že myši jsou schopny jej předpovědět, ale myši nemohou být schopné předpovídat požár zapříčiněný člověkem, proto je pravděpodobné, že tento výraz vznikl v časech, kdy byly problémy s myšmi ve většině domů, proto si lidé vymysleli pořekadlo pro útěchu. Přísloví 家を破る鼠は家から出る (*ie o jaburu nezumi wa ie kara deru*, „myš, která zničila dům, vzešla z toho domu“) popisuje to, že při zničení něčeho není příčinou vždy přicházející zvenčí, často se stává, že příčina je uvnitř.

Jak již bylo popsáno v kapitole 4.2, i v japonských frazémeh vystupuje ‚myš‘ ve spojení s ‚kočkou‘ ve frazeologismech 鼠捕る猫は爪かくす (*nezumi toru neko wa cume kakusu*, „kočka, která chytá myši, ukryje pazoury“), 鼠とらぬ猫 (*nezumi toranu neko*, „kočka, která nechytá myši“, případně 鳴く猫は鼠をとらぬ (*naku neko wa nezumi o toranu*, „kočka, která mňouká, nechytá myši“). Podobně přísloví 鼠取らずが駆け歩く (*nezumi torazu ga kakearuku*, „nechytá myši, ale běhá kolem“) popisuje zbytečné věci pomocí obrazu kočky, která jenom běhá dokola a nechytá myši. Též je tomu tak ve frazému 窮鼠猫を噛む (*kjuso neko o kamu*, „myš zahnaná do kouta kousne kočku“), kde myš, jakožto slabší z této dvojice, může i tak kočce ublížit, když je zahrnuta do úzkých. Podobně se zachovají i slabší lidé.

Druhým zvířetem, se kterým myš v japonských frazeologismech vystupuje, je tygr. Tady se můžeme setkat s příslovím 時に遇えば鼠も虎になる (*toki ni aeba nezumi mo tora ni naru*, „když je čas, i myš se stane tygrem“), které vyjadřuje to, že i člověk, který v ničem není dobrý, se může snahou vypracovat, když na to má dostatek času. Řčení 鼠も虎の如し (*nezumi mo tora no gotoši*, „i myš může být jako tygr“) popisuje to, že i slabý může v ohrožení života vyskočit a být stejně dobrý jako ten silný. Naopak i silný člověk, pokud nemá sebevědomí a uteče, může být stejně ubohý jako ten slabý.

V případě japonských frazeologismů může tedy komponent ‚myš‘ označovat rychlý nebo hbitý pohyb, ‚myš‘ se také objevuje u popisu ztráty věcí. Najdeme i vyjádření situace, ze které nelze uniknout. Frazémy s komponentem ‚myš‘ mohou též označovat nesprávný postup nebo dělaní povyku nad nedůležitou věcí. Objevuje se zde i popis toho, že zraněný na ránu lehkou nezapomene. Ve frazémeh může ‚myš‘ též předvídat požár nebo být vnitřní

příčinou. Komponent ‚myš‘ se ve frazémech vyskytuje i s komponentem ‚kočka‘, jak již bylo popsáno v případě druhého zmíněného komponentu. Ve vícerych frazémech se objevuje kočka, která nechytá myši, jako popis zbytečné věci. Také se ve frazeologismech setkáme se společným výskytem komponentů ‚myš‘ a ‚tygr‘. Zde se vyjadřuje to, že i slabý jedinec má šanci snahou se vypracovat na lepší pozici.

6.3 Srovnání

Japonské i české frazeologismy, které obsahují komponent ‚myš‘ patří k těm méně početným, proto ani při tomto porovnání nenalezneme mnoho skutečností, které by označovaly frazémy v obou jazycích. Stejným je vyjadřování skutečností v případě společného výskytu komponentů ‚myš‘ a ‚kočka‘, kde ‚myš‘ označuje slabšího jedince a ‚kočka‘ silnějšího. Jako podobné můžeme označit i popis toho, že se člověk dostane do úzkých, v českých frazémech a vyjádření situace, ze které nelze uniknout v případě japonských frazémů. Zajímavé je, že nalezneme jeden téměř stejný frazeologismus, konkrétně „hora porodila myš“ a 大山鳴動して鼠一匹 („hlásá hory a je to myš“), kde se ale v české variantě popisuje spíše malý úspěch po velké námaze a v japonské děláni povyku nad nedůležitou věcí.

Ostatní skutečnosti, které frazémy s komponentem ‚myš‘ označují, jsou v obou jazycích odlišné. Při popisu myších pohybů se v češtině objevuje vyjádření ticha a klidu, v japonských frazémech označují pohyby myši spíše rychlost. V českých frazémech se kromě toho můžeme setkat s popisy nevýraznosti, člověka bez ambicí, strážného místa nebo dostání se do úzkých. V japonských frazémech zase najdeme vyjádření toho, že na rány se těžko zapomíná, nesprávného postupu nebo dalších skutečností popsaných výše. Zajímavé je i to, že se ve frazémech společně s ‚myší‘ objevuje i komponent ‚tygr‘, který označuje silnějšího jedince. V těchto případech se ale popisuje i skutečnost, že ‚myš‘ jakožto slabší jedinec se může snahou stát jedincem silnějším.

Závěr

Cílem této práce bylo najít skutečnosti, které mohou vybraná zvířata – pes, kočka, kuň a myš ve frazeologismech v českém a japonském jazyce označovat a popsat podobnosti či rozdílnosti, které se v těchto skutečnostech mezi oběma jazyky objevují.

Vycházeli jsme z teoretických poznatků kognitivní lingvistiky, kde byly představeny pojmy jako *jazykový obraz světa*, *kategorizace*, *prototyp* a *stereotyp* či *denotace* a *konotace*. Zde jsme si stanovili, že v práci budeme sledovat právě kategorie vybraných zvířat, a to primárně ne jejich denotační složku, ale složku konotační, konkrétně její část, která zahrnuje významy obsažené ve frazeologismech. Rovněž jsme uvedli, že se budeme pohybovat v rámci určitého stereotypu, tedy vnímání dané kategorie určitým společenstvím, v našem případě společenstvím jazykovým. V další části práce jsme teoreticky popisovali skupinu výrazů, kterých se naše práce týká, tedy frazeologismy. Zde jsme představili několik přístupů k definici a klasifikaci frazeologismů. Pak jsme čtenáři předložili i naše chápání tohoto pojmu a také rozličná pojmenování, která jsme pak u popisů frazeologismů využívali.

Poté následovala praktická část, ve které byly nejdříve popsány frazeologismy jednotlivých jazyků obsahujících komponenty vybraných zvířat, excerpované z frazeologických slovníků. Zde jsme se snažili čtenáři co nejvíce přiblížit významy, které tyto frazémy zahrnují a také jsme se pokusili rozdělit je do větších skupin podle určitých společných rysů, čímž jsme se snažili předložit i nejčastější skutečnosti, které mohou frazeologismy s vybranými komponenty v daném jazyce vyjadřovat. Následně jsme se pokusili tato zjištění porovnat mezi japonským a českým jazykem, tedy naleznout podobné a rozdílné skutečnosti, které se frazémy se stejným zvířecím komponentem vyjadřují. Rovněž jsme v těchto případech popsali, s jakými jinými zvířecími komponenty se dané zvíře ve frazeologismech objevuje. Ve shrnutí jsme tedy při každém zvířecím komponentu popsali podobnosti a rozdílnosti v tom, jak se vnímání daných zvířat rodilého mluvčího promítlo do frazeologie.

Jak již bylo uvedeno výše, rozdíly mezi češtinou a japonštinou nalezneme již ve frekvenci užití daných zvířat jakožto komponentů ve frazeologismech. Zatímco v češtině je pořadí těchto zvířecích komponentů z hlediska frekvence pes, kůň, kočka, myš, v japonštině se v rámci našeho výzkumu na prvním místě objevuje kůň, pak následuje kočka, pes a myš. V obou případech je počet nejčastěji používaných zvířecích komponentů více než dvojnásobně vyšší než v případě ostatních komponentů. Zde by bylo určité zajímavé zkoumat, proč právě v japonštině figuruje na prvním místě kůň, a to ještě s velkým předstihem před ostatními frazémy.

Kromě rozdílností a podobností skutečností u konkrétních komponentů, které jsou popsány ve shrnutích kapitol o jednotlivých komponentech, si můžeme všimnout i všeobecné skutečnosti, které se objevují u vícero, nebo dokonce u všech zvířat. V našem výzkumu jsme nacházeli u frazémů se zvířecími komponenty častěji negativně zabarvené skutečnosti. Na tento fakt upozorňuje i Vaňková (2013, viz kapitola 1.3). Kromě toho si ale můžeme povšimnout, že zatímco čeština je bohatší na přirovnání, japonština ve frazémech využívá spíše různé situace, ve kterých se daná zvířata nacházejí.

Také můžeme uvést několik skutečností, jejichž označení se v rámci našeho výzkumu vyskytovalo u více zvířat. Nalezneme popisy nešikovnosti u komponentů ,pes‘ a ,kočka‘, také u všech komponentů kromě ,myši‘ nalezneme označení zkušeností. Rovněž se často setkáváme s tím, že věci nejsou takové, jaké se jeví. Vyskytuje se zde mnoho frazémů s významem podobným českému „pes, který štěká, nekouše“ (srovnej 鳴く猫は鼠を捕らぬ nebo 食付く犬は吠えつかぬ). Společné jsou i skutečnosti, jejichž popisy se objevují ve frazémech obsahujících komponenty mláďat těchto zvířat. Zde se u všech setkáváme s označením hravosti, přítulnosti, únavy či nesmělého pohledu. Jenom v japonštině se ale objevují vyjádření nevděčnosti kvůli nevědomosti (srovnej 犬に論語, 猫に胡桃あずける, 猫に小判 nebo 豚に念仏猫に経). Kromě toho si v případě japonštiny můžeme všimnout též toho, že se vybrané zvířecí komponenty ve frazémech objevují s více jinými zvířecími komponenty (srovnej společný výskyt komponentů ,pes‘ a ,kůň‘, ,pes‘ a ,jestřáb‘, ,kočka‘ a ,tygr‘ nebo ,myš‘ a ,tygr‘).

S ohledem na všechny tyto rozdíly vyvstává otázka, z jakých důvodů vznikly. To nás vede ke zkoumání historických, společenských a náboženských okolností, které se těchto zvířat týkají. Rovněž zajímavým úkolem je rozšíření našeho výzkumu na větší škálu textů, i neslovníkového charakteru, případně i rozšíření výzkumu na ostatní zvířata, která v českých a japonských frazeologismech vystupují. Všechny tyto podněty by mohly být podkladem pro další zkoumání.

V každém případě doufáme, že i tak úzce vymezený výzkum, jaký jsme v této práci provedli, může být malým krůčkem k porozumění pro nás tak cizího jazyka, jako je japonština a rovněž přispěje k všeobecnému zkoumání jazyka v kognitivnělingvistické perspektivě.

Abstract

This thesis presents an analysis of perception of selected animals by Czech and Japanese native speakers in the scope of phraseology. Four animals, namely dog, cat, horse, and mouse, were selected for this research, as they are common in usage areas of both languages. The research is based on the findings of cognitive linguistics and phraseology. Methodology of the practical part is as follows. Firstly, phrasems containing components of selected animals are excerpted from phraseological dictionaries of both languages. Subsequently, phenomena expressed by these phrasems are described. These phenomena are grouped by their common features. Lastly, phenomena addressed by phrasems containing selected animals in Czech are compared to those addressed by phrasems in Japanese. Results of this approach present similarities and differences of perceiving selected animals by Czech and Japanese native speakers.

Seznam literatury

BURGER, Harald. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1998. 1.vyd. ISBN 3-503-04916-9.

ČECHOVÁ, Marie. Tzv. kulturní frazeologie v současné komunikaci. In *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre*. Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1993. 373 s. ISBN 80-88738-05-9.

ČERMÁK, František. *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Czech and General Phraseology. Praha: Karolinum, 2007. 1. vyd. ISBN 978-80-246-1371-0.

ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání*. Praha: Leda, 2009. 2. vyd. 1248 s. ISBN 9788073352165.

ČERMÁK, František et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009. 2. vyd. 552 s. ISBN 9788073352172.

ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. Praha: Leda, 2009. 2. vyd. 1248 s. ISBN 9788073352189.

ČERMÁK, František et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha: Leda, 2009. 2. vyd. 1272 s. ISBN 9788073352196.

DOBROVOL'SKIJ, Dmitrij. PIIRAINEN, Elisabeth. *Zur Theorie der Phraseologie: Kognitive und kulturelle Aspekte*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2009. 1. vyd. 211 s. ISBN 978-3-86057-179-8.

DOLNÍK, Juraj. Jazykový systém ako kognitívna realita. In *Jazyk a kognícia* (Ed. Rybár, Ján et al.). Bratislava: Kalligram, 2005. 1. vyd. 424 s. ISBN 80-7149-716-9.

FILIPEC, Josef. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia, 1998. 2. vyd. 647 s. ISBN 8020004939.

FLEISCHER, Wolfgang. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1997. 2. vyd. ISBN 3-484-73032-3.

HAVRÁNEK, B. et al. *Slovník spisovného jazyka českého: II. H–L*. Praha: Academia 1989. 2. vyd. 608 s.

HAVRÁNEK, B. et al. *Slovník spisovného jazyka českého: III. M–O*. Praha: Academia 1989. 2. vyd. 672 s.

HAVRÁNEK, B. et al. *Slovník spisovného jazyka českého: IV. P–Q*. Praha: Academia 1989. 2. vyd. 716 s.

INOUE, Muneo (Ed.). *Reikai kan'jóku džiten*. Tokio: Sótakuša šuppan, 2008. 13. vyd. 625 s. ISBN 978-4-87138-145-1.

LABUS, David, SÝKORA, Jan. *Japonsko český studijní znakový slovník*. Praha: Paseka, 2005, 625 s., ISBN 80-7185-736-X.

LAKOFF, George. JOHNSON Mark. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 1. vyd., 242 s. ISBN 0-226-46801-1.

MALÁ, Jiřina. *Einführung in die deutsche Phraseologie* [prednáška]. Brno, MUNI 2011.

MRHAČOVÁ, Eva. *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Tematický slovník I. Ostrava: Ostravská univerzita Ostrava, 1999. 1. vyd. 162 s. ISBN 80-7024-537-7.

NELSON, Andrew N. *The New Nelson Japanese – English Dictionary*. Rutland (Vermont): Tuttle Publishing, 1997, 1600 s. ISBN 978-4-8053-0738-0.

Nihongo kokugo daidžiten. 1. svazek. Tokio: Šógakukan, 2000. 2. vyd. ISBN 4-06-521002-8.

Nihongo kokugo daidžiten. 2. svazek. Tokio: Šógakukan, 2001. 2. vyd. ISBN 4-09-125002-7.

Nihongo kokugo daidžiten. 10. svazek. Tokio: Šógakukan, 2001. 2. vyd. ISBN 4-09-521010-9.

OGASAWARA, Nobujuki. *Bun'jarei – nihongo no kanjōhjógen*. Tokio: Senmon kjóiku, 1999. 3. vyd. 205 s. ISBN 4-88324-301-X.

SCHWARZOVÁ, Monika. *Úvod do kognitivní lingvistiky*. Praha: Dauphin 2009. 2. vyd. 206 s. ISBN 978-80-7272-155-9.

ŠIRAIŠI, Daidži. *Kokugokan'joku džiten*. Tokio: Tókjódó šuppan, 1995, 29. vyd., 328 s. ISBN 4-490-10050-7.

USUDA, Džingoró (Ed.). *Kotowaza džiten*. Tokio: Nittó šoin, 1974. 684 s.

VAŇKOVÁ, Irena. NEBESKÁ, Iva. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie et al. *Co na srdci, to na jazyku: Kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0919-3.

VAŇKOVÁ, Irena. *Nádobá plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Karolinum, 2007. 1. vyd., 312 s. ISBN 978-80-246-1122-8.

VAŇKOVÁ, Irena. *Jazykový obraz zvířat v češtině [prednáška]*. Olomouc, UP 2013.

Seznam příloh

Tabulka č. 1: České frazeologismy s komponentem ,pes‘

Tabulka č. 2: Japonské frazeologismy s komponentem ,pes‘

Tabulka č. 3: České frazeologismy s komponentem ,kočka‘

Tabulka č. 4: Japonské frazeologismy s komponentem ,kočka‘

Tabulka č. 5: České frazeologismy s komponentem ,kůň‘

Tabulka č. 6: Japonské frazeologismy s komponentem ,kůň‘

Tabulka č. 7: České frazeologismy s komponentem ,myš‘

Tabulka č. 8: Japonské frazeologismy s komponentem ,myš‘

Frazeologismy a jejich vysvětlení jsou excerpovány ze slovníků uvedených v části Metodologie. Zpracování to tabulky je prací autorky.

Přílohy

Tabulka č. 1: České frazeologismy s komponentem „pes“

PES	Frazeologismus	Význam
1	být věrný jako pes	být někomu úplně oddán
2	chodit/běhat za někým jako pes	být někomu věrný
3	být poslušný jako pejsek	být velmi poslušný
4	psí oddanost	úplná oddanost jinému člověku
5	ten pes jeden/ty jsi ale pes	krutý, bezcitný člověk
6	být na někoho jako pes	bezcitné, kruté chování
7	být na sebe jako dva psi	chovat se k sobě nemilosrdně
8	vyhnat někoho jako prašivého psa	vyhnat někoho nelítostně
9	psí počasí	špatné počasí
10	psí zima	velká zima
11	mít psí den	mít špatný/neúspěšný den
12	mít psí život	mít těžký život, být neúspěšný
13	mít psí náladu	mít špatnou náladu
14	být/mít se/malovat/psát/recitovat/střílet pod psa	dělat tyto aktivity špatně, nešikovně
15	to je rovné/křivé jako když pes chčije	je to úplně křivé
16	život je pes	život je těžký
17	jde mu to jako psovi pastva	je v tom nešikovný
18	dělat něco jako když se pes pase	dělat něco nešikovně
19	tancovat jako když psa zebou nohy	tancovat těžkopádně, nešikovně
20	výt jako pes na měsíc	falešně zpívat
21	být zlý jako pes	být velmi zlý
22	být unavený/utahaný jako pes	být velmi unavený, vyčerpaný
23	bolí/pálí/štípe to jako pes	bolí/pálí/štípe to hodně
24	být pes na pořádek	být přehnaně pořádkumilovný
25	i psovi do boudy by vlezl	přehnaně zvědavý člověk
26	mlít hubou jako pes ocasem	bez přestání mluvit
27	byl tak ožralý, že říkal psovi slečno	byl nadmíru opilý
28	platný/užitečný jako pes v kostele	neužitečný
29	platný/užitečný jako slepý pes na lovu	neužitečný
30	přít se o psí chlup	přít se o nepodstatnou věc
31	nestojí to ani za psí štěk/stojí to za psí štěk	je to nepodstatné
32	být důležitý jak psí hovno	být úplně nedůležitý
33	psí hlas k měsíci/do nebe nedoletí	je to bezvýznamné/je to hloupý nápad
34	Pánbůh psí hlas neslyší	je to bezvýznamné/je to hloupý nápad
35	venku je počasí, že by ani psa nevyhnal	venku je velmi špatné počasí
36	to by ani pes nežral	je to nechutné jídlo
37	ani pes o něj nezavádí	nikdo si jej nevšímá
38	ani pes po něm neštěkne	nikdo si jej nevšímá/ztratil svůj vliv
39	ani pes by od něho kůrku chleba nevzal	člověk, kterým ostatní opovrhují
40	i pes touží po pohlazení	každý člověk touží po pochvalě

41	cítit se/připadat si/být jako prašivý pes	cítit se poníženě
42	chodí/je/kouká/sedí/vypadá jako spráskaný pes	vypadá zuboženě
43	jednat/zacházet s někým hůř než se psem	ponižování někoho druhého
44	honit někoho jako psa	neustále popohánění někoho, často potupným způsobem
45	házet někomu něco jako psovi kost	podávání věci opovržlivým způsobem
46	hrát hundy	hraní podřadných a malých rolí
47	být vztekklý jako pes	být hodně rozzuřený
48	řádit/vyvádět/vyletět jako vztekklý pes	náhle a intenzivně se rozčítit
49	být/utrhnout se/utrhnout se na někoho jako na psa	nečekaná/neoprávněná vztekklá odpověď
50	vynadat někomu jako psovi/seřvat někoho jako psa	intenzivní vyhubování
51	štěkat na někoho jako pes	slovně na někoho útočit
52	tahat se o něco jako psi o kost	zuřivě se o něčem dohadovat
53	dorážet na někoho jako pes/psi	slovní nebo fyzické napadení
54	vrhnout se na někoho jako psi	fyzicky na někoho zaútočit
55	hnát/rozehnat se za někým jako vztekklý pes	prudce na někoho zaútočit
56	zmlátit/zbít někoho jako psa	v zuřivosti někoho brutálně potrestat
57	rvát se o něco jako o psi kost	zuřivě se o něco bít
58	rvát se jako psi	zuřivě se bít
59	zastřelit někoho jako psa	zabít někoho v zuřivosti
60	je tam zima jako v psí boudě	je tam velká, nepříjemná zima
61	studený jako psi nos/čumák	velmi studený
62	být zmrzlý jako psi/sobolí hovno	být velmi zmrzlý
63	třást se jako malej pes/ratlík	třást se od zimy/strachu
64	mít hlad/být hladový jako pes	mít velký hlad
65	být hubený/vychrtlý jako pes	být vyhublý
66	smrdět jako psi kšíry	nepříjemně zapáchat
67	chodit kolem něčeho jako mlsný pes	mít na něco chuť
68	unavený/utahaný jako pes/štěně	velmi unavený
69	honit se jako pes	neustále pracovat
70	být opuštěný jako pes	nemít při sobě nikoho blízkého
71	zajít/chcípnout jako prašivý pes u cesty	zemřít osaměle, bez přítomnosti blízkých
72	pes, který štěká, nekouše	označení člověka, který hodně vyhrožuje/slibuje, ale daná slova neuskutečňuje
73	každý pes na svém dvoře nejsilněji štěká	člověk se cítí silněji ve vlastním prostředí než v cizím
74	chválené maso psi žerou	chválená věc nemusí být kvalitní
75	to hluchej neslyšel a pes to nežral/svět to neviděl, pes to nežral	není to tak neobvyklé, jak se o tom říká
76	nasazovat někomu psi hlavu	pomlouvat někoho
77	bylo/je jich tam jako psů	bylo/je jich tam mnoho
78	mnoho psů zajícova smrt	je nemožné ubránit se přesile
79	ani psi noha tu nezůstala	nezůstal tu nikdo
80	chtít učit starého psa štěkat	poučování někoho, kdo už je zkušený
81	starého psa novým kouskům nenaučíš	starý člověk se těžko zbavuje svých

		návyků/osvojuje si návyky nové
82	zkusit/vytrpět jako pes	projít mnohými těžkými situacemi
83	pes psa pozná	lidé podobného založení jsou si blízcí
84	kdo se psy léhá, s blechami vstává	člověk ve špatné společnosti přebírá špatné návyky
85	je to jeden pes	všechno je to stejně špatné
86	být každý pes jiná ves	každý je jiný
87	sluší mu to jako psovi uši	nesedí mu to
88	vypadat jako psí kšíry	vypadat nemožně
89	uvázaný jako pes u boudy	zavázanost povinnostmi
90	otřepat/oklepat se jako pes	rychle se z něčeho vzpamatovat
91	honem se ani pes nevysere	některé věci nelze uspěchat
92	ať si psi štekají, karavana jde dál	nezastavitelnost času a vývoje
93	hodina mezi psem a vlkem	ranní šíření/rozpoložení mezi napětím a nejistotou
94	v tom je zakopaný pes	v tom je podstata/příčina problému
95	chodit kolem něčeho jako pes kolem horké kaše	obcházet problém, vyhýbat se řešení
96	ospalý jako štěně	hodně ospalý
97	hravý jako štěně	dětsky hravý
98	přítulný jako štěně	přítulný jako dítě
99	vynést někoho ven jako štěně	vynést někoho snadně
100	je to ještě úplně štěně	chová se jako dítě
101	dělat na někoho psí oči/mít psí oči	prosebně se na někoho dívat
102	mít se rádi jako pes a kočka	chovat se k sobě nepřátelsky
103	dělat psí kusy	zbrklé chování
104	chovat se jako když pustí psa z řetězu/chovat se jako pes puštěný ze řetězu	chovat se nevázaně, bujaře
105	chodit jako panský pes	chodit naboso
106	hlídací pes	kontrolní orgán
107	spát jako na psí kůži	spát lehce
108	nemá, čím by za psem hodil	je krajně chudý
109	žít na psí knížku	žít spolu nesezdání
110	tam/tady/tu chcípl pes	je tam/tu nuda
111	to by pes chcípnul	náročná/nebezpečná situace
112	mrtvý pes neštěká	mrtvý člověk už nemůže nic prozradit/nikomu ublížit
113	dobrá je psovi moucha	v nouzi si člověk musí vystačit s málem
114	živý pes je lepší jako mrtvý pes	třeba se uspokojit i s horší, ale dostupnou možností
115	kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde	důvod k výtkám je snadné najít
116	pán poručil psovi, pes ocasovi, ocas si lehl, ani se nehl	přesouvání povinností na jiného člověka
117	sněds psovi voběd a teď za něj musíš štekat	označení škytajícího člověka

Tabulka č. 2: Japonské frazémy s komponentem „pes“

犬	Frazeologismus	Přepis	Doslovní překlad	Význam
1	犬も朋輩鷹も朋輩	<i>inu mo hōbai taka mo hōbai</i>	i pes je přítel, i jestřáb je přítel	každý by měl vystupovat přátelsky
2	犬も人を見れば尾を振る	<i>inu mo hito o mireba o o furu</i>	i pes, když uvidí člověka, zavrtí ocasem	poslušnost
3	犬は三日飼えば三年恩を忘れぬ	<i>inu wa mikka kaeba sannennon o wasurenu</i>	když chováš psa tři dny, tři roky na laskavost nezapomene	věrnost
4	家の前の瘦犬	<i>ie no mae no jaseinu</i>	hubený pes před domem	věrnost
5	犬になるなら大家の犬になれ	<i>inu ni naru nara ója no inu ni nare</i>	když se máš stát psem, staň se psem bohatého pána	je důležité vybrat si dobrého partnera
6	大所の犬になるとも小所の犬となるな	<i>ódoko no inu ni naru to mo kodoko no inu to naruna</i>	když se chceš stát psem bohaté rodiny, nesmíš se stát psem nízké rodiny	když chceš něco dokázat, musíš si vybrat dobré partnery
7	犬に論語	<i>inu ni rongo</i>	psovi Konfuciový spisy	dát něco cenného člověku, který to neocení
8	犬も歩けば棒にあたる	<i>inu mo arukeba bó ni ataru</i>	i psa při chůzi trefí palice	každý se může zmýlit
9	犬の遠吠え	<i>inu no tóboe</i>	vzdálené vytí psa	nesmělost
10	犬骨折って鷹の餌食	<i>inu hone otte taka no edžiki</i>	pes se snaží, kořist je jestřábova	ztracení věci, která už byla jednou získána
11	捨て犬に握り飯	<i>sute inu ni nigirimeši</i>	toulavému psovi dávat hnětenou rýži	zbytečná námaha
12	犬に肴の番	<i>inu ni sakana no ban</i>	dát psovi na starosti rybu	svěřit něco nesprávnému člověku
13	犬死に	<i>inudži ni</i>	psí smrtí	zbytečná smrt
14	驢鳴犬吠	<i>romei kenbei</i>	hýkání osla, štěkot psa	něco, co nemá cenu poslouchat
15	暗りの犬の糞	<i>kuragari no inu no kuso</i>	psí výkal ve tmě	zakrývat neúspěch, když o něm druhý člověk neví
16	食付く犬は吠えつかぬ	<i>kuicuku inu wa hoe cukanu</i>	pes, který žere, nevyje	člověk, který moc vyhrožuje, je méně nebezpečný než ten, který je ticho
17	飼い犬に手を噛まれる	<i>kai inu ni te o kumareru</i>	být pokousán psem, kterého chováš	být zrazen
18	犬の糞で敵をとる	<i>inu no kuso de kataki</i>	chytit nepřítele	pomsta nečestnou

		<i>o toru</i>	psími výkaly	metodou
19	大犬は小犬をせめ小犬は糞せめる	<i>ooinu wa koinu o seme koinu wa kuso semeru</i>	velký pes obviňuje malého, malý pes obviňuje výkal	obviňování níže postavených
20	殿の犬には食われ損	<i>dono no inu ni wa kuwarezon</i>	škoda z pokousání panským psem	být donucen snášet chování mocnějšího člověka
21	犬の一年は三日	<i>inu no ičinen wa mikka</i>	jeden rok psa jsou tři dny	život je krátký
22	犬一代に狸一匹	<i>inu ičidai ni tanuki ippiki</i>	pes za deset let (chytí) jednoho tanuki	velké šance nepřichází často
23	吠える犬にけしかける	<i>hoeru inu ni kašikakeru</i>	vybízet štěkajícího psa	mocné/silné věci přidávat ještě více síly/moci
24	犬の糞に所びいき	<i>inu no kuso ni tokoro biiki</i>	i psí výkal má rád své místo	každý má rád místo, kde bydlí
25	犬も喰わぬ	<i>inu mo kuwanu</i>	ani pes nežere	je to nechutné jídlo
26	犬が西向きゃ尾は東	<i>inu ga nišimuki ja o wa higaši</i>	když směřuje pes na západ, ocas směřuje na východ	to je samozřejmé
27	犬と猿	<i>inu to saru</i>	pes a opice	nepřátelé
28	犬猿の仲	<i>kenen no naka</i>	kamarádi pes a opice	nepřátelé
29	犬は人につき猫は家につく	<i>inu wa hito ni cuki neko wa ie ni cuku</i>	pes je věrný pánovi, kočka je věrná domu	opozice věrnost ↔ nezávislost
30	犬馬の労	<i>kenba no ró</i>	práce psa a koně	pracovat pro někoho ze všech sil

Tabulka č. 3: České frazeologismy s komponentem ,kočka‘

KOČKA	Frazeologismus	Význam
1	to je ale kočka	je to atraktivní žena
2	mlsný kocour	člověk vybíravý v jídle/starší muž chtivý milostných požitků
3	starý kocour	nevrlý starší muž/starší záletník
4	to je ale starý mlsný kocour	záletník, většinou starší
5	mhouřit oči jako kocour/kočka	přivírat oči spokojeností/únavou/před sluncem
6	mít oči/vidět jako kočka	mít dobrý zrak, bystré oči
7	oči někomu svítí jako kočce	někoho oči jsou rozzářené radostí/očekáváním
8	vyvalovat oči jako když kocour sere do řezanky	vyvalovat oči při velké námaze
9	mít drápy jako kocour/kočka	mít dlouhé, ostré, často i zanedbané nehty
10	škrábat jako kocour/kočka	zraňovat nehty, často až do krve

11	podívej se kočce pod ocas	výzva aby se někdo stále neprohlížel v zrcadle
12	být mrštný/hbitý jako kočka	být velmi obratný/rychle reagovat
13	chodit/našlapovat jako kočka	našlapovat lehce, neslyšně
14	kočičí chůze	neslyšná tichá chůze
15	kočičí mrštnost	velká obratnost
16	kočičí pohyby	měkké, tiché pohyby
17	stočit se do klubíčka jako kočka	lehnout si do pohodlné polohy
18	mít život/devět životů/sedm životů jako kočka	být odolný, umět hodně vydržet
19	mít kočičí život/život jako kočka	být odolný
20	kočka dopadne vždycky na všechny čtyři	šikovný člověk vyvázne z každé situace
21	psát/škrábat/drápat jako kocour	psát nedbale, nečitelně
22	hrát/zpívat jako když kočku tahá za ocas/šlape kočce na ocas	falešné hraní/zpěv
23	kočičí muzika	falešná muzika
24	vypadat v něčem jako kocour v botách	vypadat v nadměrně velké obuvi směšně
25	ráda kočka ryby jí, ale do vody se jí nechce	popis člověka, který touží po mnohých věcech, ale nedělá nic proto, aby je získal
26	chodit kolem něčeho jako kocour/kočka kolem horké kaše	obcházet problém, vyhýbat se řešení
27	ježít/naježít vousy jako kocour	rozzlobit se/být připraven bránit se
28	prskat jako kočka/kocour	plivat po ochutnání nedobrého jídla/vztekle reagovat
29	přenášet/tahat něco sem tam jako kočka kotáta	dělat opětovně zbytečnou věc
30	to je pro/na kočku	to je k ničemu
31	být falešný jako kočka/být falešná kočka	být neupřímný
32	být lstivý jako kočka	být zrádný
33	kočičí zlato/stříbro	nepravé zlato/stříbro, napodobenina
34	být úlisný jako kočka	být neupřímně zdvořilý, lichotný
35	lísat se jako kočka	mazlivým chováním usilovat o něčí přízeň
36	kočičí povaha	úlisná povaha
37	kupovat kočku v pytli	neprohlédnout si kupované zboží
38	být mlsný jako kocour/kočka	vybírat si v jídle
39	olizovat se jako mlsný kocour	olizovat se v očekávání dobrého jídla nebo při vzpomínce na něj
40	být hravý jako kotě	být dětsky hravý
41	být přítulný jako kotě	být dětsky přítulný
42	vykukovat jako kotě zpod almárky	dívat se nesměle, zvědavě z úkrytu

43	být slepý jak kotě	být krátkozraký
44	být ospalý/utahaný jako kotě/kočka	být velmi vyčerpán
45	utopit někoho jako kotě	utopit někoho snadno a nemilosrdně
46	vypadat/být jako utopené kotě	být promočený a zubožený
47	jsou na sebe jako kočka s myši/mají se rádi jako kočka s myši	nemají se rádi
48	když není kocour/kočka doma, myši mají přé/bál/posvícení	v nepřítomnosti nadřízeného si každý dělá, co se mu zachce
49	koukat se/dívat se na někoho jako kočka na myš	dívat se na někoho upřeně, pohledem, který naznačuje převahu
50	číhat na někoho jako kočka na myš	bedlivě někoho sledovat s cílem využít jeho chyby k zaútočení
51	kočce o myších se snívá	přemýšlení o další kořisti, potěšení z budoucího vítězství
52	hrát si s někým jako kočka s myši	pohrávat se s někým, dávat někomu najevo svou převahu
53	mají se rádi/jsou na sebe jako pes a kočka	nemají se rádi
54	nemá vždycky kocour posvícení	nelze mít stále úspěch
55	potmě je každá kočka černá	nevědět rozlišit dobré od zlého
56	až kočička vejce snese	to se nikdy nestane
57	chtít učít starého kocoura myši chytat	chtít poučovat zkušeného
58	mýt se jako kočka	mýt se pečlivě a pomalu
59	příst jako kočka	být šťastný, spokojený
60	svěřit kočce pečení	důvěřovat nesprávnému člověku
61	dělat/nadělat někde kocoury	dělat zřetelné šmouhy, pruhy

Tabulka č. 4: Japonské frazeologismy s komponentem ‚kočka‘

猫	Frazeologismus	Přepis	Doslovní překlad	Význam
1	猫の魚辞退	<i>neko no uo džitai</i>	odmítnutí ryby kočkou	schovávání svého pravého charakteru
2	猫かぶり	<i>nekokaburi</i>	zakrývat kočku	skrývání pravého charakteru, předstírání nevědomosti
3	借りて来た猫	<i>karitekita neko</i>	jako půjčená kočka	chovat nezvykle ukázněně
4	猫糞	<i>nekobaba</i>	kočičí výkaly	zakrývání špatné věci/konání
5	猫糞に決め込む	<i>nekobaba o kimekomu</i>	jako kdyby to byly kočičí výkaly	zakrývání špatné věci/konání

6	猫の子を貰うよう	<i>neko no ko o morau jó</i>	jako když dostane koťátko	něco není tak jednoduché, jak se zdá
7	皿嘗めた猫が科を負う	<i>sara nameta neko ga toga o ou</i>	kočka, která vylíže talíř, utrpí trest	potrestán je malý viník a ne ten hlavní
8	鳴く猫は鼠を捕らぬ	<i>naku neko wa nezumi o toranu</i>	kočka, která mňouká, nechytá myši	člověk, který moc mluví, toho tolik neudělá
9	猟ある猫は爪をかくす	<i>rjó aru neko wa cume o kakusu</i>	kočka, která je na lovu, ukrývá dráčky	člověk, který má určité schopnosti, ale nemluví o nich
10	猫に胡桃あずける	<i>neko ni kurumi azukeru</i>	dát kočce na starosti ořech	nechápvost/nevděčnost
11	猫に小判	<i>neko ni koban</i>	dávat kočce <i>kobany</i>	nechápvost/nevděčnost
12	豚に念仏猫に経	<i>buta ni nenbucu neko ni kjó</i>	praseti formulku <i>nenbucu</i> , kočce sútru	nechápvost/nevděčnost
13	猫に鯉節	<i>neko ni kacubuši</i>	dát kočce <i>kacubuši</i>	svěření určité záležitosti nesprávnému člověku
14	鼠とらぬ猫	<i>nezumi toranu neko</i>	kočka, která nechytá myši	zbytečná věc
15	猫の尻尾	<i>neko no šippo</i>	kočičí ocas	zbytečná věc
16	たくらだ猫の隣歩き	<i>takurada neko no tonari aruki</i>	chození po okolí hloupé kočky	nepotřebná věc
17	猫の追うより皿を引け	<i>neko no ou jori sara o hike</i>	namísto toho, abys odháněl kočku, zbav se talíře	zbav se příčiny, ne problému
18	猫の目のよう	<i>neko no me no jó</i>	jako kočičí oči	proměnlivost
19	女の心は猫の眼	<i>onna no kokoro wa neko no me</i>	ženské srdce je kočičí oko	ženské srdce se často mění
20	猫は禿げても猫	<i>neko wa hagete mo neko</i>	i když kočka vypelichá, stále je to kočka	nic se nemůže změnit úplně
21	猫に居るのは屋根の上鳥の居るのは木の上	<i>neko ni iru no wa jane no ue karasu no iru no wa ki no ue</i>	kočka sedí na střeše, vrána sedí na stromě	všechno má své místo
22	猫が肥えれば鯉節が痩せる	<i>neko ga koereba kacubuši ga jaseru</i>	když kočka přibere, <i>kacubuši</i> zhubne	když se jedna věc zlepší, druhá se zhorší
23	男猫が子を生む	<i>otokoneko ga ko o umu</i>	kocour porodí koťata	situace, která nemůže nastat
24	猫に天木蓼	<i>neko ni matatabi</i>	dát kočce <i>matatabi</i>	věc, která má na člověka efekt
25	結構毛だらけ猫灰だらけ	<i>kekko ke darake neko hai darake</i>	kočka plná chlupů je plná i popela	daná věc/situace je v pořádku
26	猫が顔を洗うと雨	<i>neko ga kao o arau to ame</i>	když si kočka umývá tvář, bude pršet	pořekadlo o počasí
27	秋の雨が降れば猫の	<i>aki no ame ga fureba</i>	když prší podzimní	pořekadlo o počasí

	顔が三尺になる	<i>neko no kao ga sandžaku ni naru</i>	děšť, kočičí tvář se natáhne na tři šaku	
28	猫も額にある物を鼠の窺う	<i>neko no hitai ni aru mono o nezumi no ukagau</i>	myš se dívá na věc, kterou má kočka na čele	nedosažitelná věc
29	窮鼠猫を囓む	<i>kjúso neko o kamu</i>	myš zahnaná do kouta kousne kočku	i slabý jedinec se v krajné situaci může postavit silnějšímu
30	猫の前の鼠	<i>neko no mae no nezumi</i>	myš před kočkou	ustrnulost, neschopnost postavit se silnějšímu protivníkovi
31	猫は虎の心を知らず	<i>neko wa tora no kokoro o širazu</i>	kočka nezná pocity tygra	člověk nižšího postavení nemůže pochopit pocity člověka výše postaveného
32	猫にもなれば虎にもなる	<i>neko ni mo nareba tora ni mo naru</i>	může se stát kočkou, ale může se stát též tygrem	dle reakcí partnera se člověk může chovat ukázněně i divoce
33	猫は三年飼っても三日で恩を忘れる	<i>neko wa sannnen katte mo mikka de on o wasureru</i>	i když chováš kočku tři roky, za tři dny na laskavost zapomene	nezávaznost vůči pánovi
34	猫の手も借りたい	<i>neko no te mo karitai</i>	půjčil bych si i kočičí ruku	kdokoli by mi mohl pomoci
35	猫の首に鈴	<i>neko no kubi ni suzu</i>	kočce na krk zvoneček	dobrý nápad, který není zrealizovaný
36	猫なで声	<i>nako nadegoe</i>	hlas kočky, když je hlazena	vábivý, někdy i úlisný hlas
37	猫の額	<i>neko no hitai</i>	kočičí čelo	úzký předmět
38	猫も杓子も	<i>neko mo šakuši mo</i>	kočka i bambusová lžíce	jedno i druhé, ten i ten

Tabulka č. 5: České frazeologismy s komponentem ‚kůň‘

KŮŇ	Frazeologismus	Význam
1	být zapřažený jako kůň	mít v určitém období mnoho práce
2	dřít se jako kůň	těžce pracovat
3	být uštváný jako kůň	být unavený (po dlouhé práci/běhu)
4	být zedřený jako kůň/drožkářská kobyla	být vysílený po namáhavé fyzické práci
5	být silný/mít sílu jako kůň	být moc silný
6	to je ostré/silné jako když kopne kůň	ostré jídlo/silná rána
7	to je dávka jako pro koně/to je koňská dávka	neobyčejně velká/silná dávka
8	kobyla jedna/to je ale kobyla	je to silná žena

9	potit se/být zpocený jako kůň	být zpocený silně a nepříjemně
10	řehtat se jako kůň/kobyła	smát se hlučně, bez zábran
11	říčet jako kůň	řvát/hlučně se smát
12	mít zadek jako pivovarský kůň/klisna/kobyła	mít velký, objemný zadek
13	dupat jako kůň/kobyła	hlučně našlapovat
14	kopat/bít kolem sebe jako splašený kůň	při ohrožení nepřiměřeně reagovat
15	zkusit/vytrpět/trpět jako kůň	mnoho vytrpět, projít si negativními zkušenostmi
16	vydržet/snést jako kůň	mimořádná fyzická odolnost
17	koňská nátura	člověk, který hodně vydrží
18	bude tam jako na koni	přijde rychle
19	běžet/letět jako splašený kůň	rychle běžet
20	čas běží jako splašený kůň	čas ubíhá rychle a nezadržitelně
21	prásknout do koní	rychle utéct/zrychlit tempo
22	pro slíbené jeď na rychlém koni	lidé na plnění slibů zapomínají, proto je o něj třeba žádat co nejdříve
23	vsadit na správného/špatného koně	podporovat vhodného/nevhodného člověka
24	být něčí kůň	být něčí oblíbenec
25	být na koni	mít moc nad někým něčím
26	kdo bývá na koni, bývá i pod koněm	musí se počítat s tím, že když je člověk úspěšný, může se přihodit i neúspěch
27	nemoc/neštěstí na koni přijíždí, ale pěšky odchází	nemoc/neštěstí přichází rychle, ale zbavit se ho trvá dlouho
28	kůň jeden/to je ale kůň	člověk, který udělal chybu
29	kobyła má čtyři nohy, a přece/a taky zakopne	každý může udělat chybu
30	koňský nápad	hloupý nápad
31	hledá kobyļu a sedí na ní	hledá to, co je očividné, dostupné
32	sedlat koně od ocasu	dělat něco v nesprávném pořadí
33	zapřahat koně za vůz/vůz za koně	dělat něco naopak, nesmyslným a nepřirozeným způsobem
34	kovářova kobyła chodí bosa	člověk doma nemá věc, kterou sám vyrábí nebo prodává
35	pozlacená uzda nedělá lepšího koně	krásná forma nemá vliv na vnitřek
36	když už do pekla, tak na pěkném koni	konání zlé věci má stát za to
37	darovanému koni na zuby nehleď	dary neposuzuj
38	mít svého koníčka	mít hobby, zálibu
39	pást koníčky/hříbata	pozice dítěte, které leží na břiše se zvednutou hlavou
40	být bujný jako mladé hříbě	velmi čilý
41	být hravý jako hříbě	být dětsky hravý
42	skotačit/poskakovat jako mladé hříbě	být energický

43	mít někoho rád jako valach hříbě	mít někoho moc rád
44	nechme to na koňovi, ten má větší hlavu	neřešme ten problém, vyřeší se i sám
45	ani párem koní ho tam nedostaneš/s ním nehneš	je to tvrdohlavý člověk
46	když jsou dva na koni, jeden musí sedět vzadu	skupinu musí vést vždy jen jeden
47	nemáš-li koně, choď pěšky	třeba se uspokojit s dostupnými možnostmi
48	kůň je jednou hříbětem, člověk dvakrát dítětem	člověk se ve stáří vrací do dětských let
49	koně chval teprve po měsíci a ženu po roce	chval s rozvahou
50	až kobyle rohy narostou	nikdy, je to situace, která nemůže nastat
51	koně, ženu a flintu nikdy nepůjčuj	úplně nedůvěřuj nikomu
52	kůň k tahu, pták k letu a člověk k práci	každý má jiné danosti a ty musí využívat
53	bílý kůň	prostředník nelegálního obchodu
54	trojský kůň	obratně vymyšlená lest
55	svatý Martin přijel na bílém koni	na svátek svatého Martina (11. 11.) napadl sníh

Tabulka č. 6: Japonské frazeologismy s komponentem ‚kůň‘

馬	Frazeologismus	Přepis	Doslovní překlad	Význam
1	瘦馬に重荷	<i>jowauma ni omoni</i>	hubenému koni těžký náklad	příliš mnoho práce
2	生き馬の目を抜く	<i>iki uma no me o nuku</i>	vybrat oko živému koni	šikovnost v práci
3	馬力を掛ける	<i>bariki o kakeru</i>	zapřáhnout koňskou silou	energická práce
4	馬も買わずに鞍買う	<i>uma mo kawazu ni kura kau</i>	koupit si sedlo bez toho aby koupil koně	dělání věcí v nesprávném pořadí
5	早い馬も千里のろい 牛も千里	<i>hajai uma mo senri noroi uši mo senri</i>	jak rychlý kůň tisíc <i>ri</i> , tak pomalá kráva tisíc <i>ri</i>	tak či tak se tam dostaneš, tak si cestu užij
6	跛馬宵から乗り出せ	<i>bikkoumajoi kara noridase</i>	vyrazit na jízdu od nešikovného koně	pomalejší musí začít dřív
7	将棋早馬碁は思案	<i>šógi hajauma go wa šian</i>	rychlý kůň v <i>šógi</i> , <i>go</i> je přemýšlení	někdy je potřebná rychlost, jindy je potřebné přemýšlení
8	弱馬道を急ぐ	<i>jowauma miči o isogu</i>	slabý kůň cestou spěchá	slabý člověk je zbrklý
9	壁に馬を乗りかける	<i>kabe ni uma o norikakeru</i>	jet s koněm proti zdi	rychle se vysílit
10	鞍掛馬の稽古	<i>kurakakeuma no keiko</i>	cvičení na koni se sedlem	je důležité učit se praxí

11	馬は馬方	<i>uma wa umakata</i>	kůň je jezdec	situace závisí od zkušenosti/nezkušenosti člověka
12	老いたる馬は道を忘れず	<i>oitaru uma wa miči o wasurezu</i>	starý kůň cestu nezapomene	starý člověk je zkušený
13	老馬の智	<i>róba no či</i>	moudrost starého koně	starý člověk je moudrý
14	馬持たずに馬貸すな	<i>uma motazu ni uma kasuna</i>	když nechováš koně, nepůjčuj si ho	když nemáš zkušenosti, nemůžeš to dělat
15	馬に乗るまでは牛に乗れ	<i>uma ni noru made wa uši ni nore</i>	dokud nemůžeš jezdit na koni, jezdi na krávé	zvol si spíše horší, ale dostupnější možnost
16	牛を馬に乗換える	<i>uši o uma ni norikaeru</i>	přesednout si z krávy na koně	zvolit si nejlepší metodu
17	噛む馬は終いまで噛む	<i>kamu uma wa šimai made kamu</i>	kousající kůň kouše až do smrti	zlovyků se nelze lehce zbavit
18	跳ねる馬は死んでも跳ねる	<i>haberu uma wa šindemo haneru</i>	skáčící kůň bude skákat i po smrti	zlovyků se nelze lehce zbavit
19	癖なき馬は行かず	<i>kuse naki uma wa ikazu</i>	kůň bez zlovyků nepojede	nemít zlovyky neznamená mít úspěch
20	癖ある馬に能あり	<i>kuse aru uma ni nóari</i>	kůň se zlovyky má rozum	máme i zlovyky, máme i dobré vlastnosti
21	癖ある馬に乗りあり	<i>kuse aru uma ni noriari</i>	jezdit s koněm, který má zlovyky	úsilím se zlovyky dají ovládat
22	千里の馬も蹴躓き	<i>senri no uma mo kecumazuki</i>	i kůň tisících <i>ri</i> zakopne	každý může udělat chybu
23	竜馬の躓き	<i>rjúme no cumazuki</i>	zakopnutí se dobrého koně	každý může udělat chybu
24	名馬に癖あり	<i>meiba ni kuse ari</i>	skvělý kůň má chybičky	každý člověk má nějaké nedostatky
25	人喰馬にも合口	<i>hito kurai uma ni mo aikuči</i>	i kůň, který kouše, má přítele	i s chybami se dá dosáhnout úspěchu
26	跛馬も主が褒める	<i>bikkouma mo nuši ga homeru</i>	pán chválí i nešikovného koně	i s chybami se dá dosáhnout úspěchu
27	馬の耳に風	<i>uma no mimi ni kaze</i>	vítr do uší koně	nepochopení/nevděčnost
28	馬の耳に念仏	<i>uma no mimi ni nenbucu</i>	<i>nenbucu</i> do uší koně	nepochopení/nevděčnost
29	馬耳東風	<i>badži tófu</i>	východní vítr do ucha koně	nepochopení/nevděčnost
30	駈け馬に鞭	<i>kake uma ni muči</i>	běžícímu koni bičem	povzbuzování/zlepšování toho, co je už dobré
31	行く馬に鞭	<i>juku uma ni muči</i>	jedoucímu koni bičem	povzbuzování/zlepšování toho, co je už dobré
32	走り馬にも鞭	<i>haširi uma ni mo muči</i>	do běžícího koně bičem	povzbuzování/zlepšování toho, co je už dobré
33	駑馬に鞭打つ	<i>toba ni muči ucu</i>	bičem bít slabého koně	povzbuzovat slabého člověka
34	鹿を指して馬となす	<i>šika o sašite uma to</i>	ukazovat na jelena a	není to takové, jaké nám

		<i>nasu</i>	je to kůň	to druhý člověk předkládá
35	馬を鹿	<i>uma o šika</i>	z koně jelena	prosazování nesprávné věci
36	驢を呼んで馬となす	<i>ro o jonde ba to nasu</i>	zavolá osla a přijde kůň	není to takové, jaké se to zdálo
37	馬脚をあらわす	<i>bakjaku o arawasu</i>	ukázat nohy koně	odhalit své skryté schopnosti
38	白馬は馬にあらず	<i>hakuba wa uma ni arazu</i>	bílý kůň není koněm	hrát si se slovy, mudrovat
39	瘦馬の声嚇し	<i>jaseuma no koe odoši</i>	vyhrožování hlasem hubeného koně	prázdné vyhrůžky člověka, který není mocný
40	内で掃除せぬ馬は外で毛を振る	<i>uči de sódzisenu uma wa soto de ke o furu</i>	koni, který doma nemá pořádek, venku padají chlupy	špatné návyky se ve společnosti poznají
41	腐り縄に馬をつなぐ	<i>kusari nawa ni uma o cunagu</i>	uvázat koně špatným lanem	situace bez naděje na úspěch
42	死馬にも鍼	<i>šiniuma ni mo hari</i>	vpichovat jehlu i do mrtvého koně	i v zdánlivě beznadějně situaci je třeba udělat vše, co je v našich silách
43	死馬に鍼さす	<i>šiniuma ni hari sasu</i>	vpichovat jehlou do mrtvého koně	zbytečné konání
44	百で買った馬のよう	<i>hjaku de katta uma no jó</i>	jako když koupíš koně za stovku	zbytečná věc/líný člověk
45	鳥もちで馬を刺す	<i>torimoči de uma o sasu</i>	přilepit koně na ptačí lep	nemůže se to stát problémem
46	裸馬の捨鞭	<i>hadaka uma no sutemuči</i>	vyhozená palice nahého koně	ztráta celého majetku
47	瘦馬の行先は草まで枯れる	<i>jaseuma no jukisaki wa kusa made kareru</i>	na místě, kam jde hubený kůň, uschne i tráva	vysmívání se chudým lidem, že ostatním závidí
48	馬疲れて毛長し	<i>uma cukarete mo ke nagaši</i>	když je kůň unavený, má dlouhou srst	chudé lidi se poznají hned
49	馬痩せて毛長し	<i>uma jasete ke nagaši</i>	když kůň zhubne, má dlouhou srst	chudé lidi se poznají hned
50	馬は馬づれ牛は牛づれ	<i>uma wa umadzure uši wa ušidzure</i>	kůň má koňské přátele, kráva má kravské přátele	důležité je vybrat si podobného partnera
51	一匹狂えば千匹の馬も狂う	<i>ippiki kurueba senpiki no uma mo kuruu</i>	když se jeden kůň splaší, splaší se jich i dalších tisíc	skupina slepě následuje jedince
52	尻馬に乗る	<i>širiuma ni noru</i>	jet na koňském zadku	člověk, který dělá všechno, co mu jiní řeknou
53	人を射んとせばまず馬を射よ	<i>hito o in to seba mazu uma wo ijo</i>	pokud chceš sestřelit člověka, sestřel nejdřív jeho	zaútočit je třeba od slabých stránek druhého

			koně	
54	将を射んとせば馬を射よ	<i>šo o in to seba uma o ijo</i>	když chceš zastřelit generála, zastřel nejdřív jeho koně	zaútočit je třeba od slabých stránek druhého
55	人には添うて見よ馬には乗って見よ	<i>hito ni wa sóte mijo uma ni wa notte mijo</i>	na lidi se dívej, pokud kráčíš vedle nich, na koně se dívej, když na něm jezdíš	jenom na základě zevnějšku nemůžeme hodnotit
56	馬には乗って見よ人には添うて見よ	<i>uma ni wa notte mijo hito ni wa sóte mijo</i>	na koně se dívej, když na něm jezdíš, na člověka se dívej, když jedeš vedle něj	jenom na základě zevnějšku nemůžeme hodnotit
57	天高く馬肥ゆ	<i>ten takaku uma koju</i>	nebe je vysoko a koně přibírají	dobré podzimní počasí
58	夕立は馬の背を分ける	<i>júdači wa uma no se o wakeru</i>	večerný deštík dělí koně na půlky	lokální letní dešť
59	夏の雨は馬の背を分ける	<i>nacu no ame wa uma no se o wakeru</i>	letní dešť dělí záda koně na půlky	lokální letní dešť
60	春先は死んだ馬の首も動く	<i>haru saki wa šinda uma no kubi mo ugoku</i>	přicházející jaro pohne krkem i mrtvému koni	přicházející jaro přináší nový život
61	莚蕪を馬につけたよう	<i>konnjaku o uma ni cuketa jó</i>	jako kdybys na koně dal <i>konnjaku</i>	nepravidelné pohyby
62	駄賃馬に唐鞍	<i>dačinuma ni karakura</i>	tahounovi kočáru ozdobné sedlo	věc, která člověku nesedí
63	乞食が馬を貰ったよう	<i>kodžiki ga uma o moratta jó</i>	jako když žebrák dostane koně	nevhodný dar, jenž se stane přítěží
64	馬の骨	<i>uma no hone</i>	kost koně	věc, o které nevíme, kde má původ
65	女房百日馬二十日	<i>njóbo hjakuniči uma hacuka</i>	manželka sto dní, kůň dvacet	všechno za nějaký čas zevšední
66	馬車馬のよう	<i>baša uma no jó</i>	jako kůň v zápřahu	konání bez rozmyslu
67	竹馬の友	<i>čikuba no tomo</i>	kamarád s chůdami	starý/blízký přítel
68	馬が合う	<i>uma ga au</i>	koně se jim shodují	vycházejí spolu dobře
69	子馬の朝駆け	<i>kouma no asagake</i>	ranní běh hříběte	hravost/energičnost
70	意馬心猿	<i>iba šin'en</i>	koňský rozum, srdce opice	člověk se musí ovládat

Tabulka č. 7: České frazeologismy s komponentem ‚myš‘

MYŠ	Frazeologismus	Význam
1	ani myš/myška by tam neproklouzla	je to dobře střežené místo
2	nenechat se vtěsnat/vehnat do myší díry	nenechat se vehnat do úzkých
3	nechat se vtěsnat/vehnat do myší díry	nechat se vehnat do úzkých

4	hledět/koukat na někoho jako čerstvě vyoraná myš	vyjevený nebo přihlouplý pohled
5	vykukovat jako myš z komisárku	nesmělý a zvědavý pohled
6	bylo/je jich tam jako mladých myši	bylo/je jich tam mnoho
7	ani myš tam není	není tam nikdo
8	šedá myš	nevýrazný člověk
9	kancelářská myš	úředník bez ambicí
10	německá myš	potkan
11	být chudý jako kostelní myš	být velmi chudý
12	být mokřý jako myš	být úplně promočený
13	dají se ti tam myši	vyhrůžka pro nepořádníka
14	hora porodila myš	malý výsledek po velké snaze/očekávání
15	ten tak může akorát myši chytat	nešikovný člověk
16	být tichý/tiše jako myška	nemluvit a nehýbat se
17	ani myš se nehnula	byl tam úplný klid
18	proklouznout jako myška	nenápadně se odněkud dostat
19	udělat myšku	obloučkem předjet auto
20	vidět bílé myšky	mít zrakové přeludy
21	číhat na někoho jako kočka na myš	bedlivě někoho sledovat s cílem využít jeho chyby k zaútočení
22	hrát si s někým jako kočka s myši	pohrávat se s někým, dávat někomu najevo svou převahu
23	chtít učit starého kocoura myši chytat	chtít poučovat zkušeného
24	když není kocour/kočka doma, myši mají pré/bál/posvícení	v nepřítomnosti nadřízeného si každý dělá, co se mu zachce

Tabulka č. 8: Japonské frazeologismy s komponentem ,myš‘

鼠	Frazeologismus	Přepis	Doslovní překlad	Význam
1	独楽鼠のよう	<i>komanezumi no jó</i>	jako tancující myš	rychlý a hbitý pohyb
2	頭の黒い鼠	<i>atama no kuroi nezumi</i>	myš s černou hlavou	člověk, jehož obviníme z toho, že nám něco ukradl
3	袋の鼠	<i>fukuro no nezumi</i>	myš v kapse	situace, ze které nelze uniknout
4	鍋蓋で鼠を押さえたよう	<i>nabebuta de nezumi o osaeta jó</i>	jako když přitlačíš myš poklicí	nesprávný postup
5	大山鳴動して鼠一匹	<i>taizan meidóšite nezumi ippiki</i>	hlásá hory a je to myš	dělání povyku nad nedůležitou věcí
6	鼠壁を忘る壁鼠忘れず	<i>nezumi kabe wasuru kabe nezumi wasurezu</i>	myš zapomene na zed', ale zed' na myš nezapomene	na zranění se těžko zapomíná

7	鼠がいなくなると火事になる	<i>nezumi ga inakunaru to kadži ni naru</i>	když nebudou myši, nastane požár	pořekadlo pro útěchu při problémech s myši
8	家を破る鼠は家から出る	<i>ie o jaburu nezumi wa ie kara deru</i>	myš, která zničila dům, vzešla z toho domu	příčina problému je vevnitř
9	鼠捕る猫は爪かくす	<i>nezumi toru neko wa cume kakusu</i>	kočka, která chytá myši, ukryje pazoury	důvtipný člověk nedá najevo své přednosti, ale využívá je v tichosti
10	鼠とらぬ猫	<i>nezumi toranu neko</i>	kočka, která nechytá myši	zbytečná věc
11	鳴く猫は鼠をとらぬ	<i>naku neko wa nezumi o toranu</i>	kočka, která mňouká, nechytá myši	člověk, který moc vyhrožuje/slibuje, ale nic z toho neuskutečňuje
12	鼠取らずが駈け歩く	<i>nezumi torazu ga kakearuku</i>	nechytá myši, ale běhá kolem	zbytečná věc
13	窮鼠猫を噛む	<i>kjúso neko o kamu</i>	myš zahnaná do kouta kousne kočku	i slabý jedinec se v krajní situaci může postavit silnějšímu
14	時に遇えば鼠も虎になる	<i>toki ni aeba nezumi mo tora ni naru</i>	když je čas, i myš se stane tygrem	člověk se může časem vypracovat na lepší pozici
15	鼠も虎の如し	<i>nezumi mo tora no gotoši</i>	i myš může být jako tygr	podle situace se slabý jedinec může stát silným a silný jedinec slabým